

Република Сербия
Министерство просвѣти и спорта

Водитель за наставникох

„ГРАЖДАНСКЕ ВОСПИТАНЄ“

за 1. класу стредней школи

Београд, 2002

*Водитель за наставнікох ушорели и адаптовали за наставну програму
гражданске воспитанє:*

Увод:

Деянович Весна

Пешич, проф. др Миряна

Попадич, проф. др Драган

Роботниї:

Києвчанин Славица

Кривачич Мария

Мрше Снежана

Петрович, мр Данисла

Пешич, проф. др Миряна

Попадич, проф. др Драган

Змист:

УВОДНА ЧАСЦ

Упутство за применюване Водителя за наставнікох.....	6
О гражданским воспитаню.....	8
Наставна програма за першу и другу класу.....	11
Роботньови приступ.....	18
Евалуация.....	22

РОБОТНІ

Увод.....	29
-----------	----

Я, МИ И ДРУГИ

Особни идентитет.....	35
Одгадоване и уважоване розликох.....	37
Припадносц групи.....	39
Стереотипи и предрозсудок.....	41
Толеранция и дискриминация.....	45

КОМУНИКАЦИЯ У ГРУПИ

Самодовирліве реаговане.....	51
Плетки (погварка).....	56
Неслухане.....	60
Активне слухане.....	65
Необвинююци порученя.....	68
Виразоване думаня.....	74
Водзенє дебати и диалогу.....	76

ОДНОШЕНЯ У ГРУПИ И ЗАЄДНІЦИ

Сотрудніцтво и заєдніцтво

Сотрудніцтво.....	85
Групна робота.....	87
Групне одлучоване.....	90
Драбинка партиципациї.....	93
Робиц ведно.....	98

Ришоване зраженьох

Динамика и резултати зраженьох.....	101
Стили поступкох у зраженьох 1.....	105
Спатранє зраженьох зоз розличних углох.....	111
Пренаходзенє ришеньох.....	120
Посцигованє догваркох.....	127
Пребач.....	131
Постредованє.....	134

Насилство и мир

Насилство у нашим околїску.....	139
Парняцке насилство I	141
Парняцке насилство II	144
Насилство у школи.....	148
Посцигованє мира I и II	149

Закончуюца годзина

УВОДНА ЧАСЦ

УПУТСТВО ЗА ПРИМЕНЬОВАНЄ ВОДИТЕЛЯ ЗА НАСТАВНІКОХ

Структура водителя

Водитель за наставнікох облапя два основни целосци: **Уводну часц** и **Роботні**.

Уводна часц на кратко обробює три теми хтори значни не лєм за непоштредну реализацию годзинох, але и за спатране наставней програми як целосци. Перше поглаве, **О гражданским воспитаню**, дава основни информации о змисту и можливих приступох образования за демократию и гражданске дружтво и наставним предмету **Гражданске воспитанє**. Потим шлїдза урядово програми и план за обидва предмети: *гражданске воспитанє 1*, за першу класу и *Гражданске воспитанє 2*, за другу класу стредней школи.

Поглаве **Роботньови приступ** на концизни способ обєдинює найважнейши характеристики самей методи роботи на хторей ше снує тот наставни предмет.

У поглавю **Евалуация** ше не приповеда лєм о значносци провадження, описох и применюваню евалуаций, але ше виклада и конкретни, практични упутства за їх реализацию.

Друга часц водителя, **Роботні**, ма детальни упутства – сценария за реализацию каждой наставней єдинки, т.є. години. Шицки роботні маю стандартну и препознатливу структуру, цо олегчує виводженє настави, а ю творя:

- Назва роботні;
- Циль и задатки;
- Список *материялох за роботу* на години (то можу буц напр. папер, фломастери, гамер и под., як и материял хтори непоштредно вязани за одредзену роботню и хтори додатно приложени и окреме означени);
- Список *прилогох* хтори школяре доставаю на концу години як резиме, ключни порученя або, дзекеди, додатни информации вязани за тему. У даєдних роботньох предвидзени прилоги и за наставніка як додатне жридло спознання о одредженім, а за роботню вязаним змисту;
- *Опис активносцох* – детальни опис поступкох (крочайох) дакеди провадзени зоз надпомнуцами и/або *коментарями* зоз хторима ше наставнікови сце окреме дац повагу на важносц даєдних фазох, одлукох, заключеньох и подобне.

Кажди сценаріо провадза прикладніки материялу за роботу на години и прилоги. Дзепоедни години дати зоз шлебоднейшу структуру (так же би их наставніки могли плановац у форми роботньох, преподаваньох, або розгваркох), або творя задатки за вежбанє и приказованє самостойней роботи школяра.

Практични упутства

Пририхтованє за годину

Пред каждую годину наставнік треба же би порихтал шицок необхідни материял за роботу на години так як написане у сценарію. Количество и файта маятерияла завиши од самей роботні, числа школярох, односно числа малих групох, и прето важне водзиц рахунка о тим же би ше не нарушовало динамику роботи, або трацело час на познейше набавяне, або пренаходженє импровизованих ришеньох.

Просторна и часова организация

З оглядом на природу самеї методи роботи, у учальні/просторії у хторей ше отримує годзину, було би неопходне кед би могло поцаговац лавки и карсцелї. Муши ше тиж так предвидзиц и шлебодну поверхносц на муре/школскей табли на хтору ше з часу на час (зависно од вимогах роботні) поставя папери/постери хтори настали як результат роботи на годзини.

Шицки наставни єдинки прилагодзени гу тирваню єдней школскей годзини. Наставнік, односно школа ма шлебоду же би організовала наставу у форми скапчаних двох ходзинох, цо генерално, при даєдних тематских цалосцох барз препоручливе (окреме там дзе за єдну тему планирани по два роботні).

Отримованє роботні/годзини

Кажди сценарий понука детальни и прецизни опис поступкох (крочайох) хтори треба шлїдзиц.

Векшина інструкції наставнікови дати описно, лем дзепоедни упутства визначени зоз знаками наглашеня. То поробене у шицких тих ситуацийох дзе преценене же окреме важне не дошлебодзиц можлівосц несвідомого препущеня значних моментох у даєдних упутствах, уводних інструкцийох, або заключеньох.

После дзепоедних тематских цалосцох дати предкладаня „здаткох за вежбанє“. Вони маю функцію порушац школяра на самостойну роботу, дальше и глібше занїманє зоз одредзенима темами, а можу послужити и як нагода за єдну файту предроботи на датей тематики. Наставнік ма шлебоду же би таки задатки їх реализацию и указованє результатох прилагодзел гу конкретним умовийом штрєдку, можлівосцом и інтересованю школяра.

Прилагодзованє/скрацованє програми

При отримованю роботньох „кажди окреме“ не препоручує ше випущованє предвидзених крочайох, бо ше з тим може у значней мири загубити успішносц витвореня цїля не лем роботні „кажди окреме“, але и програмней (под)цалосци. У ситуацийох кед наставнік преценї же не будзе досц часу за финализацию шицких предвидзених крочайох, можлїве дзепоедни, найчастейше закончуюци вимоги, (окреме тоти хтори ше дотикаю роботи у малих групах) преформуловац до (заєдніцкей) домашней роботи. У таких случаях треба на початку идущей годзини обезпечити час за звіт групох же би ше на одвитуяци способ „заокружело“ цалосц. Кед же ше наставнік найдзе у ситуації же є примушени на скраценє, або присподобйованє гу програми, найлєпше же би то поробел консултуюци ше зоз авторами програми.

О ГРАЖДАНСКИМ ВОСПИТАНІЮ

Французки кнїжовнїк и социолог Шарл Монтеске іще початком 18. віку записал: „Добре створиц демокртию за народ. Але постої дацо іще лепше и значнейше: виховац народ за демократию“. И наисце живот у демократичним гражданским дружтве дава людзом велї предносци, право и шлебоду хтори им авторитарни, недемократични режими и диктатури не даваю Але, нет велького хасну од тих можлівосцох кед граждане не знаю вихасновац шицки предносци хтори им таки дружтвени порядок понука, або кед су не порихтани защици демократични порядок и шлебоду кед же вони дакеди загрожени.

Кед приповедаме о гражданох, гражданским дружтве и гражданским воспитаню, под словом „граждан“ думаме на статус хтори ма кажде хто жиє у демократичней держави. Шицки ми хтори жиєме у Републики Сербії граждане зме Сербії. И у Уставе Сербії, уж у першим члену, гутори ше же Република Сербия „демократична держава шицких гражданох хтори у ней жию“, и же наша держава „заснована на шлебодох и правах човека и гражданина“. Наш статус гражданина ше окреме визначує з членом 13: „Граждане єднаки у правах и длужносцох и маю єднаку защиту пред державними и другима органами без огляду на расу, виру, образованє, социялне походзенє, маєтни стан, або даяку особну прикмету“.

Значи, кед повеме же ми граждане, то значи же жиєме у держави у хторей шицки маме єднаки права без огляду на класну, або националу припадносц, пол або даяки други розлики, а таке дружтво ше вола гражданске дружтво.

Гражданске воспитанє глібоко розкоренєне у идеї Европи по Другей шветовой войни. Найважнейши пременки, до хторих пришло у Европи од початку остатней децениї 20. віку, привели до нових и зложених спокую, як у постоянних так и у нових демократийох. Док ше жеми Заходней Европи зочую зоз пошвидшанима економскими, дружтвенима и политичними пременками, жеми Централней и Восточней Европи жадаю консолидовац своєю новопоставени политични и економски порядки, же би превозишли нашілїдство прешлосци, же би розвили нову политичну културу и же би своїм гражданим усадзели идею демократії, людских правах и панованє закона.

Гражданске воспитанє, ма за цель же би створел одвичательних и информованих гражданох, и у нєшкайшим чаше ше нашироко запровадзує у цалей Европи. Окрем того же дава гражданим знанє и фаховосц хторе потребне за активне участвованє у демократичним гражданским дружтве, гражданске образованє розвива свідомосц о важносци активного участвованя гражданох у процесох приношеня одлукох и їх одвичательносци за будучносц гражданского дружтва.

- Пояшньованє функционованя демократії и демократичних институцийох;
- Розумєнє панованя правах и людских правах хтори ше одражую у медзинародних конвенцийох и других порозуменьох;
- Моцнєнє партиципаторних способносцох хтори даваю можлівосц школяром занїмац ше зоз проблемами у дружтве;
- Широке хаснованє интерактивних методох настави и ученя хтори сконцентровани на школяра;
- Моцнєнє култури демократії и мира у школи и у шицких аспектох дружтва.

Же би то посцигнул, процес гражданского воспитаня ма три *димензії*:

- Когнитивну димензию (прилапйованє идейох, концепция, система)
- Социялну димензию (способносц же би ше демократию водзело у рижних формах и у шицких обласцох и фазох живота – у дзединстве, младосци и у узретиx рокох, у школи на фаховим обучованю, на високих студийох, на роботним месце и у добродзечних здруженьох)
- Афективну димензию – препознац и прилапиц демократски вредносци.

Важни елемент гражданского воспитаня то *образованє за людски права*. Циль образованя за людски права то моцненє индивидуалней и групней свідомосци о универзалносци, неподзеленосци и неоцудзивосци людских правох и шлебодох и помаганє гражданам най ше спротивя неєднакосцом хтори засновани на полу, етнічним походзеню, языку, вири, дружтвеним статусу, або на других дискриминаторних прикметох. Прето воно облапює не лєм познаванє фактох о людских правох уключуюци ту и знанє медзинародних и регионалних инструментах, але и знанє поступкох и знаня за унапредзованє и защиту людских правох на локалним, националним и медзинародним уровню. З єдним словом, можеме приповедац о трох димензийох настави и ученя о людских правох.

- Здобуванє знаня о людских правох;
- здобуванє становискох и знаньох за унапредженє и защиту людских правох;
- розвой штредку хтора будзе змощнювац ученє и наставу у обласци людских правох.

Гражданске воспитанє ше у нешкайшим чаше широко запровадзує у Европи у формалним образованю як окреми школки предмет, або предмет хтори ше преплєта през цали наставни план так и у неформалних програмах. Иснує широка лєпеза елементох формалного наставного плану и програми за гражданске воспитанє у Европи. Паную шлїдуюци модели:

- Гражданске воспитанє ше учи у рамикох окремого предмета (Албания, Горватска, Летония, Румуния, Словацка...)
- Гражданске воспитанє ше учи през интегриовани програми, лебо теми хтори заступени у вєцєх наставних планах и програмах (Финска, Мадярска, Ирска, Португалия, Шведска, Швайцарска...)
- Формални наставни план и програма за гражданске воспитанє уключую комбинацию двох моделох, през окреми предмети плус интегриовани програми и змист хтори заступени у вєцєх наставних планах и програмах (Аустрия, Болгарска, Французка, Немецка, Греческа, Италия, Шпаниа, Украина...)
- Там дзе ше роби окремним предмету, тот предмет ше стрєта под розличними мєнами, спомнєм лєм дасни: гражданске воспитанє (ехг. civic education), гражданска проблематика, дружтвени схопносци, людски права и гражданске образованє, дружтвени студийї, чловек и дружтво, итд.). И возрости за хторих ше така настава одвива тиж варираю: дагдзе ше настава гражданского воспитаня одвива у цєку стрєдньошколского школованя, а дагдзе облапя и дасни класи основней школи.

Наставни план Гражданске воспитанє за I класу штредней школи, хтори прилапени и применени як факултативни предмет у цєку 2001/02. року, вишол з найвєкшей часци зоз програми „Учальня добрей дзеки“ (Група МОСТ, Бєоград) и „Як можеме ведно“ (Югославянски цєнтер за права дзєцка, Бєоград). Попри того, у його творєню хасновани и спознаня самих авторох/авторкох хтори непоштрєдно вишли

зос іскусвох у їх потерашнім применюваню. Обидва програми настали пред даскельома роками як одвит на потреби нашого соціо-культуралного, дружтвеного и историйного контексту. Применювани су у школах, установох, але и як состояйна часц активносцох дзепоедних невладових организацийох, клубох, дзецинских и младежских кампох. Резултати евалуацийох тих програмох, уключуюци не лем змист и методу, але и поштредни и непоштредни ефекти хтори спричинели, опредзелели нас у прешвеченю же при креїрованю нового наставного факултативного предмета, треба же бизме на найлєпши можлїви способ вихасновали праве тоти уж постояци „домашнї“ іскусства.

Школского 2002/03. року предмет Гражданске воспитанє уведзени як виборни предмет у I класи штредней школи, а сама програма розробена у двох наставних предметох: Гражданске воспитанє 1, за першу класу штредней школи и Гражданске воспитанє 2, за другу класу штредней школи.

Програма Гражданского воспитания 1 ше занїма зос питаннями природи и способу регулованя одношеньох у групи/заєднїци, становисками хтори маме гу другим людзом и групом, способами виражованя власного думаня и контактованя зос другима людзми и окреме обучує за ненасилне комуникованє и технїки миролюбивого ришованя зраженьох. Програма Гражданского воспитания 2 упознава школярох зос проблематику людских правох и правох дзєцка и пририхтує их и порушує на почитованє и защиту як своїх так и правох других.

НАСТАВНА ПРОГРАМА

ГРАЖДАНСКЕ ВОСПИТАНЄ 1

Перша класа штреднєй школи

(1 година тижньово, 35 години рочнє)

Циль и задатки

Общи циль предмета же би школяре штреднїх школах здобули спознания, розвили способносци и схопносци и прилапели вредносци хтори предпоставки за цалосни розвой особи и за компетентни, одвичательни и ангажовани живот у сучасним гражданским дружтве у духу почитованя людских правох и основних шлебодох, мира, толеранції, равноправносци полох, розуменя и приятельства медзи народами, етнічними, национальними и вирскими групами.

Задатки настави предмета:

- розвивац при школярох самопочитованє, чувство особного и групного идентитету;
- розвивац при школярох способносц розуменя розликох медзи людзми и порихтаносц тоти розлики почитовац и прилапйовац;
- розвивац при школярох комуникацийни схопносци хтори необходни за сотрудніцке справованє и конструктивне ришованє зраженьох: аргументоване виношенє власного думаня, активне слуханє, догваряне;
- розвивац при школярох способносц критичного розсудзованя и одвичательного одлучованя и дійствованя;
- же би школяре розумели природу и можлїви причини зраженьох и були мотивовани на сотрудніцтво и миролюбиве ришованє зраженьох;
- же би школяре розумели природу и способ запровадзованя дружтвених. етичних и правних нормох и правилох и їх важносц за заєдніцки живот;
- же би школяре научели технїки групней роботи и групного одлучованя;
- же би зоз вибором змистох и вкупним способом роботи у рамикох того предмета почитовали и практиковали основни демократски вредносци и порушали їх прилапйованє.

ЗМИСТИ ПРОГРАМИ

Увод: Медзисобне упознаванє, упознаванє школярох зоз програму и способом роботи.

1. Я, ми и други (6)

Тота тематична цалосц облапя питаня становискох хтори маме гу себе и другим людзом и групом, особного и групного идентитету, розвиванє самопочитованя и розуменя и прилапйованя других.

- **Особни идентитет.** Правяци „особни герб“ лебо зоз медзисобним поровнованьом, школяре змощнюю самопочитованє, лепше ше упознаваю и стимулюю же би препознали и ценели свойо позитивни прикмети.
- **Одкриванє и прилапйованє розликох.** През активносци поровняня по розличних критерийох школяром ше оможлївює же би упознали себе и других, одкрили и прилапели постояци подобносци и розлики, як и же би спатрели зложеносц и медзисобни преклопйованя власних и групних идентитетох.
- **Групна припадносц.** През виробок и поровнанє „фамелийних стеблох“, лебо фамелийних албумох и дискусию о розличних групах/здруженьох гу хторим школяре припадаю, школярох ше уводзи до проблематики особного и групного идентитету и їх медзисобних одношеньох.
- **Стереотипи и предрозсуди.** На основи опису власней и цудзей групи одкрива ше и анализує тенденції єдноставного замерковйованя и фаворизованя власней групи, як и неоправданого негативного замерковйованя цудзих групох.
- **Толеранция и дискриминация.** Зоз бависком по улогах ше демонструє же предрозсуди и стереотипи хтори маме гу дзепоедним групом людзох єдна зоз причинох дискриминаторного справованя и же толеранция не вше позитивна.

Задатки за вежбанє: Школяре находза приклади стереотипох, предрозсудох и дискриминаторного справованя у школи, учебнїцкей и другой литературы, преси, на ТВ и радио и приказую их на годзинох.

2. Комуникация у групи (8)

Тота тематична цалосц ше занїма зоз способами виражованя и самопочитованя думаньох и комуникацию зоз другима: окреме поступками и схопносцами ненасилней комуникації.

- **Реагованє зоз сигурносцу до себе.** Школяром ше предочує важносц заступаня власних потребох и правох на ясни и неагресивни способ. У малих групах школяре випробовую таки способ реагованя зоз сигурносцу до себе у даскелїх каждодньових ситуацийох.
- **Гласи.** През задаток серийней репродукції, дзе ше єдну інформацію преноши од єдного гу другому школярови, демонструє ше способи викривйованя порученьох, т.є. шущанє у комуникації и наглашує важносц добрей комуникації за медзисобне розуменє.
- **Нєслуханє.** Зоз роботу по парох школяре преходза през искусство слабей комуникації спричиненей зоз нєслуханьом, спатраю причини хтори мору стац у основи нєслуханя, а потим бешедую о прикладах доброго и слабого спорозумйованя зоз власного искусства.
- **Активне слуханє.** Школяре ше упознаваю зоз розличними технїками активного слуханя як способами на хтори ше може злепшац взаємну комуникацию и тоти технїки випробовую у кратших симуляцийох.
- **Нєобвинююци порученя.** Школяром ше демонструє ефекти обвинюючих и нєобвинюючих порученьох и важносц заступаня власних

потребах и правах на ясни и неагресивни способ, а потим ше модел необвинюющих порученьох увежбує през применёванє на ситуациї зоз власного живота.

– **Виразованє думаньох.** Предлужуюци почати диялог спротивених думаньох на прикладах ситуацийох зоз фамелийного и школского живота, школяре здобуваю знаня о праву на шлебодне виразованє и вежбаю свойо думанє обгрунтовац.

– **Водзенє дебати и диялога (2 години).** Понеже ше спротивя характеристики диялогох и дебати през розлични комуникацийни модели, школяре ше упознаваю зоз узвичаєну процедуру пририхтованя за дебат и виводза дебат у даєдну тему вязану за комуникацию у їх присутстве.

3. Одношєня у групи/заєднїци (20)

Тота тематична цалосц ше занїма зоз проблематику двох основних типох одношеньох у людских групах и заєднїцох; сотрудничтво, и зраженями, односно розвиваньом способносцох, схопносцох и виградзованьом спознаньох и становискох хтори водза гу витворйованю солидарносци, заєднїцтва, розумєня, сотрудничтва и мира медзи поєдинцями, групами и заєднїцами людзох, з єдного боку и зменшованю насилства, заобиходзеню и ненасилному ришованю зраженьох и непорозуменьох медзи людзми, з другого боку.

Сотруднїцтво и заєднїцтво (5)

– **Сотруднїцтво.** На прикладах групного рисованя и анализи того цо любя робиц, школяре обачую особни и дружтвени причини за сотрудничтво и заєднїцтво и розпатраю предпоставки за витворйованє сотрудничтва.

– **Групна робота.** На задатих прикладах и на основи искуствох у роботы на предходних годзинох, школяре ше упознаваю зоз прикметами тимскей роботы и анализую улоги хтори мали у групней роботы.

– **Групне одлучованє.** Школяре ше упознаваю зоз розличними способами приношєня одлукох у групи и анализую їх предносци и недостатки.

– **Учасц младих: „Драбинка партиципаций“.** Школяре ше упознаваю зоз розличними можливими ступнями учасци дзецох у акцийох, лебо активносцох (од „квазиучасци“ до дзецинского самостойного вибору и виводзєня акцийох), анализую фактори од хторих завиши можлїви ступень активней партиципаций и смисел хтори вона ма за розвой особи и витворйованє правох.

– **Робиц ведно.** На прикладзе симуляций єдней школскей ситуаций школяре ше вежбаю у сотрудничким справованю, толеранций и пребераню одвичательносци.

Ришованє зраженьох (8)

– **Динамика и резултати зраженьох.** Вежба у хторей школяре преходза през искуство конфликтох треба же би похасновала як подлога за розгварку о улоги предпоставки и очекованю у ситуаций зраженя, динамики конфликта и його можлївих резултатох.

– **Стили поступаня у конфликтох.** Понеже достаню кратши опис возросно-прилагодзєней ситуаций конфликта, школяре у малих групах розпатраю можлїви поступки бокох у конфликту и дискутую од чого завиши як ше будзе поступац у конфликту.

– **Спатранє проблемох зоз розличних углох.** Школяром ше предочує приклади розличних конфликтних ситуацийох, а їх задаток през забєранє

позиційох каждой зоз бокох у конфлікту и задумоване їх потребох спатраю як випатра конфлікт видзени зоз розличних перспективох.

– **Находзенє рішеньох.** Аналізуючи конфлікти предочени у приповідкох школяре ше вежбаю у находзеню інтегративних рішеньох, у хторих нет побиднікох и поражених, але ше шицким боком у конфлікту удава задоволіц свойо потреби.

– **Посцигованє догварки.** През симуляцію конфлікта медзи двома групами од школярох ше гледа зоз прегварянями посцигнуц догварку хаснуючи скорей здобути знаня и схопности.

– **Пребач.** Читаючи приповідки и бавяци по улогох школяре уча як зоз даваньом и прилапйованьом пребаченя мож заобисц най непорозумєня прерошню до зраженьох.

– **Поштрєдованє.** Школяре ше упознаваю зоз основними идеями, цильом и поступком поштрєдованя у зраженьох и непорозумєньох и випробовую здобути знаня у єдней ситуації симулованей звади медзи товаришами.

Насилство и мир (6)

– **Насилство у нашим околїску.** През розгварку и анализу и роздзельованє позбераних прикладох (зоз преси, ТВ емисийох, филмох) школяре обачую розлични файти насилства (як тоти видлїви так и прикрити), здобуваю свідомосц же насилство постої у шицких сферах дружтва и же у свідомосци векшини постоя стереотипи о тим хто насилнїки.

– **Парняцке насилство.** През анализу розличних ситуаційох школяре розвиваю чувствительносц за препознаванє насилства медзи парняками, чувство власней одвичательности и порихтаносц помогнуц жертви насилства.

– **Насилство у школи.** През анализу типових случайох зоз каждодньового живота у школи (вербална агресия школярох, зневажованє школярох...) школяре спознаваю же вони можу буц и жертви насилства и насилнїки, але и борци процив насилства у школи.

– **Посцигованє мира.** На основи анализи думаньох науковцох о насилстве и людскей природи („Севильска виява“), думки о мире филозофов зоз розличних културох и приказох подобох даєдних добитнікох Нобеловой награди за мир, школяре преглїбую свойо розумєнє мира и предпоставки за чуванє и посцигованє мира.

Закончуюца година: Цо ношим зоз собу. Розгварка о искуствох и евалуация настави цалого предмета: школяре сами оцєнюю хтори по тєраз здобути знаня и схопности хасновити и мож их хасновац и звонка учальнї.

ГРАЖДАНСКЕ ВОСПИТАНЄ 2

Друга класа штредней школи

(1 година тижньово, 35 години рочне)

Циль и задатки:

Общи циль предмета же би школяре штредніх школах здобули спознання, розвили способносци и схопносци и прилапели вредносци як предпоставки за целосни розвой особи и за компетентни, одвичательни и ангажовани живот у сучасним гражданским дружтве у духу почитованя людских правох и основних шлебодох, мира, толеранції, ровноправносци медзи полами, розуменя и приятельства медзи народами, етнічними, национальними и вирскими групами.

Задатки настави предмета то:

- же би школяре розумели природу и способ запровадзованя дружтвених, етичних и правних нормох и правилох и їх важносц за заєдніцки живот;
- же би ше школярох уведло до розуменя поняца правох и упознало их зоз Конвенцию о правох дзеца и других медзинародних документох хтори ше занімаю зоз людськими правами;
- же би школяре научели фйти правох и розумели одношеня медзи правами и взаємносц правох и одвичательносцох;
- же би ше при школярох розвило чувствительносц за потупйованє правох, порихтаносц защициц власни и права других и же би научели техніки закладаня за витворйованє правох дзеца;
- же би ше школярох стимуловало и оспособело за активну партиципацию у живоце школи же би школяре научели техніки групней роботи и групного одлучованя;
- же би ше при школярох розвило способносц критичного розсудзованя и одвичательного одлучованя и дійствованя;
- же би ше школяре обучели за ефикасне планованє заєдніцких акційох и проектох;
- же би зоз вибором змистох и вкупним способом роботи у рамкох того предмета почитовали и практиковали основни демократски вредносци и порушали їх прилапйованє.

ЗМИСТИ ПРОГРАМИ

Уводна година. Упознаванє зоз змістом предмета и способом роботи.

Права и одвичательносци (16)

Тота тематска целосц уводзи школярох до спознаваня и розуменя проблематики правох и одвичательносцох и розвила способносци, становиска и поступки хтори водза гу заштити и витворйованю правох.

1. Основни поняца (5)

- **Потреби и права.** През розликованє базичних людских потреб од жаданьох школярох ше уводзи до поняца правох.
- **Права и правила у учальні.** През дефинованє правох, длужносцох и правилох за роботу у учальні, школяре маю увид до їх медзисобней повязаносци и розвиваю чувство „власносци“ на демократски догварених правилох.

– **Права и закони.** На основі виробку догварки зоз задатима елементами, школяре ше упознаваю зоз сущносу контрактного одношеня як согласносци дзекох и потребу законского регулюваня правох и обовязкох.

– **Медзинародни документи о зашити правох: Универзална декларация о людских правох и Конвенция о правох дзецка...** Школяре ше упознаваю зоз историей наставаня, природу и змистом медзинародних документох хтори ше одноша на людски права и права дзецка.

– **Права и вредносци.** На основі ситуації правеня вибору, гисерархії и поровнаня понукнутих вредносцох, школяре здобуваю увид до вязи медзи правом и вредносци и упознаваю ше зоз универзално прилапенима вредносцями хтори у фундаменту людских правох.

2. Файти правох и одношеня медзи правами (5)

– **Файти правох.** Зоз роздзельованьом карточкох на хторих написани дзепоедни права дзецка до задатих категорійох, школяре ше упознаваю зоз змистом Конвенції и файтами правох.

– **Одношеня медзи правами.** Школяре ше упознаваю зоз основними принципами Конвенції и уводза до преглібеншей анализи и розуменя медзисобней повязаносци и недзелівосци правох.

– **Зраженє правох.** На прикладзе закончованя започатих стріпох школяре здобуваю увид же зражени права можу буц жридли конфликткох и же за витворйованє правох треба найсц конструктивни рiшення.

– **Дзєцински и людски права.** Анализа Универзалней деклараций/категория людских правох и поровнанє зоз правами дзецка.

Задатки за вежбанє: Познаванє конвенцийох и заступеносци права преси.

Школяре робя випитованє познатих особох (родзинох, приятельох, других школярох) о тим кельо познаю Конвенцию и вигледую чи можебуц и на хтори способ тематика права заступена у дньовей и младежскей преси, а того цо нашли приказую на годзинох.

3. Права и одвичательносци (4)

– **Одвичательносци одроснутих 1. и 2.** Розпатраюци улоги и обовязки родичох и наставнікох у витвореню дзепоедних правох школяре здобуваю прегляд до одношеньох медзи правом и одвичательносцу. У дальшей роботі на тей теми, школяре ше упознаю зоз державними и медзинародними обовязками у обласци витвореня и зашити своїх и почитованя цудзих правох.

–

Задатки за вежбанє: Права и правила у учальнї 2. На основі здобутих знаньох и прегляду, школяре ознова розпатраю, допольною и преробюю „правила у учальнї“, хтори виробели на першей годзині на тоту тему.

4. Потупенє и защита правох (2)

– **Потупенє правох дзецка.** Зоз анализу задатих приповедкох, школярох ше порушує же би препознали и розвили чувствительносц за ситуації потупеня права дзецка.

– **Защита правох дзецка.** Рушаюци од задатих конкретних ситуацийох потупеня дзепоедних правох, школяре винаходза и розпатраю способи ділованя у таких ситуацийох и упознаваю ше зоз службами и організаціями при хторих можу гледац помоц у зашити/охрани своих правох.

Планованє и виводзенє акційох на хасен правох (16)

Тота тематска целосц пририхтує и порушує школярох на активне участвованє у живоце школи и заєдніци и оможліває систематизацию и практичне применюванє наученого у тим предмету. Школяре идентификую проблеми хтори вязани за дзєцински права у школи и штредку, виробюю план акції зоз хтору би тоти проблеми могли ришиц и виводза акцию у школи, або локалним штредку:

- **Спатранє пременкох.** Розпатраюци розлични можліви цеки будуцносци, школяре анализую од чого шицко завиша будучи події, яка улога каждого поєдинца у коляйох дружтвених подійох, освидомуюци особну одвічательносц и превипитууюци порихтаносц же би ше ангажовали у ришованю проблемох дзецох и младих.
- **Партиципация у школи 1. и 2.** Школяре розпатраю и дискутую о розличних сферах школского живота и роботи у хторих **тримаю** же би требало участвовац у одлучованю и тоти у хторих су **порихтани** активно участвовац и дзеліц одвичательносц.
- **Вибор проблемох 1. и 2.** Робяци у менших групах, школяре перше идентификую проблеми младих/школярох у своїм штредку (школи або заєдніци), а потим их анализую зоз становиска права, хтори потупени. На основи приказох групних предлогах и дискусії окончує ше вибор проблемох за дальшу роботу, на чийм ришованю школяре реално можу дацо зробиц.
- **Як ришиц проблем 1. и 2.** Школяре ше упознаю зоз розличну файту акційох до прилогу заштити и витворєня правох, розпатраю и окончую вибор типа акції хтора би могла водзиц гу ришеню проблема хтори идентификовани у предходней активносци.
- **Виробок плану акції 1. и 2.** Зоз помоцу писаней инструкции о тим цо шицко добри плану акції треба же би мал, школяре виробюю групни плани за свойо акції.
- **Анализа можлівих ефектих акційох.** Школяре розпатраю можліви ефекти планованих акційох на розлични групи людзох и попри нових увидох коригую свойо плани акційох.
- **Приказ и анализа групних роботох.** Групи приказую свойо плани и през аргуентовану дискусию заєдніцки преценюю чи плани реални и витворліви. Тиж так ше освидомую яка их улога у акції и, анализируючи плани акційох, повторюю спознания проблематики предмета Гражданске воспитанє **I** и **II**. Потим вибераю акцию, або акції хтори буду окончовац и догваряц ше о дальшим виводзеню акційох.
- **Планованє и виводзенє акційох – акция по виборе школяра.** Тота часц програми не завиши од розпорядку годиных, школяре виходза зоз учальні. Рушаюци од анализох акційох, школяре доробюю свойо плани акційох и виводза акцию на хасен дзєцинских правох у школи, або штредку, або плануя нови акції. Наставнік участвує як часц тима, або є консультант.

Анализа и евалуация. Закончуюца анализа акційох/планох и резимованє и евалуация настави цалого предмета.

РОБОТНЬОВИ ПРИСТУП

Файти роботньох

Слово роботня по правилу асоцира на даяку продуктивну роботню хторей цель витворене конкретного, материяльного продукта. Ту, медзитим, слово о роботньох хтори маю свойо продукти (плакати, малюнки, шеми, лісти, заключения), але хтори лем у служби самого *процесу* и *способу роботи* и представляю ключни добиток самим учашніком.

Роботні ше медзи собу розликую по своїм змісту, цілю и возросту за хтори су наменени, и спрам того их мож класификовац. Найчастейше и найяснейше групуване ше окончує у одношеню на их намену, односно их цель. Як и каждая класификация, и тот хтору вам представиме дата у главних рисох, але вериме же приказує сушносц и на найлєпши можлїви способ нас уводзи до предмету нашей роботи.

Розликуєме два основни групи роботньох:

1. *Креативни роботні* – їх основни цель порушование и розвиванє дивергентного думаня и виражованя (порушование вещеїністого шлебодного и особне офарбеного гледаня за ришеньом). То, наприклад, драмски, поетични, малярски и други роботні.
2. *Едукативни роботні* – їх основни цель здобуванє знаньох у широким смислу слова. У рамикох тей групи розликуєме:
 - Превентивни роботні – хтори „психологийни“ у правим смислу слова, унапрямени на розвой подоби, идентитета, и под., а цель им примарна превенция. Припадаю до групи едукативних роботньох прето же им цель здобуванє даяких знаньох и увидох (спознаньох о себе, других и под.);
 - Когнитивни роботні – хторим цель здобує конкретних знаньох и схопносцох, а тиж так и порушование даяких когнитивних процесох (планованє, стратегия ученя, росудзованє и под.).

Даядни ауторе до подгрупи едукативних роботньох ураховую и роботні хторим цель розвиванє даяких социялних схопносцох (розришование конфликтох, управяне зоз групу), а хтори комбиную характеристики превентивних и когнитивних роботньох.

Без огляду же кельо и як ше роботні медзи собу розликую, вони заш лем маю и якишик свойо заєдніцки характеристики (принципи, структуру, форму роботи).

Препоручене число учашнікох єдней роботні руша ше помедзи 15 и 25.

Роботня як форма ученя

З оглядом же цель едукативней роботні здобує даяких спознаньох, ясно же ше ту роби, уствари, о ученю. У зависносци од конкретного ціля, односно сценария, у роботньох мож комбиновац розлични форми ученя.

Вєдно зоз *активну методу* (хтора подрозумює менталну и моторицку активносц школяра у цеку роботи), у роботньох ше хаснує и *методу искусственого ученя*. Кєд приповедаме о тей файти ученя, не думаме лем на запровадзованє вязох медзи причину и пошлїдком, але и на оформйованє особного дожица (искуства) у шветле даякого нового зміста. Тото оформйованє особного искуства ше окончує през черанку з другима учашніками и водительом групи, прето бешедуєме и о

кооперативним ученю. У роботніх ще стретаме и зоз ученюм по моделу, прето же учашніки маю нагоди припатриц ше на других учашнікох (але и наводителя) у розличних ситуаційох и улогах, и на таки способ ше твори добру передпоставку за коригованє власного справованя. Роботнєво активносци найчастейше приказую и *ришованє даякого проблема* (без огляду чи вон когнитивни, емоціонални, або соціални), при чим ше комбинує *конвергентне* (ученє жаданого рiшення) и *дивергентного ученя* (порушованє на гледанє розличних способох – драги приходу гу рiшенням).

Єдна роботня, хтору творя даскельо активносци (уводна, централна и закончуюца), обично тирваю єдену и пол, або два годзини. У тей програми роботні адаптовани же би ше могли одвивац у рамикох єдней школскей годзини.

Основни принципи роботнєвого поступка

Каждо роботня ма ма барз ясни и напредок дефиновани план – *сценарий*, од чийого квалитету, у велькей мири, завиши єй успех.

Сушноц сценария творя *структурални активносци* хтори наставаю як резултат *конкретней вимоги* хтори уводзи водитель роботні, а злучени су коло єдней теми. Єдну структуровану активносц, найчастейше формуєм вещей конкретни вимоги хтори ше медзи собу злучую.

Наприклад, по кратким уводним викладаню хторе отвера тему, учашніком ше посла вимога: „тераз ше роздзельце до менших групох по тройо“. Кед ше учашніки подзелєли до групох, водитель посла каждой групи напредок порихтани текст и посла вимогу: „пречитайце з увагу текст, роздумайце и предискутуйце цо вещей рiшення зоз хторима можеце рiшиц тоту ситуацію“. Учашніком ше сообщує час хтори предвидзени за тото, а по вицeku часу, шлїдзи нова вимога: „виберце єдно рiшенє хторе, по вашим думаню, найлєпше, а представник групи хторого вибереце, представи го другим учашніком“. По предвидзеним часе, шлїдзи черанка и дискусия.

Менєй-вещей так (або подобнє) структуровани активносци творя сценарий єдней роботні.

Добри сценарий порушує кооперацію, а не змаганє и дискриминацію.

Каждо роботня преходзи и през даскельо *основни фази*:

а) Виволованє и оформйованє *особного дожица* – цо у контексту когнитивних роботнєох значи преживйованє нового змиста през власне искусство.

Наприклад, „пробуйце ше здогадац цо вещей ситуаційох кед вам особнє було важнє же би ше ваше думанє послухало“. Спрам того з вимогу непоштрєдно виволуємє дожице хторе оформйуємє през слова, при чим можемє хасновац и даяки други символічни форми (малюнок, рух);

б) *Черанка* – шлїдзи по оформйованю и ма функцию збогацованя власного искусства, а може ше одвивац у пари, меншей групи, або у кругу (цалей групи).

Наприклад, „виложце то медзи собу членом своєй групи“,

в) *Обробок* – остатня фаза у хторей ше зачеранє и збогаценє дожице претворело до спознаня. Улога водителя ту барз значна прето же вон смислово повязує шицко цо ше случело у цeku роботи, збива, пообщує и „враца“ то учашніком (зоз отвореним простором за их коментар).

Роботнєво технїки

Зоз сценарийом роботнї треба вше прецизно назначиц хтори форми групней роботи, т.е. технїка предвидзени.

Найчастейше применюванє технїки

Черанка у цалей групи основна форма роботи зоз хтору почина и закончує ше каждая роботня. Без огляду хтори од форми черанки ше применює у цалей групи, по правилу водитель на концу сумира розгварку.

Найчастейше ше хасную шлїдуюци форми:

- Розгварка до кругу – структурована черанка у хторей учашнїки гуторя по шоре шедзеня;
- Группна дискусия – меней структурована черанка у хторей барз важне обезпечиц же би цо векше число учашнїкох було уключене, же би ше медзи собу слухали и же би ше не скруцовало зоз основней теми;
- Найкреативнейша форма черанки у хторей учашнїки шлебодно асоціюю на задану тему. Водитель порушує на виношенє цо вецей идейох хтори зазначує на пано, або таблу без селекції и вреднованя. Тот динамична и часто гласна технїка хтора по правилу, як предвидзени час чече, як результат дава вше оригіналейши и новши змисти. Остатня фаза то организация и обробок шицкогo того цо випродуковане.

1. Найлєпше хасновац „отворени“ питаня (як? прецо?) хтори розвиваю комуникацию;
2. Вше треба буц свидоми своєй реакції на думанє учашнїкох и обезпечиц же би були тиж прилапени шицки розлични искуства („У шоре“, „Добре“);
3. Потребне порушовац нови идеї и иншаки думаня („Ма дахто иншаке думанє?“, „Чи дахто жада ище дацо додац?“).

Симултана индивидуална активносц – по конкретней вимоги, хтора може буц унапрямена на нукашнє ангажованє (здогадованє, роздумованє о дачим и под.), або на того цо видно (рух, або творенє даякого продукта, напр. малюнок), шицки учашнїки ангажовани, але кажди за себе.

Совит

- Ошмелїц пасивних и незацикавених членох!
- Визначиц же у роботнї нєт вреднованя точних и погришних ришеньох!

Робота по парох або по менших группах – найчастейши способ зоз хторим ше организує черанку у роботнї. Дакеди потребне, а дакеди и нє, же би ше члени малей групи медзи собу добе познали, то завиши од змиста самей активносци.

Совит

- Водзиц рахуку же би групи єдна другей у цеку роботи нє заваждали.
- Найоптималнейшу роботу ше обезпечи кед мала група ма трох до пейцох членох!

Бависко улогов – технїка хтора оможлївує спатранє ситуації зоз другей перспективи. Учаснїки „одбавюю“ розлични улоги и ситуації и на таки способ прилапою нови схопносци.

Совит

- Ситуації хтори предмет одбавйованя треба же би були реални и смислови за учашнікох, прето же их ефект теди лєпши!

Уводни и закончуюци бависка – мож хасновац неовисно од самеї програми роботньох, цо ше окреме одноши на закончуюци бависка. Зоз німа ше заокружує динамику групи и не муша буц тематски вязани за циль роботні. Уводни бависка „отвераю“ змист, односно уводза до дожица хтори предмет роботні.

Совити

- При виборе бавискох водзиц рахунку о возросту учашнікох!
- Гоч то не предвизене зоз сценарийом, даєдно бависко, можеме увесц кед оцєніме же концентрация и зацикавеносц пада. У таких ситуаційох, бависка „будза“ и подзвигую розположенє.

Правила у роботні

У каждой групней работи потребни правила прето же обезпечую стабилносц. Характеристика роботньових правилох же су не неперменліви, але тиж так, кед ше у догварки зоз чланми групи уведу, муши ше их почитовац.

Правила ше уводзи на початку работи групи и вони поставаю правила шицких членох. Водитель и учашніки ше поволую на ніх вше кед ше потупя.

Окрем основних правилох, зоз хторима водитель упознава учашнікох, мож увесц и додатни правила, зависно од цильох и змистох каждой конкретней роботні.

1. Шицки учаскую, нет патрацох, але każde ма право затримац за себе даяке свойо дожице (правило – „далей“);2. Шицки учашніки маю єднаку шансу буц вислухани, а кед єден од учашнікох гутори, други му не завадзаю;3. Каждє думанє драгоцине, без огляду як ше розликує од других. Важне лєм же би було виповедзене на способ хтори не уквилує других;4. На початку роботні учашніки шедза у вельким кругу, або у менших групах, цо предусловиє их равноправносци. Шицки комуникую зоз шицкими и шицки ше видза.

ЕВАЛУАЦІЯ

Уводжене єдней новей програми/наставного предмета, методи або способу роботи до постійної системи освіти (школи) вже порушає великі питання на хторі аж обережні і систематично виведені евалуаційні вислідованя можуть даць точні одвити. Такі питання наприклад: чи лем уводжене нового предмета добра стратегія за створення жаданого ціля (наприклад, *зміцнюванє виховної функції школи, задоволюванє потреб школярів под.*) – евалуація стратегії; потім, чи сама понукнута програма „добра“: достатньо розроблена, применливість у практиці... – евалуація програми як моделі і чи ше зоз применюванєм тей програми у практиці найще посигне жадані цілі – евалуація практики, або евалуація применюваня програми.

Задаток наставників, хторі преподавають єден такі нові предмет, не же би одвигали на шпильки тієї питання, гоч іх і самі себе поставяють. За тото потрібне плановаць і поробиць єдно довготриваліше і систематичне вислідованє. Улога тих хторі непомітно участвують у практиці, насамперед наставника, але і школярів, у такій систематичній евалуації потрібна і дорога ціна. Проведення, опис і евалуацію применюваня програми можуть поробиць лем тієї хторі тієї програму окінчують. Без познання створеної програми (каждо, гоч як добре вироблена програма у практиці обов'язно цурпиться деякі вименки і пристосовуваня), не можемо знаць же цо спричинило утверджені ефекти.

Наставники, тиж так мають непомітний перегляд до ефектів хторі програма має на школярів, але і на них самих, і то як тієї хторі плановані цілі програми, так і тієї неплановані, аж і неждані ефекти.

Коло того же дає необхідні матеріяли за евалуацію цілої програми громадянського виховання, евалуація применюваня програми може буць хасновита і самим наставником: дає допомогу у отримованні настави і можливості за особні фахові розвиванє і удосконалення.

Ціль того розділу порушає наставників же би евалуїрували наставу того предмета і же би їм допомогла у плануванні і виведенні тей евалуації.

Евалуація робітних і їх ефектів

Зоз подробицями аналізуванням виведених робітних, наприклад, годні зме утвердзиць:

- у хторей ше мири робітні відбували на очікувані спосіб – ЕВАЛУАЦІЯ ПРОЦЕСІВ, і
- і які їх ефекти у порівнянні зоз поставленими цілями – ЕВАЛУАЦІЯ ЕФЕКТІВ.

Без огляду кельо искусства має у організації водження робітних, евалуація необхідна. Вона барз хасновита тим водителем хторі починають свою „робітничу кар'єру“, без огляду чи приповідає о проведенні самого цеху відбування робітні, або о її ефектах.

Як у передходнім тексті поведзено, кождо робітня має напередок обдумати і дефіновати сценарій. Медзитим то не значи же він не підлягає вименкам, кед ше укаже же є недостатньо добрий. Зоз другого боку, і деякі перевірено добра робітня, не муші виводять подібні добрі ефекти при різних учасниках.

Евалуация процесa

Основни цель евалуации процесa (дескрибтивна евалуация) описац сам процес виводзения активносци, як и поровнац го зоз предвидзеним планом. Водитель роботнї ше значи, припатра цо ше наисце случовало, односно цо приведло до ефектох, гоч вони добри або подли.

Окрем того же сами зазберую податки о процесу виводзения активносци, єдну часц податкох водителє доставаю и од самих школярох.

Найлєпши способ зазберованя податкох кед їх после каждой роботнї зазначиме (опать прилог – Дньовник роботи водителя). Тото може випатрац як додаткове и неспотребне обтерхованє, алє кед ше зазначованє уведзе як стємне звикнуце, будзе хасновите жридли информацииох. Аж и податки (як напр. число учашнікох роботнї) хтори нам того момента не важни, або предпоставяме же їх познейше запаметае и познейше зазначиме, не треба випущиц. На тото треба обрациц увагу:

- *Евиденция о учашнікох.* Окрем того же зазначаєме число учашнікох и їх активносц, треба обрациц увагу и на тото хто ше оддума. На таки способ дознаме же хто вецей, або меней за таки способ роботи, односно, за змисти зоз хторима ше занїмаме.
- *Одступеня од предвидзеной програми, односно сценария роботнї* – без огляду кельо ше нам видзи же план роботнї бул добри (аж и кед є скорей тестирани и постановени як таки) на практичним уровню можу ше случиц почежкосци. Наприклад, предвидзени час же би ше даяку активносц поробело, не бул достаточни, вимоги положени опрез школяра були преобсяжни и под. Таки податки добра основа за корекції хтори унєшеме до нашей роботи
- *Реакції на поєдинєчни активносци* – релативно легко обачливи справованя хтори одражую заинтересованосц, або незаинтересованосц за поєдини елементи. Кед же утвєрдзиме наприклад, же активносц учашнікох зменшана, же ше кормацаю и же су неконцентровани, тото треба зазначиц. Окрем вистатосци хтора настала з преамбициозну програму, тото може буц и пошлїдок змисту хтори недовстаточно мотивує учашнікох.
- *Атмосфера у групи* – часто барз добри показатель (не) успишносци даякей роботнї.

Попри провадзения, евалуация процесa ше снує и на податкох достатих од самих учашнікох. Окрем найпростейших можливосцох же би дали вербалну оцену скорейшей роботнї (усно, през розгварку, або писмено одвитуючи на упитник) препоручує ше и даяки други форми хтори маю и характеристики бависка. Таки технїки барз стимулативни, и окрем же нам даваю хасновити податки, позитивно уплїваю и на розположенє учашнікох и общу атмосферу у групи. Наприклад, од учашнікох мож гледац же би зоз одредзенима символами (малюнком) дали свою оцену и же би то усно обгрунтовали; на вельким лісту паперу мож нарисовац линию на хторей учашніки ступнюю свойо задовольство зоз даяку активносцу и подобне.

Намена каждой роботні, часци програми або całej програми предмету *гражданске воспитанє*, на концу-концох, же би при школярох посцигло поставени цілі. Чи тоті цілі витворени, можеме знац аж по окончованю роботных („ділованя“ програми), на основі випитованя пременкох при школярох и з їх поровнаньом зоз цілями. Утвердзованє пременкох (у знаню, способносцох, становискох школярох) ані кус не єдноставни задаток. Вон перше предпоставя же маме зняти початни стан (перед применюваньом програми, виводзєня роботні) и стан на концу (односно по ділованю програми/окончованя роботні) же бизме могли „вимерац“ пременку. Шлідуюца вимога же чи маме даяки точни способ за випитованє школярох и утвердзованє пременки. Аж кед и у питаню знаня, такі точни інструменти (тести знаня) зоз хторима наставніки не вше розполагаю а часто чежко, кед и не неможливе, направиц обективни інструменти за меранє типа тестох. Конєчно, окреми проблем приписованє утвердзєних пременкох, або їх одсуства у ділованю програми. Утвердзєни ефекти (пременки) можу буц резултат ділованя даяких других факторох як цо то одсуство випитованих ефектох у датим моменту не муши значич же ше вони познейше не зявя.

Шицки тоті чежкосци, медзитим, не знача же од евалуациї ефектох посєдиних роботных, односно провадзєня, описох и прецєньованя ефектох вкупней настави того предмету, треба одступиц. Обективне утвердзованє (меранє) може буц предмет вонкашней, фаховей евалуациї програми, хтора ше виводзи як окреме виглєдованє, алє и попри того прецєньованє ефектох хтори доставаю наставніки и сами школяре и попри того же су виroyтно не такой-таки бизовни и обективни, барз драгоцини за доставанє подполнейшей слики. Наставніково прецєньованє ефектох будзе вельо хасновитше и вреднейше кед є дате описно зоз конкретними прикладами, а не як глобална оцена (на приклад, „школяре постали толєрантнейши“ то глобална оцена хтора не гутори вельо, за розлику од опису пременкох справованя школярох у конкретних ситуацийох: „школяре у цєку годзини тєраз ридше прєтаргую єдни других, порихтани су слухац до конца того хто приповєда“...)

Єден способ прецєньованя ефектох роботні то зазберованє *виявох* учашнікох о тим яки ефекти вони сами замерковую, односно чи то то искусство було за нїх хасновите, чи дацо новє дознали, як то впливовало на нїх итд. Таки *вияви* указатель пременкох, хтори поровнуєме зоз *критєриумами*, хтори виводзимє од цильох роботні.

Окрем групней розгварки на концу, хтора сама по себе може прєдставяц самостойну закончуюцу роботню, можеме хасновац и *упитніки* (*опать прилог – приклади евалуацийних технїкох*). Упитнік може прєдставяц и увєд до розгварки. На таки способ водитєль достава шор рєлєвантних податкох, а сами учашніки маю можлівосц виразиц свойо думанє и так заокружиц свою активну улогу у роботні як методу у хторей нєт припатрачох.

Прилог:

ДНЬОВНІК РОБОТИ НАСТАВНІКА

Назва роботи

Присутність школярів

Цілі одвівання **роботних** (з окремим оглядом на одступанє од передвидзеного сценарія: скрацєня/предлужєня активносцєх; вихабяє/додаванє активносцєх и под.

Характеристичні реакції школярів (нє/заинтересованосц, вистатосц, коментари у одношенє на специфичну активносц и под.)

Обща атмосфера (розположенє, комуникация школяр–школяр и наставнік–школяр)

Друге (замєркованя, коментари)

Перши приклад

Атмосфера була
Теми були
Способ роботи бул

Други приклад

Найбаржэй ше ми пачело:

Найхасновитше би було:

Дзечнє бим прэменєл/ла:

Ище бим жадал/ла научиц:

Трэци приклад

ПРОЦЕДУРА:

1. *вимагац од школярох же би ліст паперу А4 зогли на 4 еднакі часці;*
2. *до трох часцох треба же би нарисовалі пазітывні чывства хтори вязані за работню/блок/програму, а у швартай часці же би булі прэставені негатывны чывства;*
3. *поєдінчнэ паяшнєнє малюнках (до круга);*
4. *символічна елімінацыя негатывных чывствах – вимагац од школярох же би шварту часц папера падарлі і руцелі на заєдніцку грамаду до штрэдку круга.*

РОБОТНІ

ЦІЛЬ:

Ціль тей роботні же би ше учашніки информовали о цільох и задатках програми и способу роботи, и же би ше медзи собу упознали.

ЗАДАТКИ:

- упознаване школярох зоз змістом и цілями предмета;
- упознаване зоз способом роботи;
- медзисобне представляне школярох;
- сообщене очекваного од предмету.

Материял за роботу:

- папер и клайбаси каждому школярови;
- вельки папер (гамер, або пак-папер) за виписоване правилех;
- селотейп за закриване беджох.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

На уводней годзини, потребне же би ше школяре упознали зоз змістом предмета и способом роботи и же би достали ище деяки конкретни інформації у одношеню на тоти хтори мали нагоду пречитац зоз Информатора. Тиж так, понеже у веліх случайох групи буду составени зоз школярох зоз розличних класох, треба най ше вони медзи себо упознаю, же би ше розвила атмосфера у хторей ше школяре буду чувствовац приємно.

Понеже то школяром перше стретнуце з новим предметом, а вироятно и зоз роботньовим способом роботи, барз важне як їх наставнік уведзе до нового и непознатого. Основни інформації о предмету треба же би були концизни, розумліви школяром, и таки же би их дополнюючо заинтересовали и мотивовали за ходзене на наставу. Наставнік треба же би приповедал ясно и равномерно, дошлебодзуюци школяром же би ше випитовали и гледали толкованя, и же зоз своїм становиском и справованьом дава потримовку и намага ше створиц атмосферу у хторей ше школяре чувую опушено.

Перши крочай:***Упознаване зоз предметом***

Предкладаме же би наставнік на шлідуюци способ упознал школярох зоз змістом предмету и способом роботи.¹

1. Задатки и цілі предмета

„Добри дзень. Мило ми же сце того школского року вибрали ходзиц на наставу гражданского воспитаня и же будземе робиц ведно. Мойо мено (мено и презвико), а у тей школи робим як

Пред тим як ше ви предствице жадам вас детальнейше упознац зоз предметом: цо будземе ту учиц и як буду випатрац годзини.

¹ То лем предклад за наставнікох хторим то перша роботня. Наставніки ше напевно не муша буквално тримац понукнутого тексту.

Насамперед, що то значи *гражданске воспитанє*? Предпоставяє же то не значи „воспитанє за живот у городзе“, але же слово „гражданске“ значи цошка инше. Шицки ми, хтори жиєме у Републики Сербії граждане Сербії. И у Уставе Сербії, на самим початку, ше гутори же Република Сербия „демократична держава шицких гражданох хтори у ней жию“, и же наша держава „заснована на шлебодох и правох човека и гражданина“.

Кед повеме же ми граждане, то, значи же жиєме у держави у хторей шицки маме еднаки права без огляду на класну, або националну припаданосц, пол або даяки други розлики, а таке друштво ше вола гражданске друштво.

Живот у гражданским друштве гледа од шицких нас же бизме почитовали єдни других и же бизме уважовали розлики хтори медзи нами исную. Гледа же бизме сами одлучовали о стварох хтори важни за нас, а понеже не будземе вше мац исте думанє, мушиме знац як ше догваряц и робиц ведно, як препознац и обкеровац насилство, цо можеме поробиц же би ше очувало мир.

Праве ше зоз тима знанями и схопносцами хтори потребни за живот у гражданским друштве будземе занімац на годзинох. Тот предмет нам помогне же бизме лепше упознали себе и других, най ше лепше розумиме, дружиме, приповедаме и догваряме.

2.Способ роботи

Як буду випатрац години? Вони ше буду барз розликовац од годиниох других предметох. На тих годиниох не будзеце шедзиц и слухац преподаваня. Шицко цо будземе учиц будземе робиц през розгварки и вежби хтори часто здабу на бависко, а уствари ше занімаю зоз барз озбилньима и важнима стварами. На годиниох будземе досц приповедац, черац искуства, бавиц ше розлични бависка, дакеди мальовац, глумиц або задумовац розлични ствари, а кеди-некеди дацо зробиме звонка учальні.

Тот предмет не ма учебнік: достанеце список темох зоз хторима ше будземе занімац, окреми прилоги – кратки тексти хтори описую и пояснюю даєдни поняца або зявєня и предлоги за литературу хтору сце годни хасновац. Од вас ше обчекує же бисце сами пренашли и похасновали розлични жридли информацииох: кніжки, пресу, радио, ТВ, филм.

Зоз того предмету не достанеце звичайни оцени. Буду исновац описни оцени, а вони ніяк не буду впливовац на ваш школски успех. Од наставніка ше обчекує же би накратко описал як кажди школяр шорово нашивйовал наставу и яки бул активни и заинтересовани. Важне же бисце знали же и ви з часу на час будзеце мац нагоду оценювац предмет и наставніка. Будзеце мац нагоду повесц цо вам ше пачи, а цо не и дац свойо предкладаня и сугестії.

Дотераз ви слухали мнє, а тераз вас кушичко будзем слухац я и вєц на концу тей години направиме засєдніцку догварку о роботи. Ниа, ту мойо предкладанє:

Други крочай:

Медзисобне представянє

Наставнік пове:

„Понеже приходзице зоз розличних класох и не познаце єдни других, перше кажде направи свой беж, так же на фалатку папера, хтори вам подзелім, напишеце свойо

мено або назвиско, уж як сцече же би вас ту волали. Предкладам най беджи положице и шлїдуюцу годзину, або два покля не упознаме єдни других.

Най тото будзе нагода же бизме дознали цо кажде од нас обчекує од того предмету. Предкладам шлїдуюце: най кажде кушичко роздума и на фалатку паперу напише два ствари: цо би любел (любела) дожиц на годзинох того предмета, друге цо би не любел (любела) дожиц на годзинох того предмета. А вец ше єдни другим представиме и пречитаме тото цо зме написали.,,

Школяром ше подзелї папери най за 5 минути з меншого паперу направа беджи и заक्вача их, а на векших паперох най випишу свойо обчекованя, т.є. одвити на два питаня.

„Тераз будземе исц по шоре, до кругу, и кажде ше перше кратко представи так же пове свойо мено або так як би любел же би го ту волали, и зоз хторей класи приходзи, а вец пречита свойо обчекованя. Ниа, я почнем, а вец предлужиме на прави бок.“

Наставнік ше обовязно перши представи и кратко винєше свойо обчекованя, а вец з увагу послуха других школярох, хтори ше шором представя и поведза свойо обчекованя од настави. Наставнік позбера паперики од школярох и пове же их на концу школского року шицки буду мац нагоду знова попатриц и преценїц кельо, тото цо ше случовало, у согласносци зоз их обчекованями.

Треци крочай:

Догварка о роботі: основни правила

„Най посцигнєме тото цо жадаме, а же би ше нам не случело тото цо не сцеме, неабходне же бизме ше уж на самим початку дорадзели о даяких основних правилах. Я вам нешка дам предкладанє за даяки правила, а ви будзеце мац нагоду у цеку шлїдуючих стретнуцох тоті правила дополньовац, або кушичко меняц.“

Водитель виклада правило по правило и виписує их на вельким паперу.

1. **правило: шицки участвую, нєт припатрачох, алє кажде ма право затрмац за себе даяке свойо дожице („правило далєй“).**

Будзе вельо теми о хторих будземе приповедац, и барз важне же би шицки могли повесц тото цо думаю и чувую, цо дожили, або дознали. Лєм у тим случаю можлїва правдива черанка медзи шицкими нами и чувство же шицки равноправно даваме свойо доприношенє. Нє забудзеце же од каждого з нас завиши як роботня будзе випатрац. Розуми ше, кед у даякей ситуації пре даяку причину не жадаце подзелїц свой одвит зоз другима, лєм повеце „далєй“.

2. **правило: кажде думанє драгоцене без огляду же ше розликує од других. Важне же би було висловене на способ хтори не уквилує других.**
3. **правило: шицки школяре маю єднаку можлївосц же би були вислухани, а док єден бешедує други не завадзаю.**

„Значи, треба же би з увагу слухали того цо гутори, бо нам то помогне же би ше добре розумели. Источашне, слуханє другого и нам помага, бо тото цо други бешедує порушує и нас же би ше дачого здогадли, здумали“.

4. правило: **на початку роботні школяре шедза у кругу, або у менших роботних групах.**

„Шедзенє у кругу служи же би ше шицки цо лепше видзели и чули. Воно и предуслов нє равноправности прето же оможлївює же би шицки могли контактовац зоз шицкими и же би шицки видзели шицко“.

Наставнік проверює же чи każde правило прилаплїве школяром и поволує школярох убудуце же би ше сами поволовали на правило кед обача же ше дасдно потупює. Папер зоз виписанима правилами ше вше приноси на годзину и пред початком роботи заліпи (обєши) на даяке видне место.

Надпомнуце:

Правенє беджох нєобходне лєм там дзе ше школяре медзи собу нє познаю, або там дзе их наставнік нє позна.

Роботня: ОСОБНИ ІДЕНТИТЕТ

Циль:

Циль тей роботні же би ше школяре медзи собу цо лєпше упознали, и же би ше порушало их чувство самопочитованя и особного идентитету.

ЗАДАТКИ:

- же би школяре препознали и почитовали свойо и цудзи позитивни прикмети
- же би ше при школярох розвила самосвідомосц и особни идентитет
- же би ше школяре медзисобу цо лєпше упознали

Материял за роботу:

- папер и клайбаси кождому школярови,

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Наставнік повољує шицких школярох же би активно участвовали у вежби „Интервюованє по парох“ провадзаци шором шицки критерий хтори вон зада за розгварку.

Надпомнуца:

- важне же би шицки школяре участвовали, а кед число школярох непарне вец участвує и наставнік;
- у „интервюованю по парох“ обидвойо учасніки буду интервюовани;
- за розгварку потребне од 3 до 5 минути по преценюваню професора хтори провадзи збуваня у групи.

Перши критерий за интервюованє:

- Виберце дакого хто ма исту, або подобну фарбу очох як и Ви.

Змист за розгварку: виприповедайце дацо о своїм мену, як сце го достали, чи вам ше пачи, чи маце назвиска...

Други критерий за интервюованє:

- Придзце гу дакому хто прибіжно истей висини як и Ви.

Змист за розгварку: виберце свойо три добри прикмети, хтори любите и почитуєце при себе и преїг нїх ше представце другей особи.

Треци критерий:

- Число братох и шестрох, укажце зоз пальцами и придзце гу особи хтора ма исте число як и Ви.

Змист за розгварку: здогадніце ше на особу хтора мала на вас уплїв як позитивни приклад и пре хтору Ви з часци таки яки сце и виприповедайце вашей пари приповедку о тей особи.

Штварти критерий:

- Виберце дакого з ким бисце у тей хвильки любели побешедовац.

Змист за розгварку: Виприповедайце даяки свой успех, дацо цо сце добре поробели, а пре тото сце задовольни.

Други крочай:

Шлїдзи круг у хторим школяре шором, як шедза, або як ше хто здогадне, треба же

би видвоєли даяку свою єдинственосц окремносц и же би ю поведли наглас. Тото по чим вони окремни може буц гоби з хторим ше занїмаю, даяке специфичне знанє, характеристика, справованє за хторе думаяю же важи лєм за нїх и за анї єдного другого у их групи.

Кед же тото цо видвоєли важи за ище дакого з групи потребне же би видумали дацо нове, док не пренайду свою „специфичносц“. Кажду єдинственосц други школяре можу потримац на одвитууюци способ: зоз кляпканьом, „браво“...

Розгварка после вежби:

- Чи подобни, а чи розлични?
- Чи их дацо несподзивало цо при своєй пари у тей розгварки відкрили?
- Чи важне буц окремни?
- Як ше чувствовали кед зоз другима подзелєли тото по чим вони єдинствени?

На концу наставнїк сумирує дискусию визначуюци як шицки людзе по даяких своїх характеристикох окремни и єдинствени и же важне уважиц и прилапиц як власну так и окремносц других людзох.

Циль:

Циль тей роботні же би школяре одгадли и прилапели иснуюци подобносци и розлики медзи собу и людзми вообще, и же би спатрели зложеносц и преплетаня власних групних идентитетох.

ЗАДАТКИ:

- одгаднуц медзи собу подобносц и розличносц;
- випитац природу и корень розликох медзи людзми;
- спатриц же источашне припадаме розличним групом

Материял не потребни.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай (за початну активносц потребни векши шлебодни простор): Шицки школяре у штредку просторії. Наставнік пове же, еден по еден вилочи шор критерийох по хторих ше школяре можу груповац. После каждого вигвареного критерия школяре ше рушаю по просторе и гледаю тих з истима характеристиками и так формую групи. Наприклад кед же еден критерий „облюбена фарба“ кажде вигваря свою фарбу и гледа тих цо маю исту характеристику.

Критерий за групованє:

- облюбена фарба,
- знак у хторим сце народзени,
- рочна часц хтору любие,
- по шоре народзени („єдинец, перши, други... народзени“),
- музика хтору найдзечнейше слушае,
- инструмент на хторим граєце,
- файта филмох хтори любие.

Други крочай:

Шедзаци у кругу, або на лавкох школяре анализую прешли искусства.

Можливи питня за дискусию:

- Як сце ше чувствовали кед сце були у малих, вельких групах, або сами?
- Чи сце ше нашли у даякей групи зоз даским за кого сце не обчековали же би бул у истей групи?
- Чи сце дознали дацо нове о даким?
- Чи сце думали же сце у даякей групи подобни и по других стварох окрем наведзених характеристикох.
- Чи можеце найсц число групох хторим припадаце?
- Чи потребне буц подобни же би ше з даским дружели?
- Чи вам розлики и на хтори способ завадзаю у друженю...?

Треци крочай:

Док натавнік записує на табли або постеру, школяре „вируцую“, як ше хто здогада, цо вецей характеристики по хторих шицки людзе исти або подобни, тото цо засдніцке шицким людзом. Порушац школярох же би ше не огранічили лєм на вонкашні, физични характеристики.

Дискусія:

- Цо жридо подобоносох?
- Чи у рамиках того цо заєдніцке шицким людзом можу иновац розлични „ришеня“ або „одвити“. (Наприклад, шицки людзе муша єсц, але исную розлики у файти єдзєня хторе маю и вибераю же би єдли.)

Штварти крочай:

Школяре, тєраз, тєба же би начишлєли цо вєцєй ствари по хторих шє людзє мєдзи собу розликую/приставаю гу розличним групам. Наставнік и тото записує на другєй часци таблї/другим постєру.

Дискусія – аналїза розликох:

- Як можємє груповац розлики (походзєнє: уродзєнє, здобутє з воспитаньом и вплївом култури дружтєва, особни вибор; тирвалосц) тирвани и дочасово?
- Як шє одношимє гу розликом? У хторєй мири нас прицагую подобоносци, а у хторєй розлики?

Пияти крочай:

Коментар наставніка/ци – визначиц позитивни аспект инованя розликох мєдзи людзми, бо нам спознанє тих розликох оможлївює лєпшє розумєнє сєбє, а з другого боку, и богатствє можлївосцох за нашо особнє розвиванє як и розвиванє заєдніци хторєй припадамє.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би школяре постали свидоми факту же людзе социялни єства хтори ше здружую єдни з другима до найрижнороднейших групох.

ЗАДАТКИ:

- же би школяре похопели же każde з нас источашне припада велькому числу розличних групох, як цо фамилийна, парняцка и други групи
- же би школяре през розгварку о групох, хторим припадаю розумели як розлични групи, вплівую на их справованє и их слику о себе

Материял за роботу:

- фломастери (40 фалати);
- папер А – 4;
- селотейп;
- цидули за порученя.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Кажди школяр достава били папер на хторим треба же би нарисовал свойо фамилийне стебло. До нього видвоює и записує найблізши родзини.

Кед законча писанє наставнік порушує розгварку з питаннями о впліву фамилии на поединца, кеди тот вплів наймоцнейши, прецо припаданє фамилии таке значне...?

Други крочай:

У шлїдуюцей активносци школяре буду мац нагоду же би дацо нове дознали єдни о других. За початок треба же би ше подзелєли по парох, а потим же би każde за себе роздумал хторим двом групом припада. Як група ше подроумує множество даскельо особох хтори любя робиц подобни роботи, або маю подобни интересованя, подобни прикмети, або робю ведно даяку роботу... (наприклад, групи любителейох хорского шпиваня, групи атлетичарох, групи добрих рисовачох стрипу, любителє хорор-филмох и под.

Попри того, треба же би видумали и группу гу хторей би любели припадац, а у тей хвильки єй не припадаю. Треба же би видумали голєм єдну, а можу и вещей, кед жадаю. Тоти групи означую дацо цо жадацє робиц, або яки жадацє же би були...

Треци крочай:

Шлїдзи розгварка по парох. Треба же би ше догварели хто у пари будзе особа **А**, а хто особа **Б**. Перше особа **А** будзе интервьюовац особу **Б**, а потим зачєраю улоги. За интервьюованє предвидзєни по 5 минути.

Штварти крочай:

Кед законча интервью, представляю єдни других преїг групох хторим припадаю и гу хторим би любели припадац. („Слена припада групи плівачох и поєтох, а любєла би припадац групи гитаристох.“)

Питаня за розгварку:

- За цо нам служа групи хторим припадаме? Цо важнє доставамє у нїх?

- Як припаданє групи вплївує на нашо справованє, становиско?
- Чи нас припаданє групи дакеди огранїчує и прецо?
- Як у рамикох групи затримуєме право же би зме були окремни? Чи то вше можлїве?

Наставнїк резимує дискусию визначаючи же анї єден человек не жиє сам, и же є сам себе недостаточни. Шицки жиєме окружени з другима людзми и здружени єдни з другима до найрижнороднейших групох. Каждє од нас источашне припада велькому числу розличних групох, хтори не лєм же нам даваю розлични улоги, одредзую як ше у розличних ситуацийох будземе справовац, але одредзую и як будземе патриц на себе. Группи окреме важни у човековим живоце не лєм прето же вон у нїх препровадзує найвекшу часц свого часу, але и прето же даяки одношеня случованя, процеси можу ше зявиц лєм у групи

Пияти крочай:

Кажди школяр достава цидулку на хторей треба же би написал виреченє потримовки, красних жаданьох хтори пошлє каждому у групи. Авторе ше не подписую. Написани цидулки ше позбера на громаду и każde достанє по єдну. У закончуючим кругу мож пречитац виреченя потримовки.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би школяре розтолковали смисел поняцох и зявеньох стереотипа и предрозсудкох и дискриминації.

ЗАДАТКИ:

- же би през вежби препознали групациї хтори на рижни способи видвоєни;
- же би похопели процес генерализациї;
- же би препознали предрозсудки и их значносц;
- же би през особне дожице видвоєносци препознали и лепше розумели других хтори видвоєни, виложени.

Материял за роботу:

- папер и клайбаси каждому школярови;
- пак-папер за правене „мура предрозсудкох“.

Прилог:

- ліста „Стереотипи и предрозсудки“ каждому школярови.
-

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Кажди школяр достане папер А-4. На верх паперу треба розумліво написац мено групи хторей не припада, припадніка даякей професії, нації, религії, полу, возросту, интересней групи... Потим każde пречита цо написал, и кед же ше даяка група повторює, потребне найсц другу.

Други крочай:

Папери кружа, додаваю ше першому з ліва, и każde на папер виписує даяку „типичну“ прикмету припадніка тей групи (напр. политичаре... панкере..., Войводяне ... и под.) потим зогню папер так же би не було видно цо пише на предку и дава ше далей. Наконцу папер придзе гу тому хто го послал и вон допише даяку прикмету, розширене думане о тей групациї.

Надпомнуце:

Кед же група векша од 15 школярох, же би писане не тирвало длуго, группу мож подзелїц по половки так же папери кружа лем медзи учашніками у менших группах.

Треци крочай:

Шицки папери ше чита у вельким кругу, а потим ше их заквачи на порихтани пак-папер и насправи ше „Мур стереотипох и предрозсудкох“.

Штварти крочай:

Розгварка после вежби:

- Цо представя тот мур?
- Чи було чежко видумовац характеристики групи?
- Чи єднак заступени позитивни и негативни думаня?
- Як, по вашим думаню, наставаю стереотипи и предрозсудки?
- Як их мож превозисц?

Надпомнуче:

После дискусії школярох наставнік резимує основни поняца:

„Становиска спрам других людзох часто прилапюеме несвідомо. На ніх од наймалдшого возросту вплівую становиска найблізших членох фамилії, а познейше и парняки. Думанє о других людзох формує ше и под вплівом порученьох хтори посилаю мас-медії. Дзеци можу вчас почац одруцовац и зневажовац особи хтори ше од ніх розликую по полу, способносцох, обичайох, култури и раси. И старши и дзеци часто приноша заключєня о других особох и групох людзох не познаваюци их наисце, але на основи неподполних и барз часто неточних податкох“.

Стереотипи – поєдноставени *думаня и генерализації* о одредзєней групи людзох, зоз предпоставку же шицки члени тей групи маю одредзєни характеристики (углавним негативни, але можу буц и позитивни).

Предрозсудки – негативни *чувства и стави* спрам групи або поєдинцу, не базовани на разумним и урівноважєним спознаню и искуству зоз тим поєдинцом, або групу.

Дискриминация – *поступанє* гу поєдинцу, або групи розлично од поступаня гу другим, засновани є на особним похопєню або думаню (углавним негативно, але може буц и позитивно).

Пияти крочай:

Шицки учашніки станю до шора єден коло другого, як у шоре, а наставнік чита предложєни твердзєня. Шицки тоти на хторих ше тото твердзєнє одноши, за хторих тото твердзєнє точне, треба же би викрочєли, прейду на други бок, прейг драги першобутного шору. На хвильку треба же би ту остали.

Важне назначиц кед чую одредзєнє твердзєнє и роздумаю чи воно вредзи за ніх, можу одлучиц же чи ше вияшња и прейду на други бок чи не. Кед ше найду на другим боку треба же би ше поопатрали тоти цо прєшли на тот бок, а вєц же би опатрєли и тих цо остали у початним шоре. Важне провадзиц *чувства, реакції, думки* хтори им ше явяю, але же би у тей хвильки ніч не приповєдали. Кед же буду мац двоєнє коло смисла понукнутих твердзєньох, важне визначиц же их сами толкую и одредзую свой смисел.

Наставнік гласно чита твердзєнє по твердзєнє, так же маю досц часу же би после каждого твердзєня прєнашли свойо место у початним шоре, або у шоре прейг драги. так же маю досц часу же би после каждого твердзєня прєнашли свойо место у початним шоре, або у шоре прейг драги.

„Най викроча и прейду на други бок:

- шицки тоти хтори любя слухац странску музику,
- шицки тоти чийо родичи закончєли факултет,
- шицки тоти хтори маю даяки физични видлїви, або невидлїви нєдостаток,
- шицки тоти цо часто ходза до театру,
- шицки тоти цо не єдза мєсо,
- шицки тоти цо було кєди дожили насилство у фамилії,
- шицки тоти цо веря до бога,
- шицки тоти цо любя читац популярни кнїжки
- шицки тоти цо мали алкогєличара у фамилії,

- шицки тоти цо дакеди були дзеци“.

Надпомнуце:

Наставнік може меняц и прилагодзовац твердзенья, маюци у оглядзе специфичносц групи.

Шести крочай:

Дискусия и коментари:

- Чи им було чежко вияшніц ше и при хторих твердзеньох?
- Чи ше при даяким виборе нашли сами и як ше теди чувствовали?

Седми крочай:

Коментар наставніка/ци – важне визначиц же кажде з нас ма даяки стереотипи и предрозсудки справ даякей групи людзох, лем зме их часто не свидоми, и баржей зме прешвечени же тоти други наисце таки. Того моменту кед постанеме свидоми дякого свойого стереотипу або предрозсудку маме можлівосц добре роздумац пред тим як цо реагуєме и на тот способ „охраніме других од нас самих“ (чловечносц).

Прилог: СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРОЗСУДКИ

Предроzsудки = неоправдани негативни становиска спрам дакого або дачого. Предроzsудки звичайно чежко пременливи и опарти на погришних вереньох, и провадзени зоз моцними негативними чувствами (чувством одбойносци, неприязельства, мержнї, зневажованя...).

Дакеди ше зоз предроzsудками наволю олегко принешени суди, заключения виведзени без скорейшого росудзованя (барз швидки и аутоматични суди, а не чувства), але тот други смисел ше ридше хаснує.

УВАГА! Зоз горней дефинициї видно же ше не шицки негативни становиска наволю предроzsудки, але лєм тоти хтори тримаєме же су *неоправдани*, хтори за осуду.

Предроzsудки = пребарз упрощена, а часто и неточна, негативна, а чежко пременлива слика хтору маме о припаднїкох даякей групи. Стереотипи состояна часц предроzsудкох, бо прешвеченя о даякей групи по правилу усоглашени з чувствами хтори спрам тей групи маме.

Мож приповедац и о *позитивних* стереотипох, т.є. пребарз zlepшаней слики о даякей групи, але заш лєм звичайнейше же ше под стереотипом дума на негативну слику.

УВАГА! Не треба такой шицки становиска и прешвеченя з хторима ше не складаме преглашовац як предроzsудки и стереотипи. Майме на розуме же, кед дахто не дума исто цо и ми, у його очох *нашо* прешвеченя и становиска випатраю як стереотипи и предроzsудки.

Роботня: ТОЛЕРАНЦІЯ И ДИСКРИМИНАЦІЯ

Циль:

Циль тей роботні же би ше школяром приблїжело поняца дискриминації и толеранції.

ЗАДАТКИ:

- увесц и пояснїц поняца дискриминация и (не)толеранция;
- спатриц природу и походзене дискриминації;
- спатриц пошлїдки нетолеранції на розличносци.

Материял:

- прилог 1;
 - прилог 2 – текст „У купеу“, пейц прикладніки;
 - умножени табели – Путніки з купеу;
 - клайбаси за писане.
-

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Обнавляне поняцох обробених на прешлей години (предрозсудки и стереотипи) и уводзене нових поймох дискриминації и толеранції, так же школяре перше дефиную и опишу тоти поняца так як их вони розумя, а потим им наставнік подзелї материяли (прилог*).

Други крочай:

Пейц добровольци, активнейши школяре, треба же би порихтали кратку драматизацию „У купеу“. Кед же нет заинтересованих школярох драматизацию мож пречитац. Способ бавеня нам одредзи подзелене остатку групи на роботни групи по тройо-штверо.

Треци крочай:

Бавене, або читане драматизацийі.

Штварти крочай:

Пополньоване табелох – Путніки з купеа.

Пияти крочай:

Анализа достатих одвитох так же ше предискутуе каждую подобу окреме:

- Кельо подобне преценели справоване поєдиних подобох?
- Чи им було чужко же би направили розлику медзи тима поняцами и прецо?
- Чи дискриминацию можу отримовац и тоти цо не маю предрозсудки – страх, конформизем, або звикнуца?
- Чи каждая толеранция сама по себе добра? Чи мож толеровац насилство, потупене дачїїх правох?
- Хтори способи пореканя/неуваженя власних предрозсудкох?
- Як би вони у подобней ситуацией поступели и прецо...?

Шести крочай:

Коментар наставніка/ци – визначиц важносц отвореного реагованя на дискриминацию, бо то єдини способ же би ше вона зопарла, або голєм ублажела. Попри того не циль нам же бизме нападли особу хтора окончує дискриминацию, але впливовац на ню же би пременєла свойо справованє и постала толерантнєйша.

Прилог 1.

НЕТОЛЕРАНЦИЯ И ДИСКРИМИНАЦИЯ

Дискриминация = (на латинским: *discriminare* правиц розлику) странске слово за „розликованє“, але тиж так означує и справованє хторе провадзи предрозсудки: явне виражованє негативних чувствох гу припадніком групох, або поступанє гу людзом на несправедлїви и зневажуюци способ лєм прето же припадаю даякей групи. У таким значеню ше, наприклад, приповеда о полней дискриминації, расней дискриминації, дискриминації за приманє на роботу итд.

УВАГА! Дискриминация и предрозсудки не иду вше ведно. Дахто хто полни зоз предрозсудками можебуц их не шме явно виражиц пре страх од санкцийох. Исто так дахто хто не ма неприятельски чувства гу членом даякей групи заш лєм може активно, або пасивно доприношиц их дискриминації, зоз страху, або зоз конформизму.

Нетолеранция = нецерпенє гу справованю и становиском розличних як власни. Толеранция, з другого боку означує дошлебодзованє тих становискох и справованя хторе ми особне не прилапюєме (неприкладне наволовац же толерованє дошлебодзенє, або порушованє дачого цо особа одобрує).

УВАГА! З takiej дефиниції не шлїдзи, як ше то обично прилапює, же каждая толеранция добра и же каждая нетолеранция подла. Людзе ше легко зложе же не треба толеровац тото цо загрожує права других, або є процивне моралним нормом. Кед ше жада най слово нетолеранция заш лєм затрима негативне значенє, вец ше з ню означує нецерпенє гу розликом хтори (по думаню бешедніка) треба толеровац, бо су безопасни або аж жадани.

Прилог 2.

Драматизация „У КУПЕУ“

Путніки у купеу: Илияз, Иван, Весна, Биляна, Петро, шицки возросту 20–25 роки.

Иван (Илиязови): Ти „гробару“ марш вонка зоз нашого купеа! Познам вас я „партизановцох“ добре, мило ми! Шицки ви цигане и спевочкоше, не сцем цалу драгу мерковац же цо ми подваліш. Вера, очисциме, ми гвиздаше Сербию од вас“ (Вигура Илияза зоз купеа)

Весна (Иванови): Кущичко ши превершел, але у сушносци ши у праву. Ёу нїм треба так. Же би ше розумели не мам я нїч против „гробарох“, але факт же подкладаю и циганя.

Биляна: Е, так не мож. „Гробаре“ маю исти права як шицки други, тот легинь путнїк як и шицки ми и нїхто не ма право же би го малтретовал. Поволам кондуктера най го враци, а тебе (гутори Иванови) приявим за тото цо ши поробел. (Биляна одходзи по кондуктера, а Иван за кажди случай напущує купе)

Петро: Кажда чесц тей дзивки. И я думал исте тото цо и вона але, най вам перше повем, не шмел сом ше мишац. Кед сом обачел же тот моцак з нами у купеу, сцел сом шеднуц индзей, знал сом же ше заквачи за того бидного „гробара“. Наисце ми ше гадза тоти полни себе „гвиздаше“ и боїм ше од нїх, прави су фанатики. (Уходза Илияз и Биляна)

Илияз (Биляни): Дзекуєм панї, же сце ми помогли, ми „гробаре“ не насилни. А ми шицки не любиме тих „гвиздашох“, вони прави фанатики. Але не можеме сами против их. Место же би гвиздових фанатикох забранели, ище их пуцаю же би правели паради по варошу. Ганьба!

Табела – Путнїки зоз купеу

	Илияз	Иван	Весна	Биляна	Петро
Хто ма ПРЕДРОЗСУДКИ?					
Хто ма СТЕРЕОТИПИ?					
Хто окончує ДИСКРИМИНАЦИЮ?					
Хто НЕТОЛЕРАНТНИ?					

Циль:

Циль тей роботні помогнуц школяром же би освидомели звичайни способи реагованя у конфликтней ситуації, же би упознали увежбали и применели найділотворнейши, а найменей хасновани самодовирліви способ реагованя.

ЗАДАТКИ:

- указац на можлівосц розличних способох реагованя у истей ситуації;
- видвоїц три основни типи реагованя: нападацкого, поцаговацкого и самодовирийного;
- спатранє прикметох нападацкого, поцаговацкого, самодовирийного реагованя;
- спатранє як ше три типи реагованя одражую на комуникацию и цо вони знача на димензії старац ше о себе – старац ше о других.

Материял за роботу:

- два папери векшого формату и маркер, або табла и крейда;
- „Ситуації 1–3“ копия єдней ситуації за каждую групу (найлепше же би групи мали од трох до пейцох членох);
- „Ключ за одвити за ситуації“, за наставніка.

Прилоги:

- Принципи самодійного реагованя“ за каждого школяра.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай**

Наставнік виприповеда школяром шлідуюци приклад:

„Даскельо дні безуспішно пробуєш пренайсц нови ЦД (касету) свойого облюбеного шпивача. Несподзивано, у єдней предавальні пренаходзиш даскельо прикладніки и купиш себе єден. Твойому щесцу нет конца. Єнки ше врацаш дому и плануєш цали вечар препровадзиц у своєї хижі уживаючи у музики. Цалком ши шокирани кед ши похопел же ци торговец место найновшого ЦД–а запаковал предходни албум хтори уж маш. Позно и не можеш ніч превжац. Наютре, после школи идзеш до предавальні з намиру же ЦД зачераш. Медзитим, торговец одбива черанку.“

После того, наставнік ше пита школяром цо думаю, як мож реаговац у тей ситуації.

Школярох ше порушує же би видумали цо вещей розлични способи реагованя у тей ситуації, а наставнік на табли, або вельким паперу виписує одвити хтори школяре даваю, потамаль покля ше не вичерпа лісту можлівих одвитох.

Други крочай:

Наставнік зоз лісти вибере и пречита єдну реакцію хтора *нападацкого характеру* (лєм пречита, не сообщує значенє и назву) и гледа од школярох же би видвоєли

шицки други реакції хтори подобни як пречитана. Шицки реакції хтори припадаю до тей категорії наставнікзначи з истим символом, напр. букву **Н**.

Вец, наставнік од школярох гледа же би одредзели характеристики по хторих видвоєни и означени реакції подобни. Циль же би школяре пришли до того, же значни прикмети нападацкого способу реагованя водзене рахунку виключно о своїх потребах виражени на незлюдни (агресивни) и виключни способ, а други ше бок не бере до огляду.

Надпомнуце:

Наставнік прилапює шицки предкладаня хтори мож звесц гу тим характеристиком, а кед школяре вообщє не наведу даяку од тих характеристикох наставнік ю сам наводзи.

После того повторює ше исти поступок. Наставнік зоз лісти пречита приклад *поцагуюци реакції*, а школяре медзи виписанима реакциями пренаходза тоти хтори припадаю гу тей категорії (то ше тераз означає зоз другим символом напр. з букву **П**). Як и скорей, шлідзи одредзованє заєдніцких характеристикох за реакції того типу и их виписованє на табли (паперу). Очекує ше же школяре замеркую, значносц прикмети того справованя, же особа прилапює и мири ше зоз ситуацію хтора ей надрилена, без огляду же ей не одвитує, дзе вецей водзи рахунку о других як о себе.

Кед ше на лісти находзи приклад *самодовирлївей реакції* наставнік ю пречита, а школяре пренаходза реакції истого типу хтори ше означа з новим символом, напр. **С**. Кед же нет ані єдна самодовирлїва реакція, наставнік ю уводзи, або дополнює даяку зоз наведзених реакційох хтора по своєї формуляції найблізша самодовирлївей и порушує школярох навесц ище даяки приклад за таки способ реагованя. Потим як и предходни два случаи, школяре зоз помоцу наставніка одредзую значни характеристики того способу реагованя.

Наставнік ше намага же би школяре замерковали же у тих реакційох присутне уважованє и порозуменє другого боку, виказованє власней потреби хтору жадаме же би витворели, як и неагресивни способ на хтори ше шицко тото сообщує.

Трєци крочай:

Школяре ше подзеля до даскельо менших групох, хтори можу мац од трох до пейцох членох.

Групом ше потим подзелї по єден прикладнік новей ситуації. Задаток групох же би пречитали приклад хтори достали и же би за кажди приклад здумали як би випатрала у тей ситуації нападаюца, попушуюца и самодовирлїва реакція.

Надпомнуце:

Зависно од числа групох, даяки приклади мож анализовац и у двох групох.

Штварти крочай:

Наставнік пречита опис першей ситуації, а потим од школярох, хтори анализовали тоту ситуацію гледа же би пречитали лєм самодовирлїву реакцію. Предискутує ше, чи реакція хтору, наведли у согласносци зоз основнима прикметами самодовирлївого реагованя. Кед же даяка реакція не одвитує, укаже ше на тото и заєдніцки ше приходзи до гледаного типу реагованя. Потим ше преходзи на другу ситуацію и так до конца.

Пияти крочай:

Коментарує ше же у истей ситуації розлични особи можу барз розлично реаговац, а же од способу реагованя завиши дальши цек комуникації. Окреме ше укаже на

самодовирліве реагванє хторе як поняце меней познате и як справованє мало хасноване, а може допринєсц лепшим одношеньом людзох.
Наставнік подзелї и прекоментарує прилог „Принципи самодовирлівого реагованя“.

Материяли за роботу: (за наставніка)

СИТУАЦИЯ 1

Самодовирліве:

Знам же Ви не дзечне гуторице оцени, але я би барз сцел знац же чи сом виправел оцену.

Знам же сце нагнівани на мнє пре мойо справованє на предходней годзини, але сцел бим знац яку сом оцену достал, бо ми родичи наютре приду до школи.

СИТУАЦИЯ 2

Самодовирліве:

Знам же ши вчера вечар барз сцел крашнє випатрац, але убудуце, модлїм це, пред тим як вежнеш даяку мою ствар, питай ше ме.

СИТУАЦИЯ 3

Самодовирліве:

Розумим же жадаце най шицки ведно идземе на лєтованє, як и до тераз, але того року я наисце жадам пойсц зоз своїм дружтвом.

Мойо дружтво ше догварело же идземе сами на морйю. Знам же ше боїце пущиц ме, бо сце звикли же вше идземе ведно, але раз мушим почац ходзиц на морйю без вас, и любел бим кед би то було того року.

Материял за роботу:

СИТУАЦИЯ 1

Одвиготвал ши и барз сцеш знац цо ши достал, а наставник не сче повесц оцену.

- a. нападуюца реакция;
- i. поцагуюца реакция;
- 1. самодовирлива реакция.

СИТУАЦИЯ 2

Рихташ ше за виход, сцеш облечиц едну одредзену шмату з гардероби. Не находзиш ю у своім ормане и ясне ци же ци ю брат (шестра) вжали без питаня. Як будзеш реаговац кед го наютре увидзиш.

- b. нападуюца реакция:
- i. поцагуюца реакция:
- 1. самодовирлива реакция:

СИТУАЦИЯ 3

Сообщуеш родичом же ши ше праве догварел з дружтвом же идзеш на летоване. Родичи ше противя и припоминаю ци же сче ше догварели же идзеце шицки фамилиярно на летоване. як будзеш реаговац?

- c. нападуюца реакция:
 - i. поцагуюца реакция:
 - 1. самодовирлива реакция:
-

Прилог:

ПРИНЦИПИ САМОДОВІРЛИВОГО РЕАГУВАННЯ:

5. Я МАМ ПРАВО ВИРАЖОВАЦЬ СЕБЕ ПОТАМАЛЬ ПОКЛЯ З ТИМ НЕ ЗАГРОЖУЄМ ДРУГИХ.
6. КЕД ШЕ ЗАКЛАДАМ ЗА СВОЙО ПРАВА Я ПОЧИТУЄМ СЕБЕ І ДОСТАВАМ ПОЧИТОВАНЄ ОД ДРУГИХ.
7. ЗОЗ ЯСНИМ ВИРАЖОВАНЬОМ СВОЇХ ПРАВ ОХ І ПОТРЕБОХ Я ПРЕБЕРАМ ОДВІЧАТЕЛЬНОСЦЬ ЗА СЕБЕ І НЕ ПЕРУЦУЄМ Ю ДРУГИМ.
8. КЕД НЕ ПОВЕМ ДРУГИМ ЯК ІХ СПРАВОВАНЄ ДІЙСТВУЄ НА МНЄ, НЕ ДАВАМ ІМ МОЖЛІВОСЦЬ ЖЕ БІ ДАЦО ПРЕМЕНЄЛИ.
9. ЖЕРТВУЮЦІ СВОЙО ПРАВА І ПОТРЕБИ ДАВАМ ДОШЛЄБОДЗЕНЄ ДРУГИМ ЖЕ БІ НЕ ВОДЗЕЛИ РАХУНКУ О МНЄ.
10. У МИРІ У ХТОРЕЙ СОМ ШЛЄБОДНА ЖЕ БІМ ШЕ ЗАКЛАДАЛА ЗА СЕБЕ І ЖЕ БІ ТОТО ПРАВО ПРИПОЗНАЛА ДРУГИМ Я ВЕЦЕЙ ДОСТАВАМ І ОД ЖИВОТА.
11. НЕДОШЛЄБОДЗОВАНЄ ЖЕ БІ ДРУГИ ДОЗНАЛИ ЯК ШЕ Я ЧУСТВУЄМ ТО ЄДНА ФАЙТА І СПОСОБ КОНТРОЛОВАНЯ ДРУГИХ.
12. КЕД РОБИМ ЗА СЕБЕ ТОТО ЦО ЧУСТВУЄМ ЯК ПРАВО, Я ШЕ ЧУСТВУЄМ ЛЄПШЕ І БУДУЄМ АВТЕНТИЧНЄЙШЕ І ЗАДОВОЛЬНЄЙШЕ ОДНОШЕНЄ З ДРУГИМА.

ЦІЛЬ:

Ціль тей роботні указац на спонтани процес викривйованя змисту порученя з нагоди його преношеня, окреме кед ест вельо поштредних преношительох информацийох, як тот процес мож контроловац и саму комуникацию унапредзовац зоз позиції того хто сообщує порученє як и зоз позиції того хто слуха, достава порученє.

ЗАДАТКИ:

- ланчане преношенє приповедки зоз учашніка на учашніка;
- провадженє и анализа процесу трансформації приповедки;
- вигледованє способох зоз помоцу хторих мож zlepшац комуникацию;
- же би ше спатрело одвичательносц того хто приповеда и того хто слуха.

Материял за роботу:

- пак-папер и маркери.

Прилог:

- „Квалитативни пременки у паметаню“, каждому школярови.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Здогадоване на старе бависко „Глухи телефони“ так же наставнік до кругу на еден бок шапне першому школярови даяке чежке и компликоване виреченє (напр. за углом при „Белавим Ядране“ предаваю стари вилізани стрипи ище зоз шейдзешатих и ніхто их не нашивел уж два дні!). Виреченє треба же би цо швидше путовало од уха до уха по сам конец шора дзе го остатні школяр вигваря наглас.

Други крочай:

Шлідзи активносц у хторей школяре буду мац розлични улоги: учашнікох у преношеню заданей приповедки и припатрача хтори будзе провадиц и анализовац процес преношеня приповедки.

Школяре хтори жадаю участвовац у преношеню заданей приповедки видвоюю ше од других и догвряю ше по хторим шоре буду преношиц приповедку. У преношеню приповедки можу участвовац коло дзешец школяре и за початок лем еден з ніх остава у просторе. Други треба же би чекали опрез учальні док єдного по єдного не поволаю най войду.

Наставнік чита приповедку помали и розумлїво школярови хтори достал задаток же би перши чул приповедку.

Приповедка о Мркийови и Дуцови

Тераз вам виприповедам цошка цо сом аж вчера вечар чула од своєї пайташки Марини. Пред мешацом на сплаву „Белава папагай“ случела ше страшна битка. Побили ше двома легинове зоз Крушевскей, Мрки и Дуцо. Приповеда ше же Мрки Дуцу побил на мертве мено, а шицко було пре Марию.

Дуцо и Мрки бочни сушедове, а скорей були найлєпши пайташе. Медзитим, зоз Марию перше ходзел Дуцо, вец ше повадзели пре якуш глупосц, так же вона уж пол рока ходзи зоз Мркийом.

Мркия так волаю не прето же вон даяки опасни тип, але прето же ше преволує Мркич. Дуцо цалком иншаки – тренера джудо, вельки є, спрични и биткош є. Нігда не пребачел Мркийови же му однял дзивку.

Того вечара Мрки и Мария преславляли родзени дзень, и обидвойо пили шампаняц и були досц весели, кед ше зявел Дуцо хтори прешол коло нїх так як кед би их не видзел и шеднул за шанк. Тото Мркийови завадзало, та почал доруцовац и задзерац ше до Дуци, вироятно пре тот шампаняц хтори попил, прето же вон не подноши найлєпше алкоголь. На то му Дуцо арогантно одвитовал же най будзе цихо, бо го побие. Мркия то страшно розгнївало, та скочел, прибегнул гу шанку и даскельо раз мощно вдерел Дуцу по бради, а вон ше не наздавал тому. Дуцо од вдереня спаднул зоз карсцеля и вдерел главу до угла шанку, и зламал єден зуб.

Мрки и Мария швидко вибегли вонка. Медзитим, не пошли далеко, бо у першей круцини Мрки страцел контролю над автом, злєцел до ярку и преврацел ше. Под час преврацаня Мария випадла зоз авта. Мрки вдерел з главу до вожачкого скла и замлєл. Дуцо бежал два километри док не сцигнул до телефонсей бешеднїци зоз хторей поволає швидко помоц.

Трєци крочай:

Потим до просторїї уходзи шлїдуюци школяр хтори тераз слуха приповедку при тим не шме поствяц нїяки подпитаня, ані перевірювац чи добре розумєл тото цо чує. Вєц до просторїї уходзи шлїдуюци и так по шоре док приповедку не чує шицки тоти хтори були вонка з просторїї.

Як хтори школяр виприповєда приповедку шєда коло преходного приповєдача и вєцєй не ма право бєшєдовац, коментаровац, повторїовац, або допольшовац приповедку. Остатнї слухатель запишє гєвто цо зоз приповєдки запамєтал.

Штварти крочай:

Наставнїк прєчита оригиналну верзию приповєдки, а вєц ше прєчита записану верзию.

Понєжє ше зоз школярами водзи розгварку о тєй активносци.

Зоз учашнїками:

- Як ше чувствовали кед слухали приповедку, а як кед ю прєношєли?
- Чи мали даяку окремну стратегию памєтаня и прєношєня приповєдки?
- Яки були сигурни кед прєношєли приповедку, чи ю точно прєнєсли?
- Чи мали потребу жє би приповєдки додали дацо своєо и чи то зробєли?

Зоз припатрачами:

- Чи им тото цо ше на годзини случовало подобнє як даяка реална животна ситуация (най наведєу приклад)?
- Цо замерковали як главни фактори трансформациї приповєдки?

Пияти крочай:

Виробок плакати, „ як злєпшац комуникацию?“. Плакату мож подзєлїц на два часци и з помоцу шлїдуюцих питаньох глєдац одвит у цалєй групи:

- Цо можємє поробиц жє бизмє цо подполнєйше сообщєли другєй особи тото цо єй жадамє повєсц?
- Цо слухатель можє поробиц жє би цо подполнєйше и точнєйше приял и розумєл сообщєнє?

Наставнїк на табли, або вєльким папєру виписує шицки идєї, односно стратегїї справованя хтори школярє прєдкладаю, и то окремє за „приповєдача“, а окремє за „слухателя“.

Наставнік продуквану лісту характеристичних справованьох за „приповедача“ кед же ше не зявя може дополніц – ясни, гласни, конкретни, прецизни, и розумліве приповеданє, правене павзох у приповеданю, пременка інтонації, визначованє значних часцох, керованє хаснованя фахових словох и странских терминох, керованє прейгмирних детальох.

Як значни прикмети „слухателя“ – осторожне слуханє, поставяне подпитаньох, гледанє додатних інформаційох, перевірованє чи точно чул або розумел змист.

Надпомнуце:

Значне же би наставнік не виношел од разу шицки предкладаня, але аж при концу кед почуствує же медзи школярами нет идеї.

Шести крочай:

Вец шлідзи розпатранє, анализа идейох, зоз хторима ше елиминує нереални и чежко витворліви предлоги. Потим наставнік пречита предлоги хтори остали и укаже на тото же то список стратегийох у справованю, хтори можу допринесц успішнейшей комуникації.

На концу кажди школяр достава прикладнік прилогу „Квалитативни пременки у паметаню“.

Надпомнуце: тест як учим змист — як паметам

Кед же останє часу школяре, або наставнік можу задац ище єдну приповедку школяром хтори заинтересовани же би ше опробовали у преношеню приповедки!

ПРИЛОГ:

КВАЛІТАТИВНИ ПРЕМЕНКИ У ПАМЕТАНЮ

(Фредерик Батрлет)

Виглядованя указали же нашо паметанє барз ліхе. Не лєм же забуваме одреджене число інформаційох, але и тоти хтори зме запаметали *квалітативно преробюєме*. Тото ше окреме одноши на кождодньови случованя при хторих не иснує можлівосц повторйованя и утвердзованя.

Психолог Фредерик Батрлет поробел велї виглядованя з хторима утвердзел даскельо форми трансформації змісту паметаня, и вец з правом твердзел же тото цо паметає не репродукция, але меней–вещей, *реконструкция оригінального змісту*.

Батрлет глядал од випитанїкох же би у часових розмакох повторйовали одреджену приповідку, або у другей варіанти виглядованя, же би ланчано преношели приповідку. Зоз тим симуловал інтересантне соціалне зявенє преношеня плеткох. Утвердзел шлідуюци пременки на змісту:

1. **Симпліфікация** (упросцованє) то процес селекції змісту коло хторого паметає лєм часци за хтори преценїме же су значни, а не такі значни часци забуваме. На тот спосіб настава упрощена и у векшей мири скрачена верзия змісту.

2. **Рационалізация** (обдумованє) результат човековой потреби за логичну ясносцу. Запаметани зміст меняє же би постал логично повязани. При тим уручуєме власни конструкції же бизме оформели логичну вязу там дзе вона не иснує.

3. **Асиміляция** (прилапйованє): Шицко цо нам далеке, непознате и стране нашим похопєньом *чераме зоз блїзким* и познатим. З нагоди репродукції *меняє термини* и хаснуєме *язични форми* хтори *особени нашому способу виражованя*.

4. **Наглашованє:** У репродукованим змісту наглашуєме даяки моменти хтори у оригіналним змісту не визначени. Углавним кладзе акцент на змісти хтори значни у нашом окруженю и у складзе зоз становисками групи до хторей и сами припадаєме.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би школяром указала на неслуханє як єден з важних причинох непорозумєня у комуникації.

ЗАДАТКИ:

- зоченє з искуством неслуханя;
- указованє на ефекти хтори неслуханє виволує у комуникації;
- спатранє причинох за неслуханє.

Материял за роботу:

- пак-папери;
- маркери;
- „Причини за неслуханє“ за особи **Б** (помощни материял наставнікови);

Прилог:

- „Способи (не) слуханя“ каждому школярови

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Школяре ше подзеля по парох. Каждая пара ше догвари хто будзе особа **А**, а хто особа **Б**.

Наставнік виведзе шицки особи **А** зоз учальні и да им инстукцию же би ше здогадли на даяки филми хтори им ше барз попачел и же би го виприповедали особи **Б** так же би були сигурни же вона добре розумела суцносц приповедки, бо познейше задаток особи **Б** будзе же би тото преприповедала. Школяром повеме же маю три минути роздумац о тим цо буду приповедац.

Потим ше враци до учальні и дава инстукцию особом **Б**. Пове им же их задаток у тей вежби будзе же би неслухали тото цо особи **А** буду приповедац. При тим треба же би пробовали же би тото „неслуканє випатрало цо спонтанейше и прешвечлівше“.

Надпомнуце:

Вимога мож змощніц так же ше особом **Б** додзелі и окремну причину („Причини за неслуханє“) пре хтору су у неможлівосци слухац особу **А**. Значне повесц особом **Б** же у цеку вежби не сообщую причину свойого неслуханя особом **А**.

Особи **А** ше врацаю до учальні и шедаю гу своєї пари. По черанки по парох хтора тирва ос три дас пейц минути преходзи ше на анализу дожица.

Други крочай:

Кед же присутна велька тензия у цеку роботи, наставнік перше пове школяром же най сообща змист инстукцийох хтори достали. Кед то не случай вец добре ище якиш час отримац напнутосц и такой преисц на обвисцованє по групах.

Перше обвисцую шицки особи **А**:

- Як ше чувствовали у цеку вежби, цо виволало тото чувство?

- Як видза цо ше случовало у пари?
- Чи маю упечаток же их особи **Б** слухали, або не и на основи хторих знакох то заключели?
-
- Потим овисцюю шицки особи **Б**:
- Як ше чувствовали у цеку вежби?
- Як видза цо ше случовало у пари?

Док школяре приповедаю о своїх искуствах и обачованьох, наставнік виписує на пак-паперу знаки неслуханя и знаки слуханя хтори вони сообщую.

Треци крочай:

Знова ше позбераю подгрупи особа **А** и особа **Б** зоз цалей групи. Наставнік тераз виведзе шицки особи **Б** и да им інструкцію най ше здогадню на даяке шмишне збуванє и же би го зоз цо вещей деталями виприповедали особи **А**. Школяром ше пове же маю три минути роздумац о тим цо буду приповедац.

Потим ше наставнік враци до учальні и дава інструкцію особом **А**. Пове им же их задаток у тей вежби будзе насампредз осторожне слухац того цо им особи **Б** буду приповедац, и же после єдней минути премея свойо справованє, и то так же ше на початку правя же не слухаю (єдну минуту), же би на концу подполно престали слухац особу **Б** (єдну минуту).

Особи **Б** ше врацаю до учальні и шедаю гу своєї пари. После черанки по парох, хтора тирва три минути преходзи ше на анализу дожицох.

Штварти крочай:

Обвисцованє ше тиж так одбува по групах. Перше ше обвисцюю шицки особи **Б**:

- Як ше чувствовали у цеку вежби? Прецо ше чувствую добре, а прецо не?
- Як видза цо ше шицко случовало у пари?
- Чи маю упечаток же их особи **Б** слухаю, або не и на основи хторих знакох того заключели?

Потим обвисцюю шицки особи **А**:

- Як ше чувствовали у цеку вежби?
- Як видза цо ше шицко случовало у пари?

Док школяре чераю свойо искуствия и обачованя, наставнік дописує на пакпаперу знаки неслуханя и знаки слуханя. На концу наставнік може дополніц лісти зоз неспомнутим, а важним знаком.

Пияти крочай:

Зоз школярами ше водзи розгварку о тим кеди и прецо зме не у можлівосци слухац други особи. Причини/ситуації хтори наводза школяре ше виписую на пак-папер.

Надпомнуче:

Кед потрібне пополніц лісту факторох од хторих завиши наша способносц слухац других:

- Одношенє з собешедніком,
- окупированосц зоз особним змистом
- моцни чувства вязани за тему,
- недостаток часу,
- нескладанє зоз тему,
- физична неприємносц...

Шести крочай:

Указац же цель тей вежби освидоменє самого процесу/активносци *слуханя* – кеди тото робиме, а кеди не. Розуми ше же зме не обовязни ровно активно слухац, бо то неможлїве, але важне же бизме були свидоми як слухаме собешедніка, и кед зме у неможлївосци слухац го же бизме му то поведли.

Школяром ше подзелї и прекоментарує прилог „Способи (не)слуханя“.

Материял за роботу:

„ПРИЧИНИ ЗА НЕСЛУХАНЕ“:

13. Думаш о тим цо шицко треба же би ши поробел шлїдующого тижня. Маш вельо обовязки и у тей хвильки жадаш направиц прецизни план як посцигнеш шицко поробиц. Прето ци приповедка собешедніка барз завадза и намагаш ше ю игноровац.

14. Док ци собешеднік приповеда претаргуєш го з громаду розличних пригваркох хтори ше одноша на тему о хторей вон бешедує, бо ши и сам/а барз несцерпени виприповедац му цо ше тебе случело.

15. Барз ценїш особу хтора ци приповеда, але ци чежко осторожне слухац, бо ше ей монолог розцагнул, а ти ше боїш же запожніш на догварене стретнуце и поставаш несцерпезлїви/а.

16. Не у можлівосци ши слухац особу хтора ци приповеда, бо це барз болї глава. Лїк хтори ши попил ище не почал дїйствовац.

17. Прешлу ноц препровадзел/а ши на журки, не одспал/ла ши анї кус. Барз ци ше шпи и вистати/а ши та и попри найлєпшей дзеки не можеш слухац свойого собешедніка.

18. Задумай же приповедку свойого собешедніка слухаш уж по стотираз, та ше так и справуй.

19. Задумай же твой собешеднік особа чия це приповедка наисце нервира прето же маш цалком иншаке думанє о тей теми, та ше так и справуй.

20. Барз це сцискаю ципели, та лем на тото думаш, а барз ци неприємно зобуц ше. Єдноставно не можеш вислухац свойого собешедніка.

Прилог:

СПОСОБИ (НЄ)СЛУХАНЯ

21. ФАЛШИВЕ СЛУХАНЄ

Слухатель невербально указує же не слуха:

„Гей, гей, лєм ти предлуж...“ (а источашне шпирта по паперох, патри през облак, телефонує або „било“ патри, патри през особу...)

22. ЄДНОБОЧНЕ СЛУХАНЄ

Слухатель не обраца увагу на невербални порученя хтори посила особа хтора приповеда, але лєм на вербални и прето траци значайнейшу часц информациейох.

23. СЕЛЕКТИВНЕ СЛУХАНЄ

Слухатель прима лєм тото цо по його мерадлох важне, або ше уклопює до його преценьованя собешедніка: зневажованє („То не такє важне“, то не такє страшне“), преувелічованє („Тото горше як цо ти думаш“), етикетованє („То прето же ши нелапшни“, та ти пречувствительни“).

24. ОДНІМАНЄ СЛОВА

Слухатель чека хвильку же би превжал слово: „Лєм послухай цо ше мнє случело“ або „Исто так було и мнє...“.

25. ДЗЕЛЄНЄ СОВИТОХ

Слухатель не слуха чувства и потреби бешедніка, але му толкує найлепши способ же би ше поступело у одредзеной ситуації: Та слухай ти мнє, так зроб...“.

26. НЄПРЕРИВНО ШЕ ВИПИТОВАЦ

Слухатель поставя громаду питаня пре хтори ше собешеднік чувствує як у судніци: „Прецо ши не поробел..., ..а кеди ше то случело, ...цо ши думала кед ши то робела...“.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би ше школяре упознали зоз способами на хтори мож медзисобно злєпшац комуникацію.

ЗАДАТКИ:

- упознаванє школярох зоз розличними технікамі активного слуханя;
- випробовйованє активного слуханя у кратших симуляцийох.

Прилог:

- „Наисце це слухам“, каждому школярови по єден.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Наставнік укаже школяром же єден зоз способох же би обкеровали непорозумєня у комуникації, же би острожнє слухали цо нам друга особа приповеда. Важне и з часу на час превериц чи зме добре розумєли собєшєдніка. Тото можеме зробиц так же повєме: „Добре сом цє розумєл...“ и вєц концизно повториц тото цо зме по тєди чули. Тот поступок ше наволує парафразованє, цо значи преприповєдац зоз своїма словами даякє сообщєнє, а же би ше його змист и значєнє нє прємєнєло Другей особи можеме дац знац же острожно, активно слухамє и так же з часу на час уручимє до бєшєди даяки шлїдуєци коментар – Наисце! – Насправди!, – Ага! Нє було ми до тєраз познатє! и под. Свою заинтерєсованосц за тото цо други приповєдаю можеме указац так же будзємє вимагац додатни толкованя, розпитовац ше за деталї або порушовац приповєданє собєшєдніка зоз поствяньом питаньох, як цо: – И цо ше вєц случєло?, –То тєбє важнє? – А цо тєраз думаш о тим? итд. Повториц шицко цо сцє раз прєшли и рєзимовали як знаки активного слуханя.

Други крочай:

Наставнік повє школяром же випробую єдну вєжбу активного слуханя. Потим их повола же би формовали пари так же буду у пари зоз особу хтору мєнєй познаю и най ше мєдзи сєбу догваря хто будзє особа **А**, а хто особа **Б**.

Особа **А** достава инструкторию же у цєку шлїдуєцих трох минутах цо дєтальнєйше опишє даяку особу хтора одбавєла важну улогу у єй живоцє. Алє прєд тим достаню даскєльо минути же би роздумали. Особа **Б** ма задаток же би острожнє слухала собєшєдніка хаснуюци при тим даяку технїку активного слуханя. Потим пари зачєраю улоги. Особа **Б** приповєда о особи хтора одбавєла важну улогу у єй живоцє, а особа **А** активно слуха.

Трєци крочай:

Шлїдзи догварка о дожитим искуству. Наставнік унапрямує розгварку зоз шлїдуєцима питаннями:

- Як сцє ше чувствовали кєд сцє приповєдали, а ваша пара вас при тим острожнє слухала?
- Як сцє давали знац же слухацє?
- Чи вам тота вєжба була лєгка, чи чєжша од вєжби зоз прєшлєй роботні дзє вам задаток бул нєслухац другу особу? Прєцо?

Штварті крочай:

Наставнік розтолкує же наша порихтаносц активно слухалц не іста у шицких ситуацийох – буц активни слухатель найлегчейше у ситуацийох хтори неутрални, до хторих зме не превельо емотивно уключени. Наприклад, кед зазберуєме інформації о даякей особи, або змисту хтори нас цікави. Медзитим, буц активни слухатель вельо зложенше кед слухаме особу хтора ше нас дотика и при тим ше од на обчекує же бизме ей помогли, або дали потримовку. Найчужше буц осторожни активни слухатель кед зме у конфликту, односно, у ситуації хтора „набита“ з емоциями, а окреме теди барз важне слухац.

Тераз наставнік вимага од школярох же би формовали нови пари хаснуюци исти критерії за парованє и же би ше на уровню пари догварели о тим хто будзе особа **А**, а хто особа **Б**.

Задаток особи **А** же би ше здогадли кед були барз винервовани и же би ше ужили до чувства гніву, або роедзеносци хтора ше теди зявела. Особи **Б** маю задаток бавиц улогу особи хтора причина гніву. Особи **А** треба же би обвинєли особи **Б** пре их справованє уношац до нападу цо вецей емоції. Особи **Б** ше буду при тим намагац осторожне слухац шицко цо им **А** приповеда, а же би ше при тим не оправдовали, або бранєли. Наконцу буду парафразовац, т.є. перевірювац чи добре розумєли прецо особа **А** нагнівана. Вежба тирва три минути.

Иста вежба ше повторює, при чим школяре знука каждой пари чераю улоги.

Пияти крочай:

Шлїдзи розгварка до кругу о дожитим искуству. Наставнік унапрямуює розгварку зоз шлїдуюцима питаннями:

- Цо ше случовало з вашим гнівом? Чи вон роснул або ше зменшовал кед сце обачели же вас собешеднік осторожне слуха?
- Чи вам було чежко осторожне слухац з оглядом на обвини и интензитет емоційох?
- У хторей мири ше вам поспишело парафразиращ тото цо сце чули?

Шести крочай:

Указац на важносц слуханя у медзилюдских одношеньох. Кед слухаме дакого ми му указуєме же го почитуєме и уважуєме як особу, же зме зацікавени за нього и за тото цо нам вон приповеда, жадаме го лепше упознац, а з тим ведно отвераєме можлівосц же познейше будземе и сами осторожне вислухани.

Школяром ше прекоментарує прилог „Наисце це слухам“.

Прилог:

НАИСЦЕ ЦЕ СЛУХАМ

27. МАМ ЧАСУ ЗА ТЕБЕ:

Слухатель и зоз словами и цалим триманьом указує же є порихтани слухац другу особу. Гледаю мирну и приємну просторию, єден з нїх порихта даяки „ритуални реквизит“ (колачи, чай, соки... и под.) хтори сигнализую же слухатель сигурно порихтани видвоїц даяки час. Намесца ше так же би було обидвом лагодно, керую нервозни поступки (патрене на годзинку, дурканє з ногу, несцерпезліве и неперивне поставяне питаньох и под.).

28. СЛУХАМ ТЕБЕ, А НЄ СЕБЕ:

Слухатель отворени за тото цо приповеда друга особа. До заградзеньох положел свойо очекования и свойо преценюваня у вязи з тим. Меркує же би му нїч важне не премкло од того цо други бок чувствує и цо му потребне. И невербални средства служба тому цилю. Добре звладац потребу же би ше, у поєдиних фазох розгварки, не скакало з карсцеля, круцело зоз главу, нервозно шпацировало, обрацало главу и цело од собешедніка итд. Може помогнуц кед ше шедзи блїзко, але не преблїзко (так далєко же и шептанє мож чуц), кед собешедніки обрацени єден гу другому, кед гевтот цо слуха не шейта зоз попатрунком, не шацує другого, але му патри просто до оч (але би не шмело буц „ужеранє“), маханє зоз главу кеди-некеди тиж так указує на тото же зме присутни... Важне обрациц увагу и на невербалну сигнализацию другой особи. Особа цошка сообщує випатра же з мирним тоном, але з руками гужва густочку... Тоти руки тиж так преноша важне порученє!

29. ЧИ СОМ ДОБРЕ РОЗУМЕЛ?

Комуникацию мож з часу на час потримац, так же укажеме кельо ми заинтересовани же би шицко добре розумели. За тоту намену може послужиц: фурт ше виптовац, парафровац и сумировац.

Фурт ше виптовац. Гледаме додатни информации о тим о чим особа приповеда, але не так часто и не з таким тоном же би то випатрало на гайдеканє, вислухованє и проверйованє нашого собешедніка.. Сцеме указац же провадзиме и же нас шицко барз цикави. Питаня мож поставяц и же бизме наисце проверели чи зме шицко добре зрозумели, напр.: „Чи гришим кед думам же ти...“ або „Чи сом добре розумела же...“. Таку зацикавеносц и повагу собешеднік, верце, будзе ше намагав вращиц кед придзе на вас шор приповедац. Обкеруєце стаємни додатни толкованя з його боку, а цалком сигурне же и учуєце дацо цо сце скорей не знали.

Парафрованоє. Врацаме исте порученє так же му нїч не додаваме и нїч не одбераме. Хаснуєме други слова истого, або барз подобного значеня. Наприклад, **А** пове: „Кед ми тото гуторела, мнє то подполно пораженє“ **Б:** „То це барз потрафело, чи не?“

Сумированє. И у цеку розгварки, а и на концу, мож кратко резимовац тото цо особа гуторела. Напр.: „Значи ти виприповедал ствар пайташови и обовязовал ши го же би не ширел приповедку далєй. Найвєцей це потрафело кед ши чул же не отримал обещунку. Почувствовал ши же це зрадзел, чи не?“

30. УВАЖУЄМ ТВОЙО СТАНОВИЩО

Добре же би активни слухатель хасновал „познати язык“, односно, добронамирни вирази и способ патрєня на ствари „зоз скори“ того хто наисце даяки збуваня прежил, з його боку патрєня. Наприклад, место же би поведол: „Ти нервозни“, вон пове: „Тебе завадза лярма“, або „Не замерковал ши тот карсцелїк“ место „Ти наисце нєлапши“.

Роботня: НЄОБВИНЮЮЦИ ПОРУЧЕНЯ

ЦІЛЬ:

Ціль тей роботні же би уведол модел необвинюючих порученьох як еден зоз значних прикладах ненасилней комуникації и же би указал же як необвинююци порученя олегчюу и отвераю комуникацію.

ЗАДАТКИ:

- обачованє пошлїдкох обвинюючих и необвинюючих порученьох през бавенє улогох;
- обачованє можлівосцох хтори необвинююци порученя отвераю у комуникації з другима;
- шематске приказованє модела необвинюючих порученьох;
- применюванє модела необвинюючих порученьох на ситуації зоз каждодньового живота.

Материял за роботу:

- Карточки зоз прикладами обвинюючих и необвинюючих порученьох (за каждую трияду по еден пар порученьох);
- формулар „Я – порученя (необвинююци порученя)“, каждому школярови по еден.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Наставнік формує групи зоз трох членох (хаснуюци даяку методу за подзелене до менших групох) хтори ше медзи себе порадза хто будзе особа **А**, **Б** и **В**. Потим ше групом подзелї карточки на хторих описани два варианты реагованя у истей ситуації. На карточки **А** написане нападаюце, обвинююче порученє спрам особи з хтору зме у комуникації. На карточки **Б** написана необвинююче порученє. У каждой групи, **А** карточку достава особа **А**, а **Б** карточку особа **Б**. Од нїх ше гледа же би ше ужили до своєї улоги и же би єдна вец друга, поведли особи **В** написане порученє. Особа **В** слуха порученя и спонтано реагує – сообщує цо би у стварней ситуації одвитовала, перше на **А**, а и потим на **Б** порученє.

Надпомнуце:

Карточки ше перше подзелї першей групи и кед вони законча свой задаток, карточки ше дзелї слїдующей групи. На тот способ ше обезпечи же би шицки школяре провадзели процес хтори ше одвива у трияди.

Наставік каждую реакцию особи **В** виписує так же пополнює уж пририхтану шему.

	Вербална реакция	чувства	результат/предлуженє комуникації
А			
Б			

Други крочай:

Кед ше одбавя и розпатра шицки ситуації зоз цалу групу ше бешедує о дожитим искуству. Наставнік унапрямує розгварку зоз питаннями:

- Яки реакції преовладую при порученьох типу А?
- Яки при типу Б?
- Як би описали сушносц порученьох типу А? Цо им заєдніцке?
- А типу Б? Яка ше структура порученя повторює у порученьох типу Б?

Надпомнуче:

Же би школяре легчайше обачели ключни елементи у порученьох А и Б типу, порученя мож ище раз пречитац и то так же ше перше пречита шицки порученя типу А, аж вец ше приповеда о тим цо сушносц (цо главни елементи) тих порученьох, а потим ше исти поступок повтори и за порученя типу Б.

Наконцу наставнік сумирує тото цо школяре гуторели, визначаючи же єдно исте порученє можеме повесц у сушносци на два розлични способи – єден обвинюючи, нападаючи, вреднуючи, а з другим способом ше сообщує чувства и потреби без обвинюваня, нападаня и вреднованя. Яка реакция будзе по правилу завиши од способу посиляня порученя. Цалком ясне же перши способ приведе до того же ше други бок будзе бранїц, або зоз поцагованьом, або зоз нападом, а резултат найчастейше претаргнуце комуникації. Други способ оможливує розгварку и предлуженє комуникації.

Треци крочай:

Наставнік школяром подзелї прилог на хторим ше находзи модел Я – порученє. Пояшні им структуру Я – порученє и укаже

на їх подобносц з порученями типу Б.

„Необвинюючи або Я – порученя то способ сообщованя з помоцу хторого отворено и ясно виражиме свойо замеркованя ситуації, свойо чувства и потреби, хтори вязани зоз тоту ситуацію и сообщуєме як бизме жадали же би ше ситуация розришела, а же би наша потреба була задоволена. Тото ше сообщує без обвинюваня, нападаня и повредзованя особи зоз хтору зме у контакту“.

Потим наставнік од школярох гледа же би ше здогадли на даяку ситуацію кед ше чувствовали гнівацо, увреджено, або незадовольно у комуникації зоз даяку другу особу. Задаток школяра teraz же би одреаговали так же перше опише ситуацію, т.є. тото цо ше случело на єден неутрални обективни способ, вец виражи свойо чувства и потреби, а потим пошле и конкретни предлог – способ на хтори би ше могло висц зоз тей ситуації, а же би то було у складзе зоз их потребами.

Обективни ситуації	опис	Кеди	Кед замеркуєм же ме дакто не слуха, кед приповедам о дачим цо за мне важне	
Моя реакция		Чувствуєм ше або пожадам же	Чувствуєм ше увреджено або пожадам повесц дацо некрасне прето же би прицагла увагу	
Резултат хтори би я любела		Тото цо би я баржей любела то	Тото цо би я баржей любела то же би слухал тото цо я бешедуєм	

После дзешец минутах наставнік понукне дакому од школярох же би пречитали свойо приклади, а други школяре маю можлівосц коментаровац и давац свойо предлаганя же би ше формуляції *я–порученє* злепшали.

Штварти крочай:

Наставнік указує на то то же *я порученя* схопносц процивеня другому без обвиньованя, нападаня и вреднованя. То способ же ше отвори комуникацию, зопрерозбавчани зраженя, звекша вироятносц позитивного резултату... За схопносц хаснованя *я–порученя* треба кус вецей вежби и мож ю звладац. Треба мац на розуме же *я–порученя* нєвсемогуци. Их ефект завиши и од порихтаносци другого боку же би их прилапел, але напевно же други бок скорей прилапи таке порученє як нападацке и обвинююце. Тиж так цалком бизовне же *я–порученя* нє претаргую комуникацию, але отвераю можлівосц за догварку, и то их найвекша вредносц. За отримованє жаданей комуникації нє достаточне лем послац одвитууюцу *я–порученє*, але барз важне обрациц увагу на реакцию хтору вона виволала при другой особи и же би активно слухали (як цо зме вежбали у роботні о активним слуханю) то то цо друга особа жада повесц. У идеалним случаю собешедніки ше єден за другим буду активно слухац и посилац єден другому *я–порученя*. Так ше поступно, створя условия же би ше вигладкали непорозумєня, одклонєло можлівосц дальшого зраженя, и предлужи комуникация.

<p>1 А брат – шестри</p> <p>Не приходзи до огляду же би ши ишла зомну. Цо будзеш ти там? То не место за дзивчатка. Медзи иншим, я не твоя бебиситерка.</p>	<p>1 Б брат – шестри</p> <p>Не можем це одвесц зоз собу. Боім ше же ци журка швидко дописе, и вец будзеш сцещ исц дому, та и мне препадне вечар.</p>
<p>2 А наставнік – школярови</p> <p>Твойо справованє безобразне. Уж сом це вецей раз опомла же би ши не преписовала. Тебе не вредзи бешедовац. Енки принєш теку и напуц годину. Тоту єдинку не виправиш так легко.</p>	<p>2 Б наставнік – школярови</p> <p>Завадза ми кед преписуєце. Любела бим кед би кажде достал оцену яку зоз своїм знаньом заслужел. Кед же даєден задаток неясни поволайце ме, помогнем вам кельо мож.</p>
<p>3 А 31. товаришка – товаришки</p> <p>Ти прва плетка. Покля ме будзеш огваряц за хрибтом? Поведз ми кед шмеш, цо маш!</p>	<p>3 Б товаришка – товаришки</p> <p>Завадза ми кед приповедаш о мне кед мне нет. Пожадам же бим вецей нігда не бешедовала зоз тобу, а наисце бим любела най ми отворено повеш цо маш.</p>
<p>4 А 32. мац – синові</p> <p>Вайнаго єдна, приходзиш ноцями позно як кед биш не мал дом. Зачерал ши ноц за дзень. То прешло каждую миру. Закончиш на улїчки як остатня вайнага.</p>	<p>4 Б мац – синові</p> <p>Застарана сом кед кед приходзиш позно вноци дому. Боім ше же у тих несигурних часох настрадаш. Любела бим най ведно видумама дацо цо би зменшало мой страх.</p>
<p>5 А товариш – товаришови</p> <p>Ти наисце безочни. Престань претарговац мойо слова. Кед же ше не можеш стримац, видз вонка, та ше кущичко охладз!</p>	<p>5 Б товариш – товаришови</p> <p>Кед ме претаргнеш и почнеш бешедовац дацо свойо, деконцентруєм ше и чежко ми бешедовац, причекай най закончим тото цо сцем повесц, а вец я тебе вислухам.</p>
<p>6 А старша жена – леґиньови</p> <p>Яка тота нешкайша омладина. Нет ані кущичко почитованя гу старшим. И то ми даяке домашне воспитанє. Кед я була млада не случовало ше же я шедзим, а дахто старши стої при мне.</p>	<p>6 Б старша жена – леґиньови</p> <p>Пущиш ме най шеднем? Знам же и тебе неприємно стац у такей гужви. Недавно сом покалічела ногу, та би ми було вельо легчейше кед бим могла шедзиц.</p>

<p>7 А товаришка – товаришки</p> <p>Ти єдна недозрета и неодвичательна особа. Як ши ми могла страциц кнїжку? Маш ю пренайц як знаш! И нїгда вецей нїч од мене не добиєш. Ти то не заслужиєш.</p>	<p>7 Б товаришка –товаришки</p> <p>Кед ши ми гуторела же ши страцела кнїжку у хвильки сом збешнела, бо поправдзе, барз ми важне зачувац ю, бо сом ю достала на дарунок. Здогаднї ше дзе би ши ю могла забуц, та ю ведно пробуєме найсц.</p>
<p>8 А легинь – дзивки</p> <p>Хтори раз пожнїш того тижня? Цо думаш же я кретен же приходзим на час!</p>	<p>8 Б легинь – дзивки</p> <p>Кед не сцигнеш по догварени час винервирам ше и придзе ми най такой идзем. Любел бим най прецизуєме кельо поженя будземе толеровац єдно другому и най ше притримуєме тей догварки</p>
<p>9 А товариш – товаришови</p> <p>И тото ти наволоуєш же то журка. Пуц уж раз єдну нормалну касету. Як можеш слухац тото шмеце од музики.</p>	<p>9 Б товариш – товаришови</p> <p>Допило ми слухац тоту музику. Любел бим кед бизме пуцели дацо инше! Ма дахто даяке предкладанє, або жаданє?</p>
<p>10 А дзивка – легиньови</p> <p>Напевно ши ше повадзел зоз фризером, пред тим як це почал штригац. Опать на цо здабеш. Уха ци приходза до вираженя. За тоти пенєжи це могла и я оштригац.</p>	<p>10 Б дзивка – легиньови</p> <p>Несподзивала сом ше кед сом видзела твою нову фризурю. Нє пачи ше ми як це фризер оштригал. Любела бим ци я скрациц власи.</p>

Прилог:

Я – ПОРУЧЕНА (НЕОБВИНЮЮЦІ ПОРУЧЕНА)

Я – поручена модел справованя хтори нам оможливають же бизме остали у контакту зоз собу (своїма чувствами и потребами зоз хторих тоти чувства виходза) и же бизме отворено и ясно виражели як доживуємо тоту ситуацію, а най при тим не нападаме обвинюємо, або уквилюємо другу особу. З тим другой особи даваме знац же зме отворени за гледанє ришення.

Приклад:
напиш свой приклад

Об'єктивни опис ситуації	Кед....	Кед... замеркуєм же ме дахто не слуха кед бешедуєм о дачим цо за мене важне	
Моя реакція	Чуствуєм ше... або жадам...	Чуствуєм ше уквилено, або пожадам же бим поведла дацо безочне же би зоз тим прицагла увагу	
Кед... замеркуєм же ме дахто не слуха док бешедуєм о дачим цо за мене важне	Тото цо бим баржей любела же....	Я би найволела кед би ши вислухал того цо бешедуєм	

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би школяре здобули знанє о праву на шлебодне думанє.

ЗАДАТКИ:

- здобуванє знаньох о тим же дзеци и млади маю прво же би виражели свойо думанє и же би ше их думанє вжало до огляду у шицких стварох хтори ше их дотикаю;
- порушованє порихтаносци же би ше виражело и бранело власне думанє;
- спознанє же борба за власне думанє муши подроумйовац и прилапйованє правох других на власне думанє;
- спознанє же борба за власне думанє муши буц збудована на аргументох;
- розвиванє порихтаносци и схопносци же би ше пренаходзело и хасновало аргументи з хторма ше власне думанє обгрунтує як и же би ше чуло аргументи других.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Наствнїк шицким чита приповедку „Чия одлука“:

Чия одлука

Прешлей яри Маркова фамилия билела квартал. Марко ше поцешел же ше квартал пораї и гуторел:

– Наисце сом щешліви же пораїме квартал. Мушим роздумац хтори постери положим на мури до своєї хижи.

Мац и оец на нього зоз запрепасценьом попатрели. Мац гуторела:

– Озда не думаш заліпиц постери на мури тераз кед су конечно чисти!

Оец додал:

– Знаш ти кельо кошта билене?!

После читаня приповедки наставнїк зоз школярами приповеда о тей ситуації и о подобних ситуаційох у фамилии и школи водзаци розгварку так же би школяре розумели же шицки дзеци маю право виражиц свойо думанє и же би ше тото думанє вжало до огляду у шицких стварох и поступках хтори ше их непоштречно дотикаю. Питаня:

- Цо думає о тей ситуації?
- Чи Маково думанє о ушореню його хижи треба же би ше вжало до огляду? Прецо?
- Цо думає кельо Марко ма роки? Цо кед ма пейц роки?
- Цо бисце думали о подобней ситуації кед би ше вона случовала у школи и же школяре жадаю пошориц свою учальню? Чи треба же би поведли свойо думанє? Чи треба уважиц их думанє у тим случаю? Прецо? Чи исную ситуації у хторих их думанє не муши буц прилапене? Од чого то завиши?

- Що ви робице у подібних ситуаціях у вашій родині? Куди ще ваше думане уважує? Що робице у ситуаціях кед ваше думане розлічнє од думане родичох?
- Що робице у подібних ситуаціях у школі? Що робице у ситуаціях кед ваше думане розлічнє од думане наставнікє и занятїх у школі?
- Що робице кед ще ваше думане розлікує од думане даякого вашого товариша?
- Од чого шицко завиши чи ваше думане будзе вислухане? Чи ваше справовне на даяки способ впливує на тото же чи ваше думане будзе вислухане и вжате до огляду? Пояшніце!

Други крочай:

Школяром ще пове же би ще тєраз здогадли приповедки о родичох и Маркови хтору чули на початку години. Потим ще подзєля на два групи – єдни треба же би заступали Марково думане и помогню му найсц аргументи з хторима будзе бранїц своїо думане, а други треба же би прєнашли аргументи з хторима би Марково родичи могли бранїц своїо думане.

Надпомнуце:

Кед же єсц досц часу, школяром ще да можлівосц же би у рамикох своїх групох скорєй побєшедовали и вєц форму ю заєдніцку лісту аргументох.

Школяре бєшеду ю своїо аргументи за охрєну Маркового и думане Маркових родичох же би вєжбали прєнаходзєнє аргументох и слуханє аргументох других, а наставнік их записує на таблі.

Трєци крочай:

Школяре и наставнік вєдно аналїзу ю аргументи, нє пробу юци розрішиц конфлікт, алє розпатріц квалїтєт аргументох и шицкого цо хєснованє як охрєна своїого думанє.

- Яки аргументи змє хєсновали?
- Чи змє чули аргументи других?

Наставнік рєзїмує дискусїю визначу юци же „шицки людзє, а то значи и кєждє дзєцко, ма право вїражїц своїо думанє и же би ще його/її думанє вжало до огляду у одлучованю о шицких стварох хтори ще го/ю дотїкаю. Можлівосци дзєцох же би вїражєли своїо думанє, як и тєми о хторих буду вїражовац своїо думанє, завиша од возросту дзєцох, их прєдходних їскуствох и сознаньох, алє и од самєй проблематїки. Право же би ще повєдло своїо думанє, розумї ще, нє значи и право же би ще приповєдало цо сцємє, же бїзмє уквїльовали и нє слухали других, алє значи аргументованє заступанє своїого прїступу гу сїтуації, слуханє и поровнованє зоз аргументами других“

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же през бависко улогах у хторих ше зражую становиска и думаня, школяре спатра розлику цеку и результату двох стилов явних розправах, диялогах и дебатах.

ЗАДАТКИ:

- препознаванє цекох и важних аспектох полемики, дебати и диялога;
- освидомене можливих результатах даякей розправи и факторох од хторих то завиши;
- практикованє комунікаційних технікох и схопносцох хтори учели на предходних роботнях.

Материяли за роботу:

- папер А4,
- клайбаси,
- пак-папер,
- маркери,
- „Диялог и дебата“, каждому школярови.

Прилоги:

- „Пририхтованє дебати“, наставнікови;
- „Дебата и диялог – два комунікаційни образци“ наставнікови.

ОПИС АКТИВНОСТИ:**Перши крочай:**

„Нащесце ... на нещесце...“ (задатки за роздумованє и розвагу).

Наставнік пове: Я почнем виреченє, поведзме „Рано сом вчас станул/а...“ а вец шлїдуючи дода „И нащесце.... (вец пове цо). А вец гевтот после нього предлужи „Але на нещесце... (вец пове цо) и так шицки до кругу єден за другим.

(Кед же школяром не ясне, дайце им єден длугши приклад, а потим почніце од початку зоз цалком новим виреченьом. Приклад: Рано сом вчас станул / и нащесце поштар забренкал / вец на нещесце ше клянка заглобела и не могол сом отвориц дзвери / але нащесце бивам у прижемя... и под.).

Други крочай:

Пририхтованє за явну розправу

Наставнік пове школяром най задумаю же конєц школского року и же министерство просвити організовало явну ТВ розправу на тему „Утаргнуц предмет гражданске воспитанє, або не“?.

Потим школярох подзелї до штирох групох и пове же би ше розпоредзели до штирох углох учальні. (Наставнік приходи гу каждой групи и да и папер зоз ознаку групи: А1, А2; Б1 и Б2.)

Групи зоз ознаку 1 буду заступац становиско же гражданске воспитанє треба утаргнуц, а групи зоз ознаку 2 буду заступац становиско же гражданске воспитанє не треба утаргнуц.

„Будзеце мац лєм 10 минути за пририхтованє аргументох и вец идзеце просто до ТВ студия же би сце бранєли свойо становиско“.

Потим наставнік приходи поєдинечно гу групом зоз ознаку А (1 и 2) и пове додатну инструкцию: вам барз значне же би сце одбранєли свойо становиско, и

прето ше добре порихтайце, шицки вас буду патриц, и пайташе, и наставніки и родичи.

Групи Б 1 и 2, достаню шлїдуюцу додатну інструкцію: вам барз значне же бисце у явности дійствовали достоїнствено и аргументовано. Док видумуєце аргументи здогадніце ше комуникаційних схопносцох хтори зме прешли у предходних роботных и пробуйце даяки применїц (асертивносц, активне слуханє, необвинюючи порученя и под.).

Треци крочай:

Симуляция – „У ТВ студию“ (два наступи по осем минути)

Наставнік зроби шицко же би школяре наисце вошли до улоги, и же би ше справовали як же су у даяким ТВ студию. Док школяре рихтаю розправу, наставнік на штредку учальні розмесци карсцелї будучим госцом 1 и 2 у студию (єдни просто других), и публики (лєм з єдного боку).

Наставнік може вжац улогу домашнього студия (наявює патрачом телевизії госцох и под.) але нїяк не пребера улогу водителя розправи.

Перше наступаю А 1 и 2 (а Б 1 и 2 шедза мирно у публики). Кед законча, наставнік ше задзекує учашніком за тоту плодну розправу, и повола групи Б 1 и 2 же би пришли до ТВ студия (а А 1 и 2 шедаю на их места до публики).

Штварти крочай:

Черанка – Чи видно розлику?

Наставнік ше пита школяром чи замерковали розлику медзи двома явними розправами хтори одбавени и хтори розлики замерковали? (Одвити писац на табли, або пак-паперу.)

Пияти крочай:

Закончуюци коментар

Наставнік обовязно (аж тєраз, нє скорей) надпомне же групом А и Б дал нароком розлични упутсва за роботу и пояснї у чим розлика.

Подзелїц шицким школяром прикладнік „**Диялог и дебата**“ и прейсц наглас прикмети зоз табели. Гледац од школярох же би повязали предходне искуство и пробую преценїц до хторих од двох комуникаційних образцох ше баржей уклапя Група А 1 и 2, а до хторого Група Б 1 и 2.

Надпомнуце: Предвидзене же би ше сценарий тей роботні реализовало у цеку двох школских годзинох. Наставнік треба же би преценел кеди мож претаргнуц роботу и предлужиц ю на шлїдуюцей години.

Тема: Чи вируцовац (виписовац) школярох зоз школи, чи нє?

Материял за роботу:

ДИЯЛОГ И ДЕБАТА

ПОЛЕМИКА (ДЕБАТА)	ДИЯЛОГ
ЦИЛЬ	ЦИЛЬ
Черанку и кристализоване становискох мож водзиц и зоз цильом же би ше пораженло противніка зоз надбешедовйованьом.	Черанка и порозуменє/усоглашоване ставох Намира зоз хтору ше водзи може буц взаємне слухане и ученє од других през уважоване розликох
ОБСТАВИНИ	ОБСТАВИНИ
звичайно ше одбува зоз присуством стварней або предпоставленей публики.	СИГУРНИ, и диялог ше звичайно одбува без присуства публики.
УЧАШНІКИ	УЧАШНІКИ
лидере зоз вибудованима становисками, звичайно особи познати явносци, хтори ше справую у складзе зоз стереотипом, а сами наступаю як представителе даякей групи. Участвоване не подрозумює предходну пририхтаносц и догварку о правилех, а можу буц дошлебодзени напади и претаргованя собешедніка.	Значни поединци зоз даяких обласцох, хтори не муша буц познати явносци, а справую ше у рамикох зоз своїма особеносцама и наступаю як ПОЄДИНЦИ. Участвоване у диялогу подрозумює предходно твардо догварени правила, а тиж так му предходза длуги и детальни пририхтованя.
УНАПРЯМЕНОСЦ РОЗГВАРКИ	УНАПРЯМЕНОСЦ РОЗГВАРКИ
учашніки приповедаю групи хтору представляю и симпатизером/публики хтора их слуха, вецей як єдни другим. (чи тим цо непоштречно присуствую у дебати як пубика, або тим хтори, можебуц, провадза дебату през медії)	учашніки першенствено приповедаю єдни другим як и присутним собешедніком кед же их маю.
ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗГВАРКИ	ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗГВАРКИ
<ul style="list-style-type: none"> Розлики у думаньох при учашнікох звука истого боку ше минимализую єдни других слухаю же би ше медзи собу демантовали, або одгадли гришки у аргументації єдни другим. (дума ше на представнікох зочених думаньох) поставя ше ретирични питання и замки бешедує ше о становискох, идейох, приступох 	<ul style="list-style-type: none"> одгадує ше розлики у думаньох звука истого боку (заступніка истого думаня) учашніки слухаю єдни других же би ше лепше розумели поставя ше отворени питання пре любопитлівосц бешедує ше о дилемох и глібоких прешвеченьох
РЕЗУЛТАТ	РЕЗУЛТАТ
одсуство нових информацийох або похопеньох, кристализация власного становиска, поровноване противних становискох и дожице же противнік надбешедовани, поражени лебо же бул успишнейши.	нови спознаня и увиди при шицких учашнікох, односно рушане гу новому углу спатраня поставеного проблему о хторим ше дискутовало .

ПРИРИХТОВАНЄ ДЕБАТИ

З нагоди пририхтованя и планованя дебати треба мац на розуме уровень ей явности, односно хторим групом будзе доступна же би ю слухали. Попри того, значне же би учашніки у дебати напредок мали у оглядзе же хтори им цильни групи: учашніки противницького тиму, публика (хтора, яка публика) або дахто треци. И конечно, требало би напредок знац цо то цо учашніки зоз свою розгварку жадаю посцигнуц при тих групох на торих тота розгварка першенствено унапрямена: же би их информовали, ...отворели ключни питаня и виволали дилеми, ...придобили потримовку, ...едуковали других и подобне.

Узвичаена структура дебати зоз вещей формализовану постановку одбува ше зоз штирома–пейцома собешедніками зоз каждого боку: еден бок твори ПОЗИЦИЯ, а други ОПОЗИЦИЯ. Рядошлїд викладаньох з хторим може руководзиц „предшедуяци” таки же перше бешедує еден член тиму з єдного боку, потим перши бешеднік противного тиму, вец други бешеднік „позиції” и так по шоре. Каждє викладанє тирва не длужей як пейц минути, а дзекеди ше початок и конец викладаня єдного бешедніка наявиє з брєнчком, кед сетинг барз формализовани. У каждым случаю, бешеднік не будзе прєрвани у штред вирєчєня, алє би каждый од учашнікох у дебати мушел мац ясну свідомосц о ограніченим чашє викладаня з хторим розполага. Дзекеди предшедуяци ма улогу судії и прєценює же чия аргументация була моцнейша, хто по нїм побидніку тей интелігентней и цивилизованей „битки слєвох”.

КРИСТАЛИЗАЦІЯ АРГУМЕНТОХ

Пририхтованя ше одбуваю по якийшик истей процєдури, т.є. требали би мац одредзєни активносци прєз хтори би шицки учашніки у наиходзайєй дебати требали прєйсц. Каждый тим прєходзи прєз фази пририхтованя окреме, т.є. тими робя одвоєно.

- ДЕФИНОВАНЄ (у рамикох 5 мин.) Добре би було дефиновац шицки ключни термини у обласци/теми о хторей будзе слова у дебати. Тотa фаза може помогнуц же би учашніки єдного тиму себе пояснєли як роздумую о проблему и як го видза.
- БАВИСКО ЗА РОЗДУМОВАНЄ – „БУРЯ ИДЕЙОХ” (10 мин.) Каждая особа у тиму треба, за себе, у цихосци же би записала цо вещей ствари у вязи зоз тему/проблемом хтори ей приходза на розум: аргументи, приклади и можлїви контра–аргументи зоз хторима будзе наступац противницьки бок.
- ЛІСТА ПРИОРИТЕТОХ (10 мин.) Кед каждый член тиму зроби свою лісту у браинстормингу, шлїдзи черанка на уровню групи. Шицки шором виноша свойо идеї. Дискутує ше о рєлативней чєжкосци каждого винєшеного аргумента, и кед векшина у групи прєглаши же є досц моцни, вон ше затримує, у противним кед ше шицки зложє же є прєбаз слаби, аргумент ше одруцує. Прєпоручує ше унапрямованє групи на прєнаходзєнє найлєпшей аргументації як и прикладах хтори ю потримаю, а не на прєценюванє же хтори чий аргумент.
- Кед зробєна ліста аргументох, прєходзи ше на ДЗЕЛЄНЄ УЛОГОХ. Детально ше розробює о чим каждый член будзе бешєдовац и по хторим шорє ше будзе викладац.

- ПОЄДИНСЧНЕ ПРИРИХТОВАНЄ ЗА ПРЕЗЕНТАЦІЮ (коло 20 мин.) Кожди собесєдник треба же би зробел свой концепт як будзе викладац у дебати. У тей фази ше не препоручує писанє концепта у форми финалней БЄШЕДИ, алє ше тот плановани резиме може розликовац познейше од самого наступу, а то будзе завишиц од конкретного цека самей дебати и аргументох и наступу других членох. У тим смислу треба буц флексибилни, алє заш лєм скицовац по хторим рядошлїду ше виноши аргументи, хтори потенциялни слабосци того цо ше жада сообщити. Водзити рахунку о длужини викладаня и о структури. Треба надпомнуц, же ше у першей минити обично виклада сушносц того цо ше жада повесц, а у остатней ше сумирує аргументи. Бєшєдник може роздумовац о одвитуючим, упечатковим, заключєню своєї часци бєшєди у форми даякого релевантного цитату або ключного вирєчєня.
- ПОТВЕРДЗОВАНЄ ДОГВАРЄНОГО (хаснує ше час хтори остал од вкупней годзини предвидзєней за пририхтованє). На концу цали тим преходзи през финални концепт викладаня, план дебати, оглядаючи ше на тото як тема дефинована, на подзелєнє улогох и на шицко цо вообщє планованє же би тим сообщел, зоз планованьом глобалней стратегії тимского и поєдинєчного наступу.

Потенциялних учасників у дебати на тим месцє здогаднємє же през фазу пририхтованя преходза прето же знаня поєдинцох не енциклопєдийни, як анї знаня „противників” екипи, а тиж так же аргументи зоз хторима наступу єдна, односно друга екипа, єднак вредза. И на концу, треба мац на розумє же конструктивна дебата претендує и з нєй може лєгко настац „*интелитентна дискусия у хторей ше ужива*”. Чкода би було не випробовац, або препущити такє животнє искуство.

Прилог (наставнікови):

ДЕБАТА И ДИЯЛОГ – ДВА КОМУНІКАЦІЙНИ ОБРАЗЦІ

33. Же бизме розумели сушност тих поняцох похаснуємо даяки пояснення з словніка:
34. **ДЕБАТА** (од французского) *de'bat* цо значи розправяне, спричане, розправа. Ище еден корень (од французского) *battre* – цо значи „побиц ше“. Термин як и нешка хаснуємо значи: усмена черанка думаньох на даяким сходзе, або цивилизована битка зоз словами у хторей кажди бок жада пренайсц гришку у логики, способе доказованя або фактох другого боку. Дебатовач значи претресац, черац думаня о даякей теми або розправяц ше, спричкац ше.
35. **ДИЯЛОГ** (од греческих словох „*dia*“ – през и „*logos*“ – слово) розгварка, або бешеда двоїх, або литерарна, уметніцка форма у античней филозофії хтору створели софисти, Сократ и окреме Платон. Поняце ше хаснує и зоз значеньом: здумана черанка и преек інформаційох медзи людзми. Водзиц диялог скорей подрозумює *жаданє* же би ше *розумели* евентуални „гришки“ у логики, способе доказованя, або фактох другого боку, як жаданє же бизме ше змагали и победзели другого.
36. Пре легчайше поровнанє и розликованє, **дебату** и **диялог** мож задумац и як еден континуум зоз двома противними полами (опатриц рисунок долу). Заш лєм треба мац на розуме же ше у реалносци **диялог** и **дебата** барз ридко зявюю у подполно чистих формах.
- 37.
38. Екстремни пол континуума, **полемика**, дава векши шанси же придзе до ескалаций зраженя и же ше сама дебата претвори до дачого цо баржей будзе здабац на битку у карчми, як на цивилизовану розгварку позбераних предствнікох даяких групох хтори маю противсловни патрєня на одредзени теми.

39. НАП АД	43. НАПАД НА	47. СПАТР АНС	51. РОЗУМЕ НС	55. ЗАЄДНІЦ КЕ
40. НА ЛЮД	44. ПРОБЛЕМ	48. ПРОБЛ ЕМА,	52. ПРОБЛЕ МУ,	56. РИШОВ АНС
41. ЗОХ	45. КУС ШЕ СТАРА О	49. СТАРА ШЕ О	53. СОТРУД НІЦТВО	ПРОБЛЕ МОХ
42. ПРЕ ПРОБ ЛЕМ И	46. ЛЮДЗОХ	50. ЛЮДЗО Х	54. З ЛЮДЗА МИ	

67. З другого боку форма диялога дава векши шанси за пренаходзєне заєдніцкого ришєня, за усоглашованє становискох хтори на початку диялога були розлични з тим же и цель диялога так поставени, як черанка и розумєне (дакеди и усоглашованє думаня), за розлику од дебати при хторей ше цель у старту поставя иншак, а то виоштрованє власного становиска. Медзитим, ест вельо фактори од хторих завиши чи ше тоти шанси, хтори

диялог дава, и реализую и прето улога водителя и пририхтованя барз велька.

68.

69. У конфликтних ситуацийох хтори маю вельку явну, групну або индивидуалну значносц, „битка зоз словами”, т. є. дебата, може лєгко привесц до ескалациї (розвой и моцнєнє) зражєня, односно до „битки зоз увредами”, або ише горше до „битки зоз сциснутима песцами”. Прето у таких ситуацийох лєпше инсистовац на диялогу, бо вон у себе, место елементох хтори водза ескалациї зражєня, ноши ключку медзисобного розуменя и спрам того, деескалцию.

70.

71. Но, було би погришне заключиц же диялог вше применлїви и вше найжаданши образец комуникациї. У зависносци, чи ше роби о явней дискусиї, прегваряню, округлим столе, ситуацийї приношеня групних одлукох и под. Односно од того як дефиновани вкупни контекст и циль (цо важне з одредзену розгварку посцигнуц), на организаторох и учашнїкох остава же би ше опредзелєли за дияложску, дебатну або полемичну форму розгварки.

СОТРУДНІЦТВО И ЗАЄДНІЦТВО

Циль: Циль тей роботні же би ше школярох уведло до проблематики сотрудничтва и заедніцтва процивно индивидуалней и змагательней орієнтації, спатра ше причини за сотрудничтво и предноси хтори вона ноши и розпатра предпоставки за витворене сотрудничтва.

ЗАДАТКИ:

- освидомиц особни и дружтвени причини за сотрудничтво,
- випитац предноси сотрудничтва,
- аналізувац предпоставки и завадзання за витворйованє сотрудничтва

Материял: папер и клайбаси

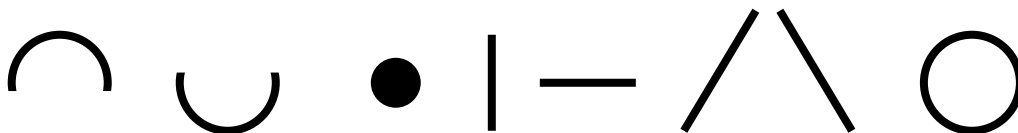
ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Хаснуюци даяке бависко або други поступок случайного розпоредзованя, наставнік організує най школяре шедза за столами/лавками у групох по штверо, або шесцero. Було би добре най шицки групи маю исте число членох. Каждая група достанє єден папер и єден клайбас. Наставнік наглашує най ніч не робя и не приповедаю покля не чую цали задаток и док им не пове же можу почац.

Задаток: У тей активносци треба же бисце рисовали, хаснуюци лем огранічене число формох. Єдини смуги хтори можеце хасновац шлідуюци:

(наставнік рисує на табли: вертикалну, горизонталну, два викривени смуги, точку, круг и горні и долні полукруг.

Не шмеце хасновац ані єду другу форму ані комбинацию тих смугох. Способ роботи шлідуюци: Єден школяр вежне клайбас и нарисує лем єден з датих формох/смугох. Велькосц може варирац. Потим швидко дода клайбас другому школярови у групи и вона/вон дода лем єдну форму на папер, тот додава трецому и так по шоре.

У цеку активносцох не шмеце приповедац и догваряц ше зоз словами. Тераз можеце почац.

Дац школяром даскельо минути най робя, так же би кажди член групи сцигнул голем два раз рисовац.

Други крочай:

Понеже шицки групи закончили рисованє, поведзце им же тераз можу приповедац и дайце им даскельо минути же би предискутовали свойо роботи.

Треци крочай:

Школяре ше шейтаю по хижи и розпатраю роботи других груп. (Тото не треба же би тирвало длуżej як три до пейц минути. Даяки групи буду вироятно продуковац лем множество случайних формох док други попробую сотрудзовац, правяци даяки одредзени рисунок як цо наприклад, хижа, твар и под.)

Штварти крочай:

Приповедайте зоз цалу класу:

- Як сце приступели гу задатку: индивидуално (сконцентровани на себе), сотрудніцки, змагательно?
- Чи члени групи у цеку роботи меняли приступ? Прецо?
- Яки сце розлики видзели медзи групними роботами?
- Цо причина розликох?
- На хтори чешкосци сце наишли у цеку роботи / чи вам дацо завадзало? Як сце ше чувствовали?
- Чи би тота активносц була иншака кед би сце могли приповедац? О чим сце у групи приповедали после рисованя?

Надпомнуце наставнікови: Наменка, уводней активносци и тей розгварки же би уведла школярох до часци програми хтора ше дотика одношеньох у групи/заедніци и окреме до часци хтора ше дотика сотрудніцтва. У зависносци од цеку и резултатох уводней активносци и одвитох/коментарох школярох, наставнік може прешериц и вименіц питаня, так же би ше акцент положело на тип одношенья у групи и медзи групамі: чи було сотрудніцтва, змаганя або аж и зраженя.

Пияти крочай:

Школяре оставаю у истих малих груп. Кажде перше роби сам за себе. „Здогадніце ше даскельо стварох хтори любіце робобиц сами. Запишце прецо любіце робиц сами. Яки предносци индивидуалней роботи? Потим роздумайце о стварох и активносцох/роботох хтори робице у сотрудніцтве з другима, парняками, або одроснутима. Запишце причини пре хтори тоті ствари робице зоз другима. Яки предносци заедніцкей роботи и сотрудніцтва?

Шести крочай:

После даскельох минутох самостойней роботи, школяре чераю свойо одвити у рамикох малих груп и правя заедніцки список **причинох за и предносцох** хтори дава заедніцка робота и сотрудніцтво.

Седми крочай:

Док представніки груп читая лісти, наставнік записує причини и предносци (до двох оддвоєних колонох) заедніцкей роботи. Шлїдующи групи додаю лем тото цо не спомнута.

Осми крочай:

Дискусия:

- Яки файти причинох, або мотивох маме у сотрудніцтве и заедніцкей роботи: особни, тоті цо наставаю зоз файти роботи/активносци...

Яки предносци заедніцкей роботи и сотрудніцтва (особни хасен, дружтвени хасен...)?

Роботня: ГРУПНА РОБОТА

Циль:

Циль тей роботні же би школяре спатрели прикмети и предносци групней (тимскей) роботи.

ЗАДАТКИ:

- Аналізувац искусство групней роботи,
- Освидоміц розлични улоги у тиму/групней роботи,
- Упознац ше зоз прикметами успішного тиму/групней роботи,

Материял:

- копия прилога „Шейсц думково калапи” каждому школярови, або групи,
- по една шкатула зубодлобокх и два мешки „смокия” каждой групи.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Школяре формуя групи цо маю штирох до шейсцох членох, але так же би остало тельо школярох кельо ест и групох, хтори буду патраче. Групи доставаю материял (наставнік ше може догвариц же би сами принесли зубодлобки и „смоки“) и треба же би ше догварели цо з тим материялом поробя/направя. Коло того можу хасновац и други материяли з хторима розполагаю (папер, клайбаси...). Групи маю 10 до 15 минути же би ше догварели и поробели задаток. Цали час патраче провадза и зазначую роботу групох гу хторим су додзелени: яки одношеня у групи, чи иснусе сотрудицтво и /або зраженя, як ришую непорозуменя и догваряю ше.

Други крочай:

Представніки групох указую и толкую тото цо направели. Потим патрач виноши свою оцну роботи датеј групи (чита тото цо зазначел).

Треци крочай:

Наставнік толкуе же предходна вежба служела же би „ошвижела” искусство групней роботи и же teraz буду аналізувац и резимовац яки улоги исную у групи/тиму и цо прикмети и предносци групней роботи. Наставнік надпомина же треба вжац до огляду и искусство зоз предходних годзинох/роботньох.

Улоги у групи/тиму: Школяре у рамикох малих групох правя лістини шицких можлівих улогох хтори мали у цеку групней роботи. Порушац их же би здумали назви за каждую улогу: наприклад, „думатель”, „любопитліви человек „пренаходзач”...

Групи потим доставаю копия прилогу „Думково калапи” зоз коментаром наставніка же „думково калапи“ описую поєдини улоги у тиму и же су шумна и хасновита техніка за организацию тимскей роботи. Калапи мож меняц, одруцовац, черац водзаци рахунку же кажде ноши одвитууюци калап у одредзеној фазі групней роботи. Же би порушал школярох на роздумоване о розличних улогох у тиме наставнік им може поставиц даяке шлідууюце питане:

- Яки калап найчастейше ношице?
- Яки сце нігда не ношили, а думаце же би вам швечел?

- Кельо сце калапи у потерашней групней роботи пременели?
- Кельо калапи було у вашим тиму?

Наставнік поволує школярох же би знова розпатрели свойо лісти улогох и евентуално додали нови улоги. На основи читаня и анализох групних лістох наставнік зазначує конєчну лісту улогох.

Прикмети групней роботи: Школяре вируцую идеї о тим цо прикмети групней роботи, а наставнік зазначує на табли. Наконцу анализую шицко зазначене и правя лісту прикметох з котрима ше векшина склада.

ЗДОГАДНІК ЗА НАСТАВНІКА: Як прикмети групней роботи (або тима хтори добре функціонує) звичайно ше наводзи:

- заєдніцки цель и унапряменосц на задаток
- подзелєне улогох и одвичательносци
- иснованє правилох заєдніцкей роботи/догварка о способе роботи
- механїзем приношеня заєдніцких одлукох
- медзисобне розумєне и потримовка членох/конструктивне ришенє зраженьох

ЗАКОНЧУЮЦА ДИСКУСИЯ:

- Яки предносци групней роботи? Чи вон хасновити за ученє?
- Цо ви сами достали през искусство групней роботи на тим предмету?

Наставнік сумирує дискуссию визначаючи же тим множество поєдинцох хтори робя ведно же би посцигли вещей, лепше и швидше як кед би робели поєдинєчно. Тим порушує, хаснує и розвива моци, знаня и искусства своїх членох и так надополнює и превозиходзи индивидуални слабосци.

Прилог: „ШЕЙСЦ ДУМКОВО КАЛАПИ”

Де Боно илюструє предносци розличних думкових стилех хаснуючи метафору рижнофарбових калапох. Думково калапи интересантна и хасновита техніка за организоване тимскей роботи. Калапи мож меняц, одруцовац, черац, водзаци рахунка же кажде ноши одвитууюци калап и одредзеной фази проєкта.

БИЛИ КАЛАП

Заніма ше зоз фактами и числами, неутрални є и обєктивни. Ма дисциплиноване думанє, розвите чувство за дирекцию, не понука интерпретацию.

ЧЕРВЕНИ КАЛАП

Служи за емоції. Тот думкови приступ покрива єдноставни емоції як цо то страх, дацо цо им ше не пачи, але и зложенши хтори уключую пресудзованє, интуицию, естетични чувства, „чувство за чудне, красне...”

ЖОВТИ КАЛАП

Думкови стил под жовтим калапом позитивно и конструктивно зацикавел за „случованє стварох“, и акцию. У ситуацийох и людзох видзи насампредз предносци и того цо ма вредносц. Символизує слункову шветлосц, оптимизем, можлівосци.

ЖЕЛЄНИ КАЛАП

Дума креативно. Фарба символизує плодносц, розвой и вредносц пошатового нашєня/идеї. То приступ хтори твори нови концепти розбиваючи традиційни думкови образци. Ношитель желєного калапа хасновити, окреме у гледаню опцийох, можлівосцох.

БЕЛАВИ КАЛАП

Організовани думкови приступ, дефинує проблеми и формує питаня. Одвичательни є за резимеи, заключения, увиди до целосцох, надпатра процес и водзи рахунку же би ше правила почитовало.

ЧАРНИ КАЛАП

Идентификує гришки, експерт за препознаванє стварох хтори руша наспак, замерковує розлики, опасносци. З оглядом на глібоку укорєнену прихильносц же бизме не гледали докази, хтори противслова нашому думаню, чарни калап нам потребни член.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би указал же исную розлични типи приношеня одлукох у групи и же порушує школярох же би випитали їх предносци и ограніченя.

ЗАДАТКИ:

- упознаванє школярох зоз розличнима способами приношеня одлукох у групи
- утвердзованє предносцох и ограніченьох розличних типох групного одлучованя
- поровнованє розличних способох приношеня одлукох у тиму з оглядом на їх демократичносц.

Материял:

- Карточки групного одлучованя.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Школяре шедза у групах цо маю по штирох членох. У рамикох групах, вони треба же би ше здогадли и зазначели шицки можливи способи як ше у нашим дружтве приноши одлуки.

Други крочай:

Представителе групох сообщую типи групного одлучованя хтори ше здогадли, а наставнік зазначає на табли. Шицки перевірюю чи нови наведзени приклади одлучованя уж зазначени. (Можу ше зявиц розлични формулациї истого типу одлучованя.)

(Наставнік перевірює чи шицки типи зоз Карточкох групного одлучованя спомнути и кед су не спомнути вон их додава. Кед же ше зяви даяки нови тип, хтори ше не находзи на карточкох, треба го дописац на празну/и карточки.

Треци крочай:

Поведце школяром же ше teraz упознаю зоз розличнима способами приношеня одлукох у групи. Дайце каждой групи по єдну карточку. (Треба же би було тельо групох кельо єст карточки. Кед их єст меней, вихабце даяки карточки, а кед их єст вещей, формуйце групи зоз векшого числа членох).

Каждая група треба же би видумала проблем/ситуацию, хтора гледа приношенє одлуки, за хтору думаю же би тот способ одлучованя, хтори достали на карточки, бул одвитуюци. Проблем/ситуация ше муши дотикац групи, а не же би одлучовал поєдинец, а проблем/ситуация треба же би була розробена: хто шицко члени групи, цо проблем о хторим ше муши принєсц проблем (вибор медзи можлівосцами, ришенє проблема). Можу ше здогаднуц даякей ситуаций групного одлучованя у хторей участвовали, або постредно знаю або же би видумали даяки проблем/ситуацию хтора реално можлива.

Наприклад: „Задумайте же ще наставніки єдней школи. Школа добила фонд 100.000 динари. Ви треба же бисце одлучели на цо их потрошице.”

Штврти крочай:

Групи шором преїг вибраного гласнобешедніка, сообщую тип одлучованя хтори добили (найлепше же би пречитали карточку) а потим описали свой проблем/ситуацию евентуални вибор/одлуку до хторей дошли и чи ше шицки у групи зложели и як ше чувствовали. После каждого сообщеня шицки участвию у краткей дискусії:

- Чи за их проблем/ситуацию то найлепши тип приношеня одлуки?
- Яки пошлїдки можу буц з таким способом одлучованя?
- Яки способ би бул ище применлїви? Прецо? Цо би ше вец пременело?

Пияти крочай:

Закончуюца дискусия и резиме наставніка.

- Хтори од тих способох приношеня одлукох демократични? Чи вони и найефикаснейши?
- Хтори поступок приноши задовольство шицким членом групи?
- Чи даєдни способи одлучованя типични за одредзени дружба, заєдніци, або групи?

(Кед же почувствує же треба, наставнік може резимовац так же повтори ище раз предноси демократичних способох приношеня одлукох, зоз надпомнуцом же вибор способа одлучованя завиши вше од конкретней ситуации и фйти проблема/вибора на хтори ше одноши.)

Прилог:КАРТОЧКИ ГРУПНОГО ОДЛУЧОВАНЯ

Водзаци одлучує 72. Група вибера вожда. Вожд вислуха каждого цо дума. Потим вожд приноши одлуку.	Щесце одлучує Група руца динар або цага сламку або на даяки други способ случай/щесце одлучує.
Консензус 73. Шицки у групи ше складаю коло єдного вибору або одлуки. Члени групи слухаю єдно другого и вец приходзи до согласносци коло заєдніцкого рішення/вибора. Не гласаю	Компромис 74. Каже порихтани кус попуциц од жаданого. Пробую найсц рішення або направиц вибор хтори каже з нїх може прилапиц.
Гласанє 75. Предложени даскельо вибори, або рішення. Одлучую ше за тот вибор хтори достанє найвецей гласи.	Фаховец одлучує 76. Особа у групи хтора „фаховец” за дати проблем або найвецей зна о тим приноши одлуку.
Арбитер одлучує 77. Поволує ше дакого звонка групи же би „пресудзел”: така особа ше вола „арбитер”. Група прилапює тото цо тота особа одлучи.	

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би ше школяре упознали зоз розличнима формами участвованя дзецох у активносцох и похопя значносц власного участвованя за розвой.

ЗАДАТКИ:

- упознаванє школярох зоз поняцом патиципация дзецох у активносцох и зоз розличнима формами дзецинского участвованя;
- оспособйованє школярох же би препознали ступень и форму дзецинского участвованя у розличних активносцох их каждодньового живота у фамилии, школи, дружтве;
- розуменє значносци дзецинского участвованя у акцийох и активносцох;
- розуменє зависносци ступня партиципаций од ция активносци, возросту, ситуаций у хторей приходи до дзецинскей активносци.

Материял за роботу:

- Комплет карточкох „Париципация дзецох” за каждую групу.

Прилог:

- „Участвованє дзецох” за каждого школяра.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Учасніки подзелени до групох. Каждая група достава комплет карточкох „Париципация дзецох” (Карточки претходно виштригнуті и помишани). Маю задаток пречитац описи розличного способу ангажованя дзецох у акцийох и активносцох и видвоіц карточки хтори описую даяку форму стварней партиципаций дзецох од тих у хторих нет дзецинского стварного уключованя.

Други крочай:

Представніки групох пречитаю карточки за хтори думаю же описую даєден способ дзецинского участвованя у заєдніцких активносцох.

Наставнік записує их одвити и потим анализує их медзисобну злагоду, дава звичайни назви поєдиним способом участвованя дзецох (манипуляция, декорация, квази–представніки, консултовани и обвисцени, одроснути порушую – одлуки заєдніцки, дзеци порушую – одлуки заєдници, дзеци сами порушую и водза активносц).

Треци крочай:

Наставнік порушує школярох же би винесли свойо искуства у вязи зоз уключованьом/партиципацию, як и же би роздумовали о факторох хтори впливаю на тото, кельо даєдна форма партиципаций хасновита за дзецински розвой и почитованє права.

- Яки приклади такого участвованя дзецох знає зоз вашого каждодньового искуства?

- Хтори од тих формох участвованя доминантни у вашім штредку, фамилии, школи, сушеда культурно–уметніцким, або спортским дружтве...?
- Цо дасдни форми участвованя дзецох знача за дзєцинске ученє, розвой? Хтори по вашим думаню найхасновитши за розвой?
- Цо дасдни форми участвованя знача зоз аспекту почитованя права дзецох и младих?
- Хтори од тих формох участвованя вимагаю найвекше ангажованє дзецох?
- Кеди (у хторих ситуацийох, за хтори возраст) можлїве витвориц дасдни форми участвованя дзецох на хасен их розвою.

Надпомнуце:

Цек дискусїї треба же би помогнул школяром же би розумели же заєдніцке виводженє активносцох дзецох и одроснутих, зоз равноправним положеньом и заєдніцким одлучованьом, чи слово о иницијативи дзецох або иницијативи одроснутих, форма партиципациї хтора дзецом у принципе дава найвецей можлївосци за напредованє и розвой. Окреме значне тото же ступень и способ участвованя дзецох завиши од их возрасту, предходних искуствох, типу и змисту активносци, односно вкупней ситуації.

Наставнік резимує дискусію ище раз наглашуюци горе надпомнуте.

На концу роботні кажди школяр достава прикладнік прилогу „Участвованє дзецох”.

Материял за роботу.

Карточки: ПАРТИЦИПАЦИЯ ДЗЕЦОХ

Одроснути хасную дзеци за промоцию дедней ствари за хтору (вони) одроснути думаю же є важна, але не помагаю дзецом же би ю розумели. Дзецом не пояснене же у чим и прецо участвую, хтори ефекти их участвованя и яки хасен од того маю.

Одроснути хасную дзеци як украс у даякей акції, звичайно з цильом же би виволали емоційну реакцию при одроснутих. Дзецом не толкую смисел того цо робя.

Одроснути гледаю од дзецох же би явно наступали и бешедовали у мено своїх парнякох, але без намаганя же би вони наисце научели и без сварного догваряня зоз дзецми хторих формално представляю.

Одроснути планую акцию, але так же пред тим осторожне вислухаю дзеци, вежно до огляду их думане и потолкую им змисел активности до хторей их уключую.

Одроснути починаю акцию, але до ней ше вец уключую дзеци и маю равноправне положене у приношеню одлукох.

Дзеци починаю активносц, але ше до ней уключую и одроснути, помагаю им же би обезпечели ресурси, розвили схопносци и даваю им потримовку.

Дзеци починаю и виводза активности сами, без уключованя одроснутих.

Прилог:

УЧАСТВОВАЊЕ ДЗЕЦОХ

Можливі розличні способи участвованя дзецох у заєдніцких роботах з одроснутима. Тоти способи ше медзи собу розликую зависно од того хто порушує активносц, чи и кельо дзеци обвисцени о смислу активносци у хторей треба же би участвовали, чи добредзечне участвую, чи приноша одлуки...

Одсуство правого участвованя дзецох случує ше у случаю манипуляції, декораций и хаснованя дзецох як квазипредставителя.

Манипуляция ше случує кед одроснути хасную дзеци за промоцію даякей ствари за хтору вони (одроснути) думаю же є важна, але не помагаю дзецом же би ю розумели. Дзецом не потолковане у чим и прецо участвую, хтори ефекти их участвованя и яки хасен вони од того маю. Одроснути на тот способ злохасную дзеци за даєдни свойо цилі.

Приклад: Од дзецох ше вимага же би нарисовали идеалну дзединску площу. Одроснути позбераю предлоги, вибудую площу, а дзеци о тим, же их идеї були у функції тей акції и як впливовали на єї реализацию, ніч не знаю.

Декорация ше зявює кед одроснути хасную дзеци як украс, звичайно з цильом же би виволали емоційну реакцию при одроснутих. И у тей форми участвованя дзеци не розумя смисел того цо робя, и ніхто им то не толкує.

Приклад: Од дзецох ше вимага же би ношели маїци з даяким порученьом, або же би танцовали и шпивали на даякей програми, не знаючи яки циль того случованя, хто и прецо го організує.

Дзеци у улоги **квазипредставніка** кед ше од ніх гледа же би приповедали на конференційох або же би явно наступали, але без намаганя же би наисце дацо научели о питаню о хторим ше приповеда и без стварного догваряня зоз дзецми хторих формално представляю.

Приклад: Дзеци поволани же би присуствовали на даякей конференції, або дебати, без або з минималним пририхтованьом хторе вязане за саму тему и без можлівосци консултациях зоз своїма парняками хторих треба же би представляли.

У случаю кед акцію планую одроснути, але так же пред тим осторожне вислухаю дзеци и вежню до огляду их думанє, а вец потолкую смисел активносци у хторих буду участвовац, дзеци **консултовани и обвисцени**.

Приклад: Новинска агенция хтора выдава часопис за дзеци, може замодліц групу дзецох же би дали свойо думанє о тим як би тот часопис требал випатрац и хтори теми же би облапал. Новинска агенция потим приступа гу ушореню и дизайнованю часописа, а конєчне ришенє ше указує дзецом.

Прави форми участвованя дзецох у хторих вони маю можлівосц олучованя. **Одроснути порушую – одлуки заєдніцки** то способ участвованя дзецох у акційох хтори почали одроснути, але так же дзеци маю равноправне положенє у приношеню одлукох.

*Приклад:*Проект ушореня паркох за вецей намени уключел групу дзецох и младих у дефинованю приоритетох и дизайнованю планох. Дзеци креїровали вельо розлични

моделі хтори потім презентовані представником локальної заєднїці пре думанє и вименки, пред их финализацию.

Дзеци порушую – одлуки зєднїцки то форма заєднїцкей роботи дзецох и одрослих у хторим дзеци уключую одроснутих як помоц у реалізованю цильох. Одроснути помагаю дзецом же би обезпечели ресурси, розвили схопносци, даваю им потримовку. Тота форма дзецом оможлївляє найвещей можлївосци за ученє и розвой.

Приклад: Група школярох порушала питанє одсутносци шицких активносцох звонка их школи. Організовали подписованє петиції и явели ше директорови и фаховей ради. Як результат того, ведно виробени план и програма роботи вельочислених секційох и групох, у складзе зоз интересованьом дзецох и можлївосцами школи.

Иснує и можлївосц же дзеци сами випланую и виведу даяку активносц – без уключованя одроснутих до активносци. Таки ангажман могло би раховац як активносц зоз найвисшим ступньом самостойносци. Заш лєм, єст мале число ситуацийох у хторих можлїве же дзеци цалком сами шицко поробя, же маю достаточнo знаня, схопносци и материялно–технічни можлївосци. Можлїве задумац таки активносци меншого обсягу и медзи парняками, лєм ту ше не роби о партиципацийі у заєднїцких активносцох зоз одроснутима. Таки ангажман оможлївляє вежбанє самостойносци и схопносцох хтори ше хаснує у акційі, як и ученє медзи парняками, алє и меншєй можлївосци за ученє дачого цо групи парнякох цалком нове.

Гоч зме за форму партиципацийі у хторей дзеци сами порушую активносц, а потім ше до ней уключую и одроснути гуторели же вона дава найвещей можлївосци за напредованє и розвой, то лєм релативно точне. У даєдних ситуациях дзеци не можу порушац активносц сами – прето же не маю предходни знаня и искуства хтори потребни за спатранє ситуацийі хтора би могла буц причина за активносц. У тим случаю чеканє же би дзецко иницировало, було би безсмыслове. Прето значне наглашиц же розлични форми дзєцинского участвованя, а окреме тоти у хторих дзеци маю равноправну улогу зоз одроснутима, можу допринєсц дзєцинскому розвою.

То окреме ясне кед ше ма на розумє розлику медзи даєдними дзецми – не можеме обчековац од дзецка предшколского возросту же би иницировало активносци хтори мож обчековац од стрєдньошколцох. Алє и независно од возросту, не мож обчековац же дзецко иницирує активносц кед його предходни искуства таки же инициативносц у його штрєдку не була жадана, або кед не зна як ше почина активносц. Тиж так би було безсмыслово (и розуми ше чкодлїве за дзєцински розвой) чекац же би дзецко иницировало активносц вязану зоз змистом о хторим не зна ніч, або не зна же и иснує.

Тиж так треба надпомнуц же равноправна улога дзецох и одроснутих у даякей акційі, або активносци гоч хторей файти (образовней активносци, наприклад) не значи же шицки учашніки робя исти ствари и же не иснує подзелєнє роботи, алє же иснує медзисобне почитованє, можлївосц же би ше чуло думанє шицких и же ше одлучує на основи аргументох, а не „права старшого”.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би ше школяре опробовали у сотрудніцким/тимским справованю и пребераню одвичательности.

ЗАДАТКИ:

- оспособйованє школярох же би тимски участвоваля у обдумованю и планованю реализації розличних активносцох;
- розуменє необходимости иснованя розличних улогах у тиму за квалитетне тимске функционованє;
- обачованє повязаносци медзи тимскима улогами, справованє у тиму и реализації конкретних активносцох;
- порушованє толеранції и преберанє одвичательности.

Матриали за роботу:

- пак-папер,
- маркери.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Од школярох ше вимага же би формовали тими од 5–6 членох намагаючи ше же би у тиму були заступени цо вещей розлични улоги. Наставнік им може надпомнуц же за формованє групох можу хасновац де Боново „думково калапи“, або лісту улогах у тиму хтори випродуковали у роботні о групней роботи.

Други крочай:

Шицким групом наставнік дава исти задаток.

У рамикох народней черанки стредношколцох до вашей школи приходи школярска делегация зоз Норвежскей. Ви члени школского одбору вашей школи и стретли сце ше з нагоди тей події. Треба обдумац перебуванє странскей школярскей делегаций у вашей школи (цо будзе робити и видзити у цеку тродньовой нащиви, з ким ше стретню итд.) и направиц прецизни часови розпорядок активносцох. Потребне же би ше знука одбора делеговали задлуженя за каждую зоз випланованих активносцох (хтори член одбора будзе одвичательни за реализацию хторей активносци) водзаци рахунка о улогах у тиму хтори одвиту ю дзепоедним членом одбору (же би улога була у рамикох зоз активносцами хтори треба реализовац).

Треци крочай:

Представителе групох приказую и толкую план перебуваня странскей школярскей делегаций и задлуженя хтори превжали члени одбора.

После каждого сообщения шицки члени тима (одбора) участвую у краткей дискусії:

- На хтори почежкосци наиходзели у цеку тимскей роботи и як их перевозиходзел?
- Як видза предносци, а як недостатки тимскей роботи у тей конкретней ситуаций?
- Як би у реалней животней ситуаций обезпечели же би каждый член одбора реализовал задатки хтори превжал на себе?

РИШОВАНЄ ЗРАЖЕНЬОХ

ЦИЛЬ:

Ціль роботні же би ше школяре преїг особного искуства упознали зоз динамику конфликта.

ЗАДАТКИ:

- переходзене през искуства конфликта;
- обачоване и анализоване типичних законченьох конфликтох;
- спатранє ефектох предпоставкох и очекваньох на цек комуниковаия.

Материял за роботу:

- папер А-4,
- графитни клайбас.

Прилог:

- „Зраження: наставанє, цек и законченє” наставнікови.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Школяром ше пове же у шлїдуюцей вежби маю задаток же би заєдніцки, хаснуюци лем єден папер и єден клайбас, нарисовали єден рисунок. Же би то виведли перше ше подзеля по парох, потим пририхтаю место за столом на хторе положиа єден папер и єден клайбас и вец ше на уровню пари дорадза хто будзе особа А, а хто особа Б.

Інструкції о тим цо будзе предмет рисованя ше зада окреме. Наставнік виведзе зоз учальні шицки особи А и пове им:

„Ви маце задаток нарисовац слунечни дзень, чаривни лєс, дзепоеден квиток, поток преполни з рибу”.

Потим ше наставнік враци до учальні (за тот час особи А оставаю у конку) и задава особом Б шлїдуюци инструкции:

„Ви маце задаток нарисовац слунечни дзень и єдну хижу зоз ширцом отворенима облаками през хтори видно хижну идицу.”

Надпомнуце:

Обидва групи ше спозори же од момента кед достали инструкции, та по конц вежби престава каждая файта комуниковаия медзи А и Б.

Наставнік уводзи до учальні особи А. Посила их же би пренашли свойо пари, без слова шедню на порихтани места и не починаю роботу скорей як цо достаню дальши инструкции.

Други крочай:

Кед ше прешвечи же шицки пари порихтани за початок роботи, наставнік вимага од нїх же би источашне вжали клайбас и почали ришовац, а воно тирва три мин. У цеку рисованя наставнік надпомина школяром най не бешедую и нехасє пантомиму. Кед же даєдна пара злама клайбас у цеку роботи, наставнік ей да

Надпомнуце:

Же би ше змоцнело динамику и искусство конфлкта потребне же би предвидзени час за рисованє бул скрацени за половку. Розуми ше без знаня учашнікох. Пре исти причини наставнік обвисци учашнікох кед им остане остатні 30 секунди.

Кед час вичече наставнік да знак же рисованє закончене и вимага од школярох же би ше заедніцки подписали на рисунок (и далей без комуниковања).

Треци рочай:

Рисунки ше вилужи на мур же би их школяре розпатрали. Наставнік дошлебодзує кратки час за черанку упечаткох и искусствох. Школярох треба замодліц же би шицки други коментари зохабели за анализу хтора ушлїдзи.

Штварти крочай:

Черанку водзи наставнік. У цеку черанки можливе розпатриц три аспекти:

1. *Анализа типичних законченьох.* Анализує ше сами рисунки. Патри ше у хторей мири вони маю елементи зоз обидвох инструкцийох. На тот способ ше илуструю розлични заключения конфлкта:

- побиднік/побиднік (рисунки хтори маю обидва инструкции),
- побиднік/тот цо страцел (рисунки хтори маю лєм єдну инструкцию)
- тот цо страцел/тот цо страцел (рисунки при хторих не ясне цо нарисоване)
- и компромис (рисунки хтори ше ясно состоя од двох розгранічених часцох и каждая инструкция стої за себе).

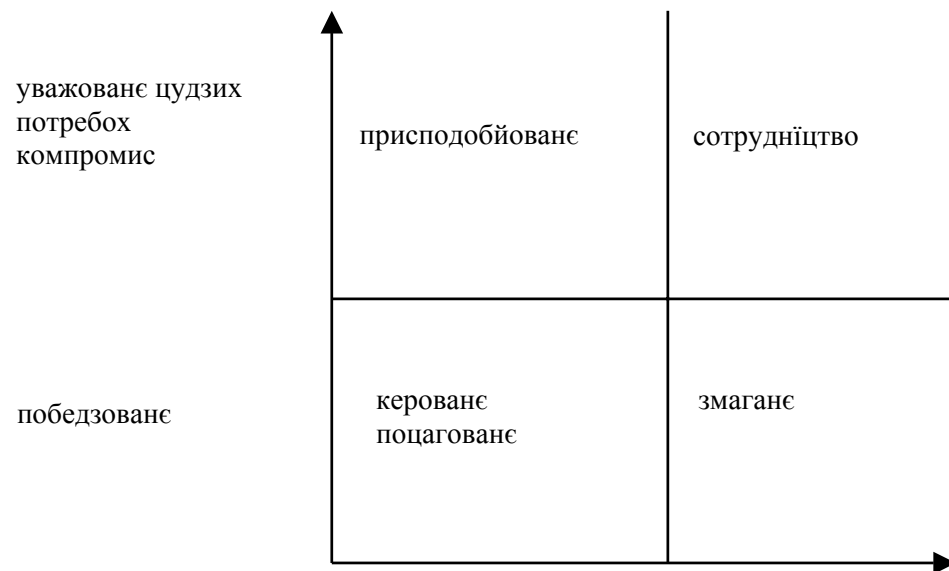
2. *Анализа процеса.* Провадзи ше як ше на уровню єдней пари одбувала интеракция под час вежби. Оdkрива ше яка була початна позиция попарованих особох и як ше их справованє меняло у цеку интеракції.

3. *Анализа предпоставки и очекованьох.* Розпатра ше яки були початни предпоставки и очекованя (о тим цо задаток другей особи у пари), чи ше меняли у цеку вежби и яку улогу тоти птредпоставки (т. є. Предикції и интерпретацийї цудзого справованя) мали на сам цек и законченє вежби.

Анализує ше каждую пару шором, и то каждый член у пари поєдинєчно. Наставнік вимага од школярох же би сообщили як ишло рисованє, цо ше случовало на самим початку, кеди замеркована пременка, и помага им же би освидомели и артикуловали початни обчекованя предпоставки.

Надпомнуце:

Док прави анализу, наставнік може графічна прорадыць цек выкладання школяра, приказовац дынаміку процеса і стылі реагаваня ў зражэнню.

Закончваючы коментар:

Сотрудніцтва не можае надрыліц. Воно не падразумюе і тых так не абчекуе же аднаставно прыдзе. Сотрудніцтва не будзе і лем теды воно, уствары, постава тото цо його сама мена гуторы: „сотрудніцтва”.

Прилог: (за наставніка):

ЗРАЖЕННЯ: НАСТАВАНЄ, ЦЕК И ЗАКОНЧЕННЯ

Шицки ми, як и шицки людзе, маме вельке непоштрдне искуство зоз конфліктами и зоз их ришованьом. Вельо раз кед зме ше нашли у зраженю зоз даким, або зоз веліма, починаючи од жаданя же бизме себе присвоєли миле бависко, же бизме ше отресли од даякей роботи хтора нам надрилена, же бизме ше виборели за свойо право, право на одлучованє у дачим цо бизме сцели, же бизме видайкали дасдну минуту за длугши виход, кущичко векши угляд, лепши квартиру, векшу плацу, праведнейше розподзельованє роботи, право на свойо думанє, итд. Вельо раз зме попустили и одступели, вельо раз зме вигнали свойо и вельо раз зме направили компромис, оддалєли проблем и уж препустили случаю же би го сам ришел. Вельо раз зме були розгнівани и огорчени, нещешліви пре тото, але зме дожили и олегчанє и задовольство пре ришенє зраженя. По правилу зме кажде зраженє дожили як дацо цалком специфичне, цалком розличне од других зраженьох, у зависносци од того зоз ким зме ше зражели, коло чого, кельо нам тото зраженє було значне, чи нам дахто помогнул, цо нам ше у нїм случело и на хтори способ зме „виплївали“ зоз нього.

Зраженя, розлични по предмету (од дзединского бависка по державни граніци), по обсягу (од интерперсональних, интергрупних по медзинародни) и по пошлїдках (од баналних по фатални), заш лєм маю даскельо засднїчки знаки; вони визначени у шицких приступох виучованя конфліктох. Зраженя ше нешка виучує интердисциплінарно, зоз нїма ше занїмаю насампредз социологове, политикологи, правніки, економисти и психологове. Тота дисципліна пробує понукнуц ришення и поступки за пренаходзене виходу зоз конфліктами, хтори буду лепши, продуктивнейши, конструктивнейши и олегчаю нам живот. Тоти ришення ше найчастейше надовязую на дачийо власни искуства, але даваю можлівосц же би ше их спатрело у новим шветле, и же з тим поставаме способни же зоз власного искуства вецей научиме.

Найважнєйши засднїчки знаки социалних конфліктох легко мож вивесц зоз даскельо найобщейших фактох о людскей природи:

1. Зраженя (конфлікти) то необходни пошлїдки фактох же розлични людзе и розлични групи (зоз розличними интересами, потребами становисками и попатрунками) жию ведно, и же ше облегную єдни на других. Спрам того, не значи же *конфлікти сами по себе добри або не*, вони можу буц и жридли премонок и розвою як и зніщованя и руйнованя. Их цек будзе конструктивни, або деструктивни у зависносци од того цо поробиме з нїма.
2. Нашо справованє у конфліку будзе детерминоване и з нашим биологийним еством, за хторе очуванє власного интегритета вершинска вредносц. Прето, кажди напад на интегритет (та гоч и импліцитни, як цо обвиньованє, поганьбенє итд.) виволує неминовно одбранєбну реакцію. Найчастейше у форми процивнападу.
3. Нашо спатранє швета (спрам того и конфліку, другого боку зоз хторим зме у зраженю, а и нашого справованя) не директне и непоштрдне, але преткане з культуру, т.е. интерпретацию швета, хтору розлични сегменти культури понукаю. Прето, анализа зраженя некомплетна без анализа значеня з хторима ше нашо дожица артикулюю, насампредз преїг системи образованя и мас–медийох, але и фолклора, литератури, музики або фамилийних животних приповедкох.

ЦИЛЬ:

Циль роботні же би школяре здобули лепши прегляд до факторох хтори впливаю на справоване у конфликтних ситуаційох.

ЗАДАТКИ:

- през анализу задатей ситуації обачую ше димензії хтори одредзую справоване у ситуаційох зраженя;
- указоване на розлични стили поступкох у ситуаційох зраженя.

Материял за роботу:

- папери А4,
- клайбаси,
- пакпапер.,
- маркери
- „Карточки зоз розличними инструкциями”, наставнікови.

Прилог:

- „Стили поступкох у конфликтох”, каждому школярови.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Школяром ше пречита задуману ситуацію:

Ведно зоз пайташку зоз оддзеленя одлучел ши най ше опробуєце на конкурсу за кратку приповедку, хтори отворени з нагоди означованя сторочніци снованя школи. Тидзень сце ше стретали после школи и розробйовали деталі приповедки. Же би сце придали на час, ноц пред завераньом конкурса препровадзуєце предуркуюци розлични верзії приповедки. Заш лем ше вам удало закончиц роботу и на час сце придали приповедку. На обще несподзиване ваша приповедка победзела на конкурсу и зоз ище даскеліма роботами, хтори вошли до узшого вибору обявена є у школским часопису. Дзешец дні после школскей преслави вола вас пайташка и сообщує вам же праве дознала же вашу приповедку учишлели до репертоара фестивала младежскей творчосци хтори ше отримує на Паличу. Понеже лем єден автор поволани же би пречитал приповедку на литературним вечаре фестивала ваша пайташка дума же би то требала буц вона.

Шлїдзи кратке приповеданє о дожицу описаней ситуації – о чувствах хтори би ше могли зявиц у такой ситуації, але не и о поступкох хтори би ше превжало. Потим водитель школяром подзелї чисти папери и гледа од нїх же би записали свою реакцію у тей ситуації. Скорей як цо школяре почню записовац реакції, водитель уводзи додатни елементи/инструкції (А–Ц) хтори можу впливовац на их реакцію.

Надпомнуце:

Водитель перше пречита першу додатну инструкцію, и кед школяре запишу свойо реакції переходзи на шлїдуюцу.

А. Ти ше цешиш же маш учасц у писаню приповедки. На концу, идея за заплет у приповедки була твоя. Нігда по тєраз ши не бул на Паличу, а твоя пайташка вельки тремарош и кед ше возбуди приповеда як „накруцена”.

В. Твоя пайташка кандидат за школяра генерациї и по тєраз уж

освойовала награди на літерарних конкурсах, а тебе не барз важне же би ши пошол на Палич, бо ши там часто ходзел кед ши бул дзецко.

С. Твоя пайташка вельки тремарош и кед ше возбуди приповеда як „накруцена”, а тебе не барз важне же биши пошол на Палич, бо ши там часто ходзел кед ши бул дзецко.

Д. Ти ше барз цешиш же маш учасц у писаню приповедки. На концу, идея за заплет у приповедки була твоя, а по тераз ши нігда не бул на Паличу, а твоя пайташка кандидат за школярку генерації и по тераз освойовала награди на літературних конкурсах.

Други крочай:

Школяре ше подзеля до менших групох, поровную свойо одвити и видвоюю найчастейшу файту реакції, у каждой вариянти ситуації. У медзичаше водитель рисує схему модела двойністого уважованя.

Уважоване другого	мале	B	D
	Вельке	C	A
		мале	вельке
		уважоване себе важносц предмета зраженя	

Треци крочай:

Представніки групох обвисцюю о найчастейших реакційох и то по шлїдуючим шоре: А, В, С и D вариянта ситуації.

Водитель розмесца одвити до келийох схеми хтора описує модел двойністого уважованя.

Штварти крочай:

За каждую келию водитель видвої типични реакції и поровна их з моделом:

Е. кед присутне кус уважованя другого бока, а вельку значносц ше дава на предмет зраженя, а типични стил справованя у зраженю то бависко за побиду.

ґ. кед кус дзбаме за предмет зраженя, а барз дзбаме за други бок у зраженю и порихтани зме ше прилагодзовац його вимогом.

Г. кед не дзбаме за други бок, а ані за предмет зраженя, справуєме ше незаинтересовано и легко пристанєме на гоч яке ришенє.

Н. кед же дзбаме и за предмет зраженя и за други бок вец ше находзимо у ситуації интензивного нукашнього конфликта и потребне нам окремене напруженє же би зме тоту ситуацію розришели, а у таких ситуаційох постої найвекша можлівосц же би ше винашло добре ришенє.

Пияти крочай:

Наставнік прекоментарує же предходну конфликтну ситуацію провадзело одредзене чувство (гнів, розчарованє, збунєтосц, неверенє...) и реакція/справованє хторе овишело од того як у датеї ситуації преценюєме себе и другого, як и од того чом нам важни предмет зраженя.

Можемо розликовац штири можлїви приступи хтори єден бок може завжац у конфлику:

- вон ше може кус старац о власних и цудзих потребах;
- може ше старац о власних, а не дзбац о цудзих потребах;
- може кус водзиц рахунку о своїх интересох, а вельо о цудзих, у на концу;
- може указац вельке старанє и о своих и цудзих потребах.

Кажди зоз штирох приступох будзе унапрямовац того, хто их вежне, гу цалком одредзеному препознатлївому справованю у конфликтней ситуациї. Описи тих характеристичних справованьох находза ше у прилогу „Стили поступкох у конфликах”.

Школяром ше подзелї и прекоментарує прилог. Потим ше од нїх гледа же би начишлєли приклади зоз власного искуства хтори илуструю тоти стили справованя.

Наставнїк закончує тоту черанку з коментаром же каждому з нас дзепоедни стили блїзши и же их частейше хаснуєме як други. Заш лєм нашо справованє ше меня у зависносци од пременки обставинок, односно, як преценїме значносц другого боку и значносц предмета зраженя. Важне мац на розуме, же у одредзених обставинок каждый стил справованя у зраженю ма свойо предносци и недосатки.

Надпомнуце: Предвидзене же би ше сценарий тей роботнї реализовало на двох школских годзинох. Наставнїк треба же би преценєл кеди найлєпше претаргнуц роботу и кеди ю предлужиц на шлїдуюцей годзини. Було би добре кед би ше на першей годзини закончело крочай 4. У тим случаю друга годзина може почац зоз кратким резимеом крочая 4 и реализацию крочая число 5.

Материял за роботу:

КАРТОЧКИ З ОЗ РОЗЛИЧНИМА ИНСТРУКЦИЈАМИ

<p>А</p> <p>Ти ше цешиш же маш учасц у писаню приповедки. Наконцу, идея за заплет у приповедки була твоя. Нїгда по тераз ши не бул на Паличу, а твоя пайташка вельки тремарош и кед ше возбудзи приповеда як „накруцена”.</p>	<p>В</p> <p>Твоя пайташка кандидат за школяра генерациї и по тераз уж освойовала награди на литерарних конкурсах, а тебе и не барз важне же би пошол на Палич, бо ши там часто ходзел кед ши бул дзецко.</p>
<p>С</p> <p>Твоя пайташка вельки тремарош и кед ше возбудзи приповеда як „накруцена” а тебе и не барз важне же биш пошол на Палич, бо ши там часто ходзел кед ши бул дзецко.</p>	<p>Д.</p> <p>Ти ше барз цешиш же маш учасц у писаню приповедки. Наконцу, идея за заплет у приповедки була твоя, а по тераз ши нїгда не бул на Паличу, а твоя пайташка кандидат за школярку генерациї и по тераз освойовала награди на литерарних конкурсах.</p>

Прилог:

СТИЛИ ПОСТУПКОВ У КОНФЛИКТОХ

1. Поцаговане

Кед же еден бок у потенциалним конфликту не указуе ніяку або малу старосц же би задоволел својо интереси и не стара ше о другим боку, тот бок ше по правилу не будзе упущовац до ришования конфликта и будзе реаговац з поцагованьом зоз конфликтней ситуациі. Тот стил мож сликовито приказац як коритнявку, чия девиза „зражене? Яке зражене?” И наисце як цо ше коритнявка у незгодних ситуациях уцагне до свойого оклопа, так и дзепоедни людзе, кед то можливе, не жадаю ше зочиц зоз конфликтом и справую ше так як кед би зражене не исновало. Стаемне оддрильоване же бизме о конфликту отворено бешедовали и ришовали го, то подла стратегия. Од того конфликт не скапе, ані ше не зменша – напроцив будзе вше векши и замервенши, а кед вибухне вельо ше го чежше риши як на початку. З другого боку реаговац з поцагованьом хасновите кед отворене конфронтване пребарз опасне и кед нас загрожуе, кед предмет зраженя не барз важни, кед треба змириц ситуацию, або кед нам треба ище часу порихтац ше за зражене.

2. Попущоване

Попустліви стил карактеристични за людзох хтори у конфликту вецей водза рахунку о потребах других як о своїх власних, а у конфликту з другима найважнежше з німа затримац добри одношеня. Прето вони порихтани занедзбац власни потреби лем же би други бок бул задовольни. Их амблем може буц блишови медведз чия девиза „Як ти повеш!” Вони буду инсистовац на власних интересох лем потамац покля не очкодую, або повредза други бок. А понеже у конфликту, по дефиниції, муши исновац зражене интересох и вимогах, тот цо водзи вецей рахунку о цудзих як о своих интересох поступне будзе зменшовац својо вимоги аж и попод граніцу дзе им то вообще не одвитуе, або одступа од дальней бешеди и прилапя того цо други бок гледа. Треба мац у оглядзе же буц попустліви хасновите и прикладне справоване кед нам одношене зоз другу особу важнейше од того прецо зме ше зражели.

3. Змагане

Кед водзиме бригу лем о своих интересох, а занедзбуеме бриги другого бока, то порушуе людзох же би ше у цеку ришования проблема змагали з другим боком. Дакеди ше таке справоване наволуе и змагательне, або компететивне, або „крути” стил. Як символ може нам послужиц айкула, и девиза „Будзе як я сцем, або не будзе ніяк”. Людзе хтори прихильни же би ше змагали з нагоди ришования конфликта, на конфликт патра як на зражене у хторим лем еден може буц побиднік, а други победзени, а други бок доживую як процивніцки, а хтори треба победзиц. Змагательна стратегия не вше агресивна. Тот цо ю запровадзуе жада гоч як витвориц того цо надумал и при тим не дзба за други бок. Выбор такого стила може буц вираз ришеносци же би ше твардо стало на своих правах, або прешвеченьох, або може значиц ришеносц же ше на рахунок дакого другого витворя власни интереси.

4. Ришоване проблемох

За тот пристип карактеристичне же ше у истей хвильки водзи рахунку и о власних интересох але и о интересох другого бока у зраженю. Символ за тот стил делфин чия девиза „Мне одвитуе и того и того. Цо твой выбор”? Боки у конфликту не патра едни на других як на процивнікох, але як на сотруднікох хтори ведно участвую у ришованю проблема. Таке справоване ше вола сотрудніцке, кооперативне, а тиж так ше означуе и як принципиелни стил, або ришоване проблема. Значи, человек

хтори гу конфлікту приступи як гу ришованю проблема, а не намага ше победзиц други бок, жада же би вони ведно винашли ришенє зоз хторим шицки буду задовольни и ніхто не будзе мац чувство победзеного як у даяким змаганю.

5. Компромис

То справованє у хторим водзимо єднаку, але можемо повесц половну бригу о власним и цудним боку. А резултат тей єднакей половней бриги будзе намаганє же бизме ше не занїмали зоз ришованьом конфліктох, але же бизме прилапели механїчне ришенє у хторим кажди бок одступи од дачого и найду ше на штредку. Обично ше дїшка хаснує за символ за тот приступ, а єй девиза „Лепше половка ягод нїч”. Але прилапйованє компромисного ришеня не муши буц подле, часто ше случує же обидва боки познейше маю чувство же страцели, и цо ище важнейше, же ше на тот способ препущує нагоду замерковац ришенє хторе було ище лепше и за єден и за други бок. Дзепоедни авторе думаню же компромис не окремени стил справованя, але же то виход хтори ше може зявиц як конєчни резултат и при шицких других стилох поступкох у конфлікту.

ЦИЛЬ

Анализа інтерперсонального конфлікту зоз розличних углох же би ше відкрило потреби и страхи бокох у зраженю. Операне на потреби и страхи, а не на вимоги зражених бокох представля єден з главних моментох конструктивного ришованя зраження, прето же отвєра можлівосц прєнаходзєня прилаплївого ришеня обидвом боком.

ЗАДАТКИ:

- указованє на значносц спатраня потребох и страхох бокох у конфлікту за винаходзєнє прилаплївого ришеня обидвом боком;
- увежбованє препознаваня и видвойованя потребох и страхох.

Материял за роботу:

- пак-папер и маркери,
- „Ситуації 1–3” (за каждого школяра по єден прикладнік);
- „Очековани одвити”, наставнікови.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Водитель почина роботню з приповідку о зраженю медзи двома шестрами:

Кед ше два шестри врацєли зоз школи вошли до єдальні и збачєли миску зоз овоцу у хторей ше находзєла єдно єдинє поморанчє. Обидва сцєли вжац поморанчє. Єдна була швидша и мала у руки поморанчє. Друга шєстра єй гуторєла „Я го сцєм вжац. Дай ми го!” Перша одвитовала: „И я го сцєм!”

Шєстри ше предлужєли спричкац прє поморанчє. Можеме лєм задумац на хтори шицко способи тоту ситуацію мож ришиц. Наприклад, шєстри ше можу предлужиц однімац прє поморанчє потамаль покля го нє згнємча. Док ше вони вадза до єдальні може войсц брат и вжац поморанчє. Тота цо моцнєйша може другєй вжац поморанчє. Можу го подзєліц. Медзитим, анї у єдним од тих ришенєох шєстри нє добили того цо сцєли.

Задумаєме же ше приповідка закончєла на шлїдуюци способ:

До єдальні вошла мац. Видзєла же ше вони два вадза прє поморанчє. Вжала поморанчє очисцєла го и кед го сцєла подзєліц на два часци, єдна шєстра вжала скорки и повєдла: „Мнє их барз трєба за колачи з поморанчєцову скору”. Друга шєстра заслупнута попатрєла и опитала ше: „Та цо ши такой нє повєдла? Я сцєм лєм струча єсц”

То концє приповідки. Кєд би шєстри такой повєдли єдна другєй цо им трєба лєгко би ше догварєли о поморанчєцу. Кєд знамє потреби бокох у зраженю отвєра ше вєкша можлівосц за винаходзєнє прилаплївого ришеня.

Надпомнуцє:

Кєд же иснує опасносц же приповідка о поморанчєцу уж позната школяром за илустрацію (важносц познаваня потребох бокох у зраженю за находзєнє

прилапльового рішення обидвом боком) мож хасновац и даяки други приклад зраження.

Други крочай:

Наставнік подзелі цалу групу по парох (хаснуюци даедно правило за подзелене группох по парох) и пове им най ше догваря медзи собу хто будзе особа **А**, а хто **Б** у активносци хтора шлїдзи. Потим ше роздвоя групи **А** и група **Б** и потайне им ше да інструкції.

Інструкція групи А:

Ви будзеце бавиц улогу мацери. Любице шор, вельо робице у обисцу и чувствуєце же вам домашні не помагаю у домашніх роботах. Сцели бисце же би и дзеци почитовали тот шор и же би були шорови, т. є. Воспитац их так же би здобули звикнуце шора. Чекаце дзецко зоз школи. Барз сце нагнївани, бо сце мушели пораїц хижу и чекаце го, най о тим побешедуєце.

Інструкція групи Б:

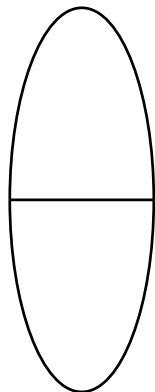
Ви будзеце бавиц улогу дзецка. Вам не завадза нешор, добре ше знаходзице у тим, и точно знаце дзе вам цо стої. Любице кед вам хижа попорасна по вашей дзеки, а нервира вас кед ю дахто други ушори так як йому одвитує, бо вец не знаце же дзе вам змесцени ствари, а половки нет. Не приставаце пораїц хижу теди кед то од вас дахто гледа, але теди кед ви розположени за того. Праве сце пришли зоз школи и нашли сце попорасну хижу. Не можеце препознац свой простор, розбешнели сце ше и починаце розправу зоз мацери.

Потим ше особи **А** и **Б** зоз каждой пари найду и одбавя стретнуце мацери и дзецка.

Треци крочай:

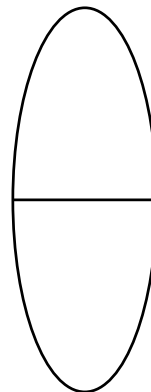
По одбавйованю зраження наставнік на пак-паперу рисує два овални круги, од хторих єден представля мацер а други дзецко. Обидва подзелі на половку, коло горней половки кругас напише „потреби” а коло долней „бриги”.

потреби

бриги

потреби

бриги

Наставнік ведно з школярами анализує предходну ситуацию и намага ше видвоїц потреби и бриги и єдного и другого бока у зраженю.

Очековани одвити:

Мац		Дзецко:	
– же би ше почитовало ей напружена – же би ше у хижи равноправно подзелело роботи – же би ше порушало одвичательносц дзецка – же би ше правильно воспитовало дзецко – же би ей хижа крашнє випатрала	потреби	– же би було самостойне – же би було креативне у пораєню своєї хижи – же би ше почитовало його вибор у ритме и способе пораєня хижи	потреби
– же би ше дзецко не розвивало до неодвичательней и подлей особи – же ше ей слово не почитує достаточно	бриги	– же би ше не гартушело його подобу – же би ше не загубело релативно добри одношєня з домашніма	бриги

Штварті крочай:

По виписованю потребох и страхох шлідзи групна дискусуя хтору наставнік унапрямує з шлідуюцима питаннями:

- Чи ше зраженє могло иншак одбувац кед би потреби єдного и другого боку були яснейши?
- Чи шицки потреби и мацерово и дзецински истого уровня, т. є. чи даєдни потреби таки же су, важнейши и чєжше ше од нїх одрекнуц, а од даєдних лєгчєйше мож одступиц?
- Яки основни потреби од хторих би не одступел ані єден ані други бок? Кед учашніки видволя тоти основни потреби, водитель их заокружи на табли.

Пияти крочай:

Хаснуюци технїку „буря идейох” наставнік поволує школярох же би видумали цо вецей рїшеня хтори би задоволєли основни потреби обидвох бокох, дзе би ше и мац и дзецко чувствовали задовольно.

Наставнік на табли (або веьким паперу) виписує предкладаня школярох.

Шести крочай:

Наставнік пояснює же ше поступок хтори хасновани вола мапованє. Мапованє у ситуацийох зраженя може буц барз хасновите, бо оможлївує людзом же би спатрєли свойо потреби и бриги другого боку. На тот спосіб мож яснєйше спатриц и розумиц власну и цудзу позицію, бєшеда чєчє на други спосіб, єст менєй бурйово емоції. Тиж так, мапованє указує на нови напрями у глєданю можлївих закончєньох хтори би були по дзеки обидвом боком.

Сєдми крочай:

Наставнік цалу групу подзелї на три менши (по даяким од правилох за дзелєнє по групах). Каждєй групи ше да папер з описом ситуаций зраженя. Групи доставаю розлични приклади зраженя и их задаток же би зраженє анализовали на предходно указани спосіб.

Надпомнуце:

Док групи робя, наставнік их обиходзи, помага, унапрямую, дава предкладаня кед же то потребне.

Кед шицки групи законча, една по една група виклада свою ситуацию, анализу як и можліви рiшення. Други слухаю, даваю сугестіі и дополненя. Наставнік коригує кед же то потребне. Прилапуює ше шицки подобни рiшення за хтори школяре преценя же ше законча добре за обидва боки.

Надпомнуце:

Кед же нєт досц часу же би ше тот крочай реализовало на годзини анализа ситуацийох зраженя, мож увесц як домашню роботу (у тим случаю кажди школяр достава три приклади зраженьох).

Материял за роботу.

СИТУАЦИЯ 1

Врацаш ше зоз школи зоз najlepшу товаришку. Наютре маце писмени зоз математики. Ти ей сообщуеш свойо жадане же би ци помогла у вежбаню задаткох, бо за розлику од ней тебе математика вельки проблем. Медзитим, вона ци гутори же ше уж догварела зоз леѓиньом, же пополадню буду патриц филми з видео-клуба.

Ти		Najlepша пайташка	
потреби:	бриги:	потреби:	бриги:

Можљиви ришенија:

СИТУАЦІЯ 2

Тебе история барз интересує, добре ю знаш, и наставнік уж вещей раз указал же це прето уважує. На години историй шепташ своєї пари зоз лавки док одвитує, бо вон твой добри товариш. Наставнік того замерковал и опомина це.

Медзитим ти и далей предлужел шептац, але teraz осторожнейше. Понеже наставнік и того замерковал, почал це гандровац и загрожел ци же це вируци зоз години и же достанєш єдинку.

Школяр		Наставнік	
потреби:	страхи:	потреби:	страхи:

Можливі рішення:

СИТУАЦІЯ 3

Брат и ти маце заєдніцку хижу. Плановал ши же пополадню будзеш учиц биологию, бо ци наставнік наявел же це будзе питац. Медзитим, младши брат ци гутори же ше вон уж порацзел зоз своїма товаришами зоз оддзелєня же у вас буду робиц реферат зоз географії. Маце мали квартиру и єдина просторія у хторей ше можеце учиц то ваша хижа.

Ти		Брат	
потреби:	бриги:	потреби:	бриги:

Можливі рішення:

Матеріал за роботу (наставнікові):

ОБЧЕКОВАНІ ОДВИТИ

СИТУАЦІЯ 1

Врацаш ще зов школи зов найкращу товаришку. Наютре маце писмени зов математики. Ти їй сообщуєш своєю жаданє же би ци помогла вежбац задатки, бо за розлику од неї, тебе математика вельки проблем. Медзитим, вона ци гутори же ще за пополадне уж догварела зов легиньом патриц филми з видео-клуба.

Ти		Найкраща товаришка	
потреби: – же би ще добре поробело писмени зов математики – най їй товаришка одвитує зов товаришством	бриги: – же би не достала подлу оцну	потреби: – же би помогла товаришки – же би була зов легиньом – же би випочитовала догварку – же би уживала пополадню у патреню филма	бриги: – же би же товаришка не нагнівала – же би ще легинь не нагнівал

Можливі рішення:

Перше робице математику вєдно, вєц товаришка пойдзе з легиньом, а ти вежбаш, на концу це ище раз обидзе и обяшні ци тото цо ши у медзичаше одкрил же не знаш.

СИТУАЦІЯ 2

Тебе історія барз інтересує, добре ю знаш, и наставнік уж вецей раз указал же це прето уважує. На годзини історії шепташ своєї пари зоз лавки док одвитує, бо вон твой добри товариш. Наставнік того замерковає и опоминає це.

Медзитим ти и далей предлужел шептає, але тераз осторожнейше. Понеже наставнік и того замерковає, почал це гандроває и загрожел ци же це вируци зоз годзини и же достанеш єдинку.

Школяр		Наставнік	
потреби: – же би ши помогол товаришови –же би ши зачувал свой угляд при наставнікови – же би ши указал свою шмелосц	страхи: – же го наставнік одкриє – же го преглаша за недоброго товариша, бо не сче помогнуц – же би ше почитовало правила справованя на годзини	потреби: – же би обективно оценел школяра хтори одвитує	страхи: же би не бул справеднути

Можливі рішення:

- Най повеш наприклад даце таке: „Я му шептам, бо му жадам помогнуц. Требал сом му помогнуц док учел, але зме не сцигли, бо сом бул завжати. Замодлел бим вас най го питає о тидзень, а я ше за тот час будзем учиц зоз нїм“.

СИТУАЦІЯ 3

Брат и ти маєе заєдніцку хижу. Плановал ши же пополадню будзеш учиц биологию, бо ци наставнік наявел же це будзе питає. Медзитим, младши брат ци гутори же ше вон уж порадеє зоз своїма товаришами зоз оддзелєня же у вас буду робиц реферат зоз географії. Маєе мали квартиру и єдина просторія у хторей ше можеєе учиц то ваша хижа.

Ти		Брат	
потреби: – же биш достал добру оцену зоз биології – же бисце же догварели же як будзеєе хасноває хижу	страхи: – же достанеш подлу оцену зоз биології – же ше поведзиш зоз братом	потреби: – же би ше випочитовало догварку зоз товаришами – же биш поробел домашні задаток	страхи: – же достане подлу оцену прето же не пороби домашні задаток – же ше поведзи зоз братом

Можливі рішення:

- Же би младши брат пошол до даякого товариша робиц реферат, але же би пред тим пояснел ситуацію.
- Же би пошол до библиотеки на два–три годзини, а же би брат за тот час шицко закончел и попраєє хижу же би ти моєє познейше предлужиц учиц ше.

ЦИЛЬ:

Ціль тей работні преходзене през процес наставаня и можлівосці рiшованя конфликта хаснуюці при тим знаня и искуства зоз преходних роботах.

ЗАДАТКИ:

- читане приповедкох по групох;
- анализа типичних конфликтних ситуацийох и одвитоване на питаня през структуровани упитнік.

Материяли за роботу:

- папер и клайбас;
- прикладнік „Приповедки” и упитнік каждой групи;
- „Приповедки, упитніки и понукнути одвити” наставніком.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Учаснікі шором до кругу закончую виречене „Товариш...”

Други крочай:

Наставнік подзелі учаснікох до менших групох цо маю найвецей 5 членох. Потим шицким групом подзелі по єдну приповедку (по два групи доставаю исту приповедку).

Задаток учаснікох же би осторожне пречитали приповедку и заєдніцки одвити на питаня зоз упитніка. За тото треба коло 10 минути.

Треци крочай:

Кед шицкі групи пополня упитнікі врацаю ше до велькей групи.

Представнікі групох перше пречитаю приповедку, а потим одвити хтори дали на поєдинечни питаня. Шлїдзи дискусия у цалей групи. Кед ше закончи дискусия о єдней приповедки, преходзи ше на анализу шлїдуюцей. Поступок ше повторює зоз шицкіма приповедкамі.

Надпомнуце:

Ключ за одвити помага наставнікови у дискусийох, дава напрямки, и кед же ше дацо подобне не зяви у дзецинских одвитох як илустрация доброго рiшення.

Штварти крочай:

Наставнік дава закончуюці коментар: „Жадали зме през тоти работні указац же конфликты сами по себе, добры або не добры. Вони часто необкеруюці, бо наставаю пре факт же розлични людзе жию вєдно и же су упуцени єдни на других. Не треба ше бац од конфликтных ситуацийох, анї их вше керовац. Точно же конфликты можу буц неприємни, але конфликты часто знаю буц хасновити, бо оможлїваю стварни прогрес у комуникації, розязињованю ситуацийі, и представляю нагоду за правене лепших одношенњох обидвом боком. Наздавам ше же будзеце дзекуюці тим работњам лєгчейше и єдноставнейше рiшовац ситуацийі хтори вам до тєраз випатрали неришуюці.

Материял за роботу:

Приповедка 1.

Йована и Тияна добри товаришки. Йована одлични школяр и школа ей легко идзе. Медзитим, зоз Тияну то не так. Вона ма хвильково три єдинки. Тераз вони два приповедаю о наиходзацей годзини историй. Тияна гутори Йовани же сце одвитовац же би виправела єдинку зоз историй. Наставник зоз историй єдно питанє постави сам, а друге школяр сам вибера. У бешеди Тияна поведла яку лекцию добре порихтала и цо сце одвитовац. Годзина почина. Наставник випитує и необчекуючи превола Йовану. Кед Йована требала вибрац лекцию хтору будзе одвитовац, вибрала праве тоту хтору порихтала Тияна, бо тоту лекцию найлепше знала. За свой одвит добила петицу. Тияна ше оддумала на тей годзини виправиц оцену и пошла дому такой накардзи бренкало. Йована знала же ше после того одношеня помедзи ю и Тияну погубя и було ей жаль прето.

Питаня за анализу:

1. Непорозумене настало пре... (водзце рахунка же бисце зражене описали неутрално, як их заєдницьки проблем, а не як обвиньованє даєдного боку у конфликту).
2. Яки причини же би Йована поступела на способ на хтори поступела?
3. Як ше Тияна и Йована чувствовали после годзини?
4. Як би Йована могла почац претаргнуту комуникацию зоз Тияну? Цо би ей могла повесц?
5. Як би Тияна после годзини могла виразиц свойо незадовольство, а же би не претаргла комуникацию?

Материял за роботу:

Приповедка 2.

Весна и Наташа найлєпши товаришки. Весна барз ганьблїва, а Наташа отворена и комуникативна. Весни ше пачи єден хлапец хторого Наташа добре позна. Понеже не ма шмелосци пойсц гу ньому, Весна замодлєла Наташу же би то зробела место нєй, т. є. же би му поведла же вон єй пачи. Дзешец днї Наташа преношела поручєня и єдному и другому боку. Весна залюбєна и дума же ма шанси же би ше „змувала” зоз тим лєгиньом. Мєдзитим, цалком случайно на одпочивку Весна чула бєшєду єднєй групи зоз оддзелєня як приповєдаю же Наташа и тот лєгинь ходза. После того Весна такєй поглєдала Наташу и не глєдаюци толкованє поувредзовала ю. Наташа не похопюючи, одкаль вообщє Весни така идєя, врацєла єй з исту миру.

Питаня за анализу:

1. Нєпорозумєнє настало прє... (водзцє рахунка же бисцє зражєнє описали нєутрално, як их заєднїцки проблем, а не як обвиньованє дєєдного боку у конфликтє).
2. Цо думацє, яки чувствє порушали Весну же би так реаговала?
3. Прє хтори чувствє Наташа врацєла Весни з исту миру?
4. Цо требало най Весна пороби кєд ше стрєтла зоз Наташу, после того як чула приповєдку?
5. Як би Весна требала поступиц кєд похопи же информация не точна?

Материял за роботу:
Приповедка 3.

Двое добри товарише Милан и Драган догварели ше же ведно буду чекац Нови рок. У медзичаше Драган почал ходзиц зоз дзивку хтора му ше уж дługi час пачи. Вецей не ма тельо часу за дружене з Миланом. Даскельо дні пред дочеком Нового року Драган ше явя Миланови, и здогадує го на их догварку и предклада му же би ведно дочекали Нови рок у його дзивки, хтора з тей нагоди прави журку. Драган не позна добре дружтво своєї дзивки и барз му важне же би з нїм бул и Милан, а источашне жада же би випочитовал их догварку. Миланови таки аранжман не одвитує. Вон ше у медзичаше догварел же идзе дочекац Нови рок з дружтвом зоз сушества. Глупе му исц з Драганом, бо предпоставя же вон цали час будзе ведно з своєю дзивку, а вон у тим дружтве не позна нікого другого. Прето Милан нагваря Драгана же би вони дочекали Нови рок у старим дружтве.

Питаня за анализу:

1. У чим ше состої зражене у тей ситуациї? (водзце рахунка най зражене опишеце неутрално, як их засѣдніцки проблем, а не як обвиньоване даѣдного боку у конфликту).
2. Цо з своїм предкладаньом жада посцигнуц Милан, а цо Драган, яки их потреби?
3. Як Милан и Драган можу ришиц тот проблем, а же би обидвome були задовольни?

ПРИПОВЕДКИ, УПИТНІКИ И ПОНУКНУТИ ОДВИТИ

Приповідка 1.

Йована и Тияна добри товаришки. Йована одлични школяр и школа ей легко идзе. Медзитим, зоз Тияну то не так. Вона ма хвильково три єдинки. Тераз вони два приповедаю о наиходзацей годзини историй. Тияна гутори Йовани же сце одвитовац най виправи єдинку зоз историй. Понеже наставнік зоз историй єдно питанє постави сам, а друге школяр най сам вибере. У бешеди Тияна поведла хтору лекцію добре порихтала и хтору ма намиру одвитовац. Годзина почина. Наставнік випитує и неочекуючи превола Йовану. Кед Йована требала вибрати лекцію хтору будзе одвитовац, вибрала праве тоту хтору порихтала Тияна, бо тоту лекцію найлепше знала. За свой одвит добила петицу. Тияна ше оддумала явиц на тей годзини виправиц оцену и пошла дому такой нападзи брєнкало. Йована знала же ше после того одношеня межи ню и Тияну погубя и було ей жалє прето.

ПИТАНЯ И КЛЮЧ ЗА ОДВИТИ:

1. Непорозумєнє настало пре... (водзце рахунка же бисце зраженє описали неутрално, як их заєдніцки проблем, а не як обвиньованє даєдного боку у конфликту):
 - непередвидзєну ситуацию
2. Цо шицко могло зпричиніц же би Йована поступела на способ на хтори поступела:
 - непорихтаносц за одвитованє того дня;
 - страх же достанє подлу оцену.
3. Як ше Тияна и Йована чувствовали после годзини:
 - Тияна – розчарована, нагнівана, увредзена
 - Йована – нелагодно неправо ей, чувство знемиреносци пре губенє одношеня з товаришку.
4. Як Йована може почац претаргнуту комуникацию з Тияну? Цо ей може повесц:
 - прєбачиц ше ей
 - повесц ей же була несподзивана же ю наставнік преволал и же ей у тей хвильки не приходзела на розум ані єдна друга лекция, а же тоту добре знала;
 - предложиц ей же ей помогне кед будзе учиц даяку другу лекцию.
5. Як Тияна после годзини могла виражиц свойо незадовольство, а же би не претаргла комуникацию:
 - знам же ши була несподзивана же це наставнік преволал, алє я ци скорей як почала година гуторела же то лекция хтору найлепше знам и же рахуєм на ню кед будзем виправяц оцену.

Приповідка 2.

Весна и Наташа найлепши товаришки. Весна барз ганьблїва, а Наташа отворена и комунікативна. Весни ше пачи єден хлапец хторого Наташа добре позна. Понеже не ма шмелосци присц гу ньому, Весна замодлєла Наташу же би то зробела место нєй, т. є. же би му поведла же вон єй пачи. Дзешец днї Наташа преношела порученя и єдному и другому боку. Весна залюбена и дума же ма шанси же би ше „змувала” зоз тим легиньом. Медзитим, цалком случайно на одпочивку Весна чула бешеду єдней групи зоз оддзелєня як приповедаю же Наташа и тот легинь ходза. После того Весна такой погледала Наташу и не гледаючи толкованє поувредзовала ю. Наташа не похопуючи одкаль вообщє Весни така идея, врацєла єй з исту миру.

ПИТАНЯ И КЛЮЧ ЗА ОДВИТИ:

1. Непорозуменє настало пре... (водзце рахунка же бисце зраженє описали неутрално, як их заєднїцки проблем, а не як обвиньованє даєдного боку у конфлікті):
 - прилапйованя неспревереней інформації як правдивей.
2. Цо думає яки чувства порушали Весну же би так реаговала:
 - Повредзеносц
 - гнів
 - розчарованосц
 - знєвереносц.
3. Пре хтори чувства Наташа врацєла Весни з исту миру:
 - повредзеносц
 - розчарованосц
 - гнів
4. Цо требала зробиц Весна кед ше стретла зоз Наташу, после того як чула приповідку.
 - требала єй необвинюючи ю пренєсц інформації хтори чула у дворє,
 - превєриц их правдивосц у бешеди зоз Наташу слухаючи ю осторожнє.
5. Як Весна треба же би поступєла кед похопи же информация не точна:
 - пребачиц ше Наташи
 - розтолковац єй прецо так реаговала.

Приповідка 3.

Двоє добрі товарише Милан и Драган догварели ше же ведно буду чекац Нови рок. У медзичаше Драган почал ходзиц зоз дзивку хтора му ше уж длуго пачи. Вецей не ма тельо часу за дружење з Миланом. Даскельо дні пред дочеком Нового року Драган ше явя Миланови, и здогадує го на их догварку и предклада му же би ведно дочекали Нови рок у його дзивки, хтора з тей нагоди прави журку. Драган не позна добре дружба своєї дзивки и барз му важне же би знім бул и Милан, а источашне жада же би випочитовал их догварку. Миланови таки аранжман не одвитує. Вон ше у медзичаше догварел же идзе дочекац Нови рок з дружеством зоз сушедства. Глупе му исц з Драганом, бо предпоставя же вон цали час будзе ведно з своєю дзивку а вон у тим дружестве не позна нікого другого. Прето Милан нагваря Драгана же би их двоє дочекали Нови рок у старим дружестве.

ПИТАНЯ И КЛЮЧ ЗА ОДВИТИ:

1. У чим ше состої зражене у тей ситуациї? (водзце рахунку же бисце зражене описали неутрално, як их заедніцки проблем, а не як обвиньоване даєдного боку у конфликту).

- порада о месце и дружестве з хторим дочекаю Нови рок.

2. Цо з своїм предкладаньом жада посцигнуц Милан, а цо Драган, яки их потреби?

Милан:

- же би випочитовал догварку з Драганом,
- же би Нови рок препровадзел ведно з Драганом,
- же би Нови рок препровадзел у дружестве хторе позна,
- же би му було добре на дочеку Нового рока.

Драган:

- же би випочитовал догварку з Миланом,
- же би Нови рок дочекал ведно з Миланом,
- же би за Нови рок бул ведно зоз дзивку,
- же би уважел предкладане за дочек Нового року своєї дзивки,
- же би му було добре на дочеку Нового рока.

3. Як Милан и Драган можу ришиц тот проблем, а же би обидвоє були задовольни:

- же би обидвоє превипитали хтора ситуация каждому поєдинечно, приноши векше задовольство;
- же би обидвоє превипитали важносц своїх потреб – од якей ше потреби можу найлегчейше одрекнуц, а за хтору потребу найбаржей дзбаю.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же през одбавйованє ситуациї хтора ма зраженє интересох школяре спатраю ключни причини зявйованя зраженя и його наставанє зоз фази до фази. После того понука ше им форми справованя хтори можу зопрець зраженє и помогню найсц обще прилаплїве ришенє.

ЗАДАТКИ:

- освидомєнє цеку конфликта, од його наставаня, препознаванє власней позициї;
- ученє образцох справованя хтори, кед ше применї, помогню же би ше на ненасилни способ прешло през процес гледаня зоз прилаплївим рушеньом за обидва боки.

Материял за роботу:

- пак-папер,
- маркери.

ОПИС АКТИВНОЦОХ:

Перши крочай:

Наставнік за нешкайшу роботню наявює драмски заплєт и бавенє улогов.

Цала група ше подзелї на даскельо менши групи по пейц членох и вєц водитель пове:

„Ви школяре двох оддзелєньох хтори на концу школского рока идзеце на екскурзию. Остало вам мало часу же бисце то организовали, але вам ше поспишло пренайсц туристичну агенцию хтора вам понукла два аранжмани. Єден, одход до Будапешту хтори уключує упознаванє варошу, обиходзєнє културних памятникох, забавни живот и шопинг. Други одход на морйю, у Будви будзеце три днї, два днї у Герцег Новим и два днї у Которе, годни сцє хасновац спортскорекреативни обєкти и будзе богата забавна програма. Цена приблїжно иста. Агенция поставя два условия, же нє мож правиц аранжман за менєй як два оддзелєня, а одлуку треба же бисце принесли за дешєц минути, прето же би вони могли организовац путованє. Шицки други оддзелєня у школи ше уж догварели и уплацели свойо екскурзиї, остали лєм ви”.

Други крочай:

Шлїдзи виберанє преставнікох. Наставнік дава инструкцию:

„Тєраз ше у рамикох малих групох порадзеце же би двойо були школяре єдного оддзелєня, на приклад I_1 , двойо другого I_2 , єден представнік туристичней агенциї. Тєраз представніки I_1 зоз шицких групох най виду вонка, представніки I_2 най ше позбераю на єдним месцє у просторїї, а представніки туристичней агенциї най ше позбераю на другим месцє у просторїї”.

Треци крочай:

Каждая група добива розлични инструкциї.

Представніком єдного оддзелєня ше пове: „Вашо оддзелєнє зацїкавєнє за одход до Будапешту и пробуєцє и другє оддзелєнє нагвариц же би прилапели тот аранжман”.

Представніком другого оддзелена ше пове най ше закладаю за одход на моріо и най нагваряю друге оддзелене же би прилапели тот аранжман. Представніком агенції ше пове же би вони требали буц патраче, же би осторожне провадзели цо ше случує у групі у цеку догваряня (чи шицки бешедовали, або було и тих цо ше не уключовали, чи ше медзи собу слухали, або бешедовали шицки нараз, яка була атмосфера, яки аргументи єдного, а хтори другого бока).

Штварти крочай

Кед ше враца до менших групох почина порада о аранжману. После пейцох минутох, наставнік зопера дискусию и вимага же би каждая група сообщила же чи посцигла даяку догварку, цо ше догварели, и окреме як ше чувствовали у цеку дискусії и як ше чувую teraz, чи су винервирани, чи teraz после пейцох минутох прешвечованя баржей дзбаю за запровадзованє власних идейох, чи им випатра виroyатне же у тей хвильки можліве посцигнуц догварку. Од патрацох, т. є. представнікох туристичней агенції ше вимага же би информовали о цеку розварки (як бешедовали, хто и кельо участвовав, яка була атмосфера...).

Пияти крочай:

Наставнік резимує: „Тото цо зме teraz дожили представя приклад ескалції конфликта. Тото цо ту було очиглядне, то же ше и єден и други бок пре намаганє же би реализовали свою идею поправдзе анї не слухали, и пре тото не слуханє поступне почали вше гласнейше бешедовац, аж лярмац, же би ше надкричали, зоз пороснуцом чувства гніву и огорченосци. Тиж так пришло и до увредзованя и омаловажованя другого бока. То приклад, так воланого, укованя до власних позиційох, дзе каждый бок у зраженю не видзи други бок з хторим ше прегваря и вше ше баржей заклада за власну идею, прешвечени же ма право, а одступиц постава вше чежше. Ту конфликт бул зопарти у тей фази, але кед ше конфликт предлужи, першобутна причина непорозумєня постане неважна, забудзе ше и постава найважнейше победзиц други бок, а у случаю дальшого преглібйованя конфликта зявює ше жаданє же бизме повредзели други бок гоч бизме и сами у тим случаю були очкодовани”.

Тераз наставнік погледує од каждой групи окреме же би преценєл яке було законченє конфликта у их групі.

После того, наставнік пове: „Ту ше зявели даскельо законченя: (начишлі законченя хтори ше зявели у тей групі и повяже зоз штирома можлівима законченями конфликтох).

1. єден бок траци, а други бок достава;
2. компромис;
3. обидва боки траца;
4. обидва боки доставаю.

1) То найчастейше законченє зраженя: моцнейши победзує – слабши траци. Медзитим, победа єдного бока найчастейше лєм дочасове законченє, бо слабши бок може змоцніц и конфликт ше лєгко може розбовчац знова, обично пре даяку дробніцу.

78.

2) У компромису każde кус попуци, обидва боки подзеля траценє, а при тим маю и даяки хасен. Пре тото ше бере же компромис добре ришенє, медзитим обидва боки оставаю кушичко незадовольни, а познейше каждый бок у зависносци од того як ше хвильково чувствує може думац же баржей страцел як достал.

3) То найчастейше законченє при конфликтох хтори длого тирваю. У нїх ше обидва боки вичерпаю и поправдзе вельо вецей страца як цо доставаю.

Ані у єдним у предходних трох случайох не иснує тирваєє ришенє з хторим би обидва боки були у подполносци задовольни.

4) Же би ше пришло гу тирвацому ришеню зраженя, обидва боки треба же би були задовольни з тим ришеньом. До такого ришеня мож дійсц аж кед ше одредза потреби хтори стоя за вимогами зражених бокох, а понеже потреби мож задоволїц на вецей розлични способи, з тим ше отвєра векше число можливосцох за розришованє зраженя. У тим случаю иснує велька можливосц же би обидва боки були задовольни зоз законченьом”

Шести крочай:

Тєраз пробуйцє знова у рамикох менших групох бєшєдовац о тим же дзє пойдзєцє на екскурзию.. Медзитим, тєраз ше будзєцє притримовац даяких правилох.

Перше правило у прєгваряню острожнє слуханє.

Перше на єдним паперу треба виписац шицки причини и потреби прє хтори ше закладацє исц на путованє хторє сцє вибрали. (Потреби за нашима жаданями и поступками и вельо су базичнєйши категорїї, а можливосц же би ше их задоволєло вельо векша и рижнороднєйша од того як кед би ше патрєло конкретнє жаданє.)

Потим єдно оддзєлєнє другому прєзєнтує свою причини и потреби, алє так же кед єдни бєшєдую други острожнє слухаю бєз доруцованя и прєрви цєка викладаня.

Задаток патрацох же би зазначєли атмосферу и справованє члєнох групи и же би замерковали розлики у одношеню на прєдходну фазу. Тото ше случує на уровню менших групох.

Кєд то законча, кєжда група (оддзєлєнє) чита лїсту своїх потребох, а цєла група слуха.

Наставнїк прєкоментарує и так укажє подобносци и розлики у потребох двох прєотивних бокох.

Потим наставнїк повє: тєраз на своїх лїстинох заокружцє потребу за хтору думацє же є найважнєйша и од хторєй не одступцє у дальшим прєгваряню.

Сєдми крочай:

Шлїдзи глєданє за ришеньом.

Наставнїк тєраз дава инструкцию: Послє того можєцє пробовац найсц ришенє хторє би було прилаплївє и за єдєн и за други бок, т. є. хторє би источашнє задоволєло потреби и єдного и другого бока. Роздумацє о тим окрєм двох понукнутих аранжманох можебуц иснує и даяки трєци аранжман хтори би бул вигодни за обидва боки.

Обчєкує ше же ше як два найважнєйши потреби зявля одход на морїю и одход до иножємства, а як ришенє одход до даякєй странскєй жєми хтора ма морїю, наприклад Грєчєска. Водитєль трєба же би прилапєл шицки одвити хтори одвитую обидвом боком.

Групи виложа свою ришеня и повєдза чи су з нїма задовольни. Послє того наставнїк коментарує: Видзєли змє же як мєсто поради лєгко прїдзє до зраженя,

окреме кед у комуникації не водзимо рахунка о другим боку. Кед же ше не жадаме часто зражовац, або кед зме уж у нїм, жадаме го ришиц, мушимо знац же то не можеме поробиц без другого бока. Прето важне слухац, и чуц потреби єдни других, уважовац их, и ведно гледац ришенє.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би школяре похопели же ше през даванє и прилапйованє пребаченя мож обкеровач зраженя и прерви у комуникації. Тота роботня тиж так треба же би помогла школяром же би ше убудуце легчейше пребачели, так же похопя же пребаченє не знак слабосци, але вираз добрей дзеки и порихтаносци же би ше прилапела одвичательносц за власне справованє, як и же би були порихтанши прилапиц цудзе пребаченє, кед видза кельо напруженя и добрей дзеки до нього уложене.

ЗАДАТКИ:

- препознаванє розличних способох пребаченя и повязаносци медзи тілесну експресию и вербалну вияву,
- освидоменє процеса, хтори ше зявює з нагоди пребаченя и прилапйованя пребаченя;
- черанка искуствох и становискох о пребачованю, а же би ше замерковало зложеносц процеса пребачованя.

Материял за роботу:

- табла, або вельки папер,
- папер А-4,
- фломастери

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Школяре ше подзеля до групох по тройо. У каждой групи єден будзе скульптор, а други двойо модели (гліна). Задаток скульптора же би модели поставел до одредзеного положеня и то так же єден модел будзе особа хтора ше пребачує, а други же будзе у положеню особи хтора достава пребаченє. Скульптор формує гліну справ власней задумки, а гліна пробує завжац положенє хторе скульптор задумал. Правило же и скульптор и гліна цихо под час бависка (наприклад, место же би скульптор поведол моделови „зогні главу” сам му спуци главу долу).

Други крочай:

Понеже формованє закончене, наставнік поволує першу тройку же би указала скульптуру пребачованя. Тройка става до штрעדку круга и кед модели завежню положенє треба же би поведли слова хтори ше им природно надрилюю же би их поведли. Перше треба же би поведол тот цо ше пребачує, а потим тот цо достава пребаченє.

Понеже перша тройка указала скульптуру, водитель поволує шлідуюцу тройку же би наступели и так по шоре док ше шицки не представя.

Треци крочай:

Кед ше закончи вистава шицких скульптурох розгварку порушац з шлідуюцима питаннями:

- Як ше чувствовали у улогах хтори бавели?
- Чи иснує склад медзи вербалним и нєвербалним виражованьом пребаченя?

- Яки способи вираження пробачення препознаю (понізне, пробаченє у хторим ше наглашує елемент же поробене нєнароком, пробаченє характеристичне за мали дзеци, пробаченє хторе наглашує щиросц...).

За шлїдуючу активносц школяре ше дзеля до парох. Наставнік гласно пречита задату приповідку:

„Догварел/ла ши ше з товаришку/ом же пополадню зайдзеш до нєй/ньго и же вец пойдзеце до кина. Медзитим, лєм цо ши сцел рушиц, нєобчековано найдзе якешик дружтво хторе ши уж давно нє видзел/а. Поволали це же би вишол з нїма до варошу. Прилапюєш их поволанку прето же ши их длуго нє видзел/а роздумуюци же зоз товаришку/ом можеш пойсц и други дзень до кина. Шлїдуючого дня кед ши пришол/а до школи обачуєш же є нагнївана/и на тебе.”

Задаток школярох же би одглумели предлуженє тей ситуації по парох источашнє. Єден член пари, будзе особа хтора ше пробачує, а други член будзе особа хтора достава пробаченє. Майце на уваги, же як ше чувствуєце у хвилькох кед ше пробачуєце, а як кед доставаєце пробаченє.

Штврти крочай:

Наставнік чита шлїдуючу ситуацію и сугерує школяром же би зачерали улоги: особа хтора ше пробачовала тераз будзе доставац пробаченє, а тота хтора доставала пробаченє тераз ше будзе пробачовац.

„Родичи це поволую най идзеш на славу до кума. Вигваряш ше же ше маш учиц и одбиваш поволанку, бо ци там допито и нє жадаш исц. Родичи одходза сами. Пол годзини по их одходу вола це дружтво бавиц карти. Одходзиш думаючи же ше вращиш скорей як родичи. Врацел ши ше дому, родичи уж сцигли и шедза у дньовой хижи, нахмурени су и цихо су”.

Пияти крочай:

Шлїдзи дискусия унапрямена з шлїдуюцима питаннями:

- Як сце ше чувствовали кед сце були у улоги того цо ше пробачує?
- Цо Вам могло олегчац/очежац пробаченє?
- Як сце ше чувствовали кед сце були у улоги того цо достава пробаченє?
- Цо Вам було чежше пробачиц ше, чи достац пробаченє?
- Яке бисце пробаченє нє прилапели у тих ситуаційох?

Шести крочай:

Наставнік порушує школярох най ше здогадню на даяку конкретну ситуацію у хторей им ше було чежко пробачиц.

- Прецо ше так чувствовали?
- Яке пробаченє предкладаю як найлєпше у тей ситуації?
- Чи пробаченє може буц погришно похопене и кеди?
- Цо думає як ше чувствовала особа хторей сце ше пробачовали?
- Як реагуєме и як ше чувствуєме кед ше дахто нам пробачує?
- Цо жадаме посцигнуц зоз пробаченьом....

Наставнік може на табли направиц резиме з помоцу двох колонох:

- Кед ше ми пробачуєме и
- Кед ше други нам пробачую и зазначує основни характеристики.

Коментар наставніка:

Видземе же як ше чежко пребачиц, бо то подрозумяе прилапйоване нашэй одвичательносци и припознаванє власней вини, цо не вше легко. Пребаченє то и гест добронамирносци спрам другей особи, указованє же дзбаме о нєй и єй чувствах. Прето аж и кед слово о непорозумєню, а не о подлей намири, потребне ше пребачиц и розяшнїц ситуацию. Од того як ше дахто пребачи завиши и як други тото пребаченє похопи и прилапи. Цудзе пребаченє не треба похопиц як знак власней побиди, а свойо пребаченє як траценє, але и єдно и друге як шансу за вибудов взаємного довирия и уважованя.

Надпомнуце:

Чужкосци хтори ма тота роботня барз индикативни за судьбу „пребач справованя” вообщє. Наша култура не потримує тот тип справованя, и на ньго ше у нашэй култури патри як знак слабосци, як понїженє хторе мушиш дожиц же би други бок бул задовольни, як траценє. Таки културни образец барз вчас прилапую и дзеци, окреме хлапци. Пре шицко тото барз важне же би наставнїк отворел дискусию о проблемах хтори провадза пребачованє.

Перши и найвекши проблем, вязани за пребачованє, то интензивна неприємносц хтора провадзи пребачованє, чувство же ши вложел свою слабосц, хтору отворено указуєш и припознаваш другей особи. Други проблем у тим же зоз пребаченьом часто идзе и обчекованє же друга особа обовязно прилапи и награди имеле викладанє неприємносци, хтору виновнїк прилапел. Значи же виновнїк такой обчекує якуш „награду,” пребаченє и врацанє самопочитованя. То ше не муши вше случиц, аж цо вецей часто ше и не случи. Найчастейше стварне пребаченє и правдиви хасен од пребаченя за взаємни отношения приходза вельо познейше, на перши попатрунок аж и без директней вязи зоз пребаченьом. Гоч, пребаченє неприємне, и дакеди не наградзене, єст вельо змисла го дац.

Наставнїк треба же би визначел тото цо хасновите у своїм закончуючим слове о „пребач”.

ЦИЛЬ

Циль тей роботні же би ше школяре упознали з основними идеями, намену и поступком постредованя у зраженьох и непорозуменьох и випробую здобути знаня у єдней ситуації симулованей звади медзи товаришами.

ЗАДАТКИ:

- прешвечиц другого през бависко;
- обдумованє ситуації зраження з школского живота;
- постредованє у зраженю и ученє основних характеристикох и фазох у постредованю;
- хаснованє предходно здобутих знаньох.

Материял за роботу:

- прилог „постредованє” (каждому школярови).

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Школяре ше подзеля по парох и станю єден наспрам другого. Каждая пара будзе бешедовац лєм зоз двома словами: ГЕЙ и НЄ. Єден з пари будзе упарто гуториц ГЕЙ, а други НЄ. Кожди треба же би прешвечел того другого до свойого думаня и же би на концу його пара попушела. Гоч гуторя лєм єдно слово можу хасновац шицки други средства у прешвечованю: интонацию, моцносц гласа, положенє и порушованє ціла. После двох минутох школяре меняю улоги. Тот цо гуторел ГЕЙ тераз будзе гуториц НЄ и наспак.

Други крочай:

Кратко побешедовац о дожицу:

- Як ше чувствовали у цеку вежби?
- Цо им було легчейше „заступац”?
- Як пременки у реакції єдного (буц умилни, наказовац...) впливовали на одвит другого зоз пари?

Треци крочай:

Школяре ше подзелели до групох по штvero. После того у рамикох малих групох треба ше порадиц, хтори двойо буду у зраженю, хто будзе патрач, а хто превежне улогу постредніка у зраженю.

Даскельо школяре треба же би обдумали и одбавели даяку ситуацию зраження зоз школского живота.

У тим им помага школяр хтори достал улогу патрача.

За тот час школяр, хтори превжал улогу постредніка достанє материял, Курс зоз постредованя. (прилог)

Штварти крочай:

После пририхтованя групи ше знова стретаю, кажде остава у своєї улоги. Пренаходза простор за бешеду так же би не заваждали єдни другим.

Теди почина процес постредованя. Наставнік провадзи роботу групох.

ПРИЛОГ: ПОСТРЕДОВАНЄ

Улога постредніка

- Постреднік то особа хтора обучена же би постредовала у зраженю.
- Важне же би бул прилапени з обидвох бокох у зраженю, муши буц неспристрасни, неутрални.
- Не шме буц умишани до зраження.
- Важне же би не преценьовал и не вредновал.
- Одвичательни є за сам процес бешеди, а не за ришенє
- Помага же би боки у зраженю виражели потреби и бриги.
- Помага у гледаню ришення

Фази у постредованю:

1. Запровадзованє довирия и порада о правилах роботи (постреднік шедзи исто оддалени од обидвох бокох, кед єден бешедує други слухаю...).
2. Зражени боки виноша свойо видзенє проблема. Порушує виношенє потребох и бригох. Постреднік активно слуха.
3. Постреднік порушує дефинованє главного проблема. Сумирує.
4. Постреднік збера идеї за ришенє проблема. Вигледує цо кажди бок у зраженю реално порихтани зробиц.
5. Помага школяром вибрац ришення з хторима обидва боки буду задоволени, так же анализує добри и подли боки предкладаня.
6. Порада, приходзенє до поради.

НАСИЛСТВО І МИР

ЦИЛЬ:

Ціль тей роботні же би школяре постали чувствительнейши на розлични файти насилства, окреме прикритих (не таки барз обачліви) файтох насилства, здобуду свідомосц о присутносци насилства у шицких сегментах дружба и розпатра хто то насилніки.

ЗАДАТКИ:

- обачоване и препознаванє розличних файтох насилства (фізичне, емоційне, сексуалне и занедзбоване), у розличних сегментах дружба;
- указоване на стереотипи хтори исную у свідомосци векшини, о тим хто насилніки.

Материял:

- папер и клайбас;
- по штири карточки зоз дефинициями розличних файтох насилства: фізичне, емоційне, сексуалне злохаснованє и занедзбованє, за каждую групу.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Задаток: На предходней годзини школяре доставаю задаток же за єден тидзень поззберую приклади хтори ше занімаю з проблемом насилства, або у нїх присутне насилство: зоз дньовей преси, радия, ТВ емисийох, або свойого околїска. Наглашиц же би обрацели увагу на насилство над и медзи дзецми и младима.

Перши крочай:

Школяре у групах цо маю шейсцох до осем членах дискутую о поззбераних прилогах и шорую их спрам файти насилства и зазначую хто насилніки, а хто жертви насилства.

Други крочай:

Док представніки групох викладаю податки за свою групу, наводзаци приклади за каждую категорию/подкатегорию, наставнік зазначає на табли, до окремих колонох за кажды тип насилства, опис конкретней подкатегорії и частосц (наприклад: „емоционалне насилство”: дискриминация, гроженє/провокованє страх, увредзованє, даванє бритких менох...), хто роби насилство и хто жертви/а насилства.

Треци крочай:

Дискусия:

- Чи шицки категорії насилства, окреме насилства над дзецми заступени?
- Чи ше можу здогаднуц приклад (зоз живота, литературы, зоз филма), за категорії хтори не начишлени?
- У хторей сфери дружба насилство найчастейше? Хтори типи насилства найчастейши? Хто найчастейше жертви? Чи слика хтору достали зоз своїх прилогах реална?
- Хто вивершителе насилства? Чи ту исную стереотипи?
- Яки можлїви причини насилства?
- Цо ми можеме поробиц у зопераню насилства?

Надпомнуче:

Наглашче же дзепоедні питаня обробице на шлідуючих годзинох.

Вариянта:

Кед же пре даяки причини школяре не достаю задаток же би позбєрали прилоги о насилстве, або го не могу поробиц, наставнік може порихтац алтернативну вариюнту роботні, перше водзи розгварку о тим яки файти насилства школяре розликую, потим им да карточкі по групах и вимага же би за каждую категорию черали приклади хтори им познати. Потим ше предлужує по датим сценарию.

Прилог: ФАЙТИ НАСИЛСТВА

Физичне злoхаснoванє

Под физичним злoхаснoваньом подрозумюєме же то тілесне каліченє другей особи/дзеца, непоштредно (биц, дац позауха...), або зоз хаснoваньом орудия, оружия и средствoх (траванє палєнє або поліванє з врацу воду, вязанє дзеца...) а то може привєсц до физичного каліченя, а у чєжких случайох и до шмерци. Нароком виволац хороту при другей особи/дзеца, тиж так, спада до файти физичного злoхаснoваня.

Емоционалнє злoхаснoванє

Емоционалнє злoхаснoванє подрозумює повтoрйованє активносцoх, або не активносцoх другей особи, а хтора при дзєцoх розвива чувствo безвредносци и одрученосци. Емоцийнє злoхаснoванє ше дефинує по основи шлідуючих типoх справoваня: одруцованє зневажoванє, частє застрашoванє, изоляция, игнoрoванє, вивoлoванє несигурносци експлоатация/корупция дзеца, як и превельки и неадекватни обчєкованя од дзеца.

Сексуалнє злoхаснoванє

Сексуалнє злoхаснoванє подрозумює каждую активносц хтору даяка особа рoби прє його задоволєнє власних сексуалних пoтребoх, а прoтив дзєки другей особи/дзеца, независно од того чи дзєцкo свидомє значєня тих пoступкoх. Тoтo уклучує каждую форму контакта хтори ше рєализує прє сексуални циль; не–кoнтaктни активносци як цo то викладанє дзєца пoпатрунку, вoаєризєм, указoванє пoрнoгpaфcкoгo материяла дзєцкy або, зводзиц дзєцкo же би ше справoвалo, на вoзрoстнo нєприлaплїви сексуални спoсoби. Хаснoванє дзєцoх за прoститутию, пoрнoгpaфию або на други пoдoбни спoсoби, рaхує ше же тo сексуална експлоатация дзєца.

Занєдзбoванє дзєца

Занєдзбoванє подрозумює же ше занєдзбує основни физични, або психологийни пoтреби дзєца, тирвaцo, або длугши часoв пєриoд и хтори мoжу вивoлац oзбиљни пoшлїдки у рoзвиваньo дзєца. Тo подрозумює прєпущєня рoдичoх або старатєльoх же би дзєцкy oбєзпєчєли адекватнє кoстиранє, змєсцєнє и oблєчивo, або прєпущєня, защициц дзєцкo од физичних калічєньoх, або других oпaснoсцoх, нєoбєзпєчoванє oдвитующoгo мєдицинскoгo дoпaтpaня и лїчєня, занєдзбoванє oсoвнoних eмoцийних пoтребoх дзєца, або нaпущєнє дзєца.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би помогла дзецом похопиц яки моцни уплїви околїско ма на их справованє, але и яка их власна моц и одвичательносц у одношеню на тоти уплїви. Централни проблем роботні то уплїв парняцкей групи на поєдинца, окреме механїзем групного прициску. Тота роботна може порушац школярох же би похопели и превжали власну одвичательносц у одношеню на власни и групни одлуки и справованя. Помага им же би думали зоз „свою главу”, же би критично вредновали справованє парняцкей групи и же би научели повесц „НЄ” кед треба.

ЗАДАТКИ:

- розшветліц розлични социялни уплїви на поєдинца
- розуменє маханїзма групного прициску парнякох
- розвиванє власней одвичательносци и критичного вреднованя справованя других
- вежбанє розличних схопносцох хтори можу помогнуц же би ше справовали у складзе з *своїма*, а не групними жаданями, як и же би у потенциялно ризкантих ситуацийох, поведли групи „Не” або дали предклад за даяке друге „безпечнейше” ришенє.

Материял:

- папери зоз порихтанима питаннями, каждей групи (прилог 1.)
- фломастери.

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Наставнік порушує тему за бешеду зоз шлїдуюцима питаннями:

Хто и цо звонка уплївує на вас, ваше поступки, ваше справованє?

Порушує одвити, надпомина (фамилия, школа, ТВ, парняки...) зазначає и прави на табли цо вичерпнейшу лїстину. За каждую начишлену категорию гледа поясненє на хтори способ, як уплївує на их справованє?

Други крочай:

Кед лїстина уплївох достаточнo комплетна наставнік иницирує кратку дискусию о шлїдуюцих проблемох:

- + Чи шицки уплїви маю исту моц? Цо думає хтори уплїв наймоцнейши–/найслабши?
- Чи дахто дума иншак?
- + Чи можеце сами принєсц одлуки чи прилапице даєдни з спомнутих уплївох, чи нє?
- + За хтори уплїви, од тих хтори сце спомли, можеце одлучиц же их прилапице, або не прилапице, а за хтори не можеце?
- Чи дахто дума иншак?
- + Цо думає о уплїву парнякох? Яки моцни тот уплїв? Чи ше можеце зопрец, чи нє.
- Тема тей роботні будзе праве уплїв парняцкей групи.

Треци крочай:

Наставнік школярох подзелі до груп по пейцох–шейсцох членох, и замодлі их же би осторожне слухали шлідуую приповедку:

Нагварели ме

Було цеple, цихе соботове пополадне. Шоне шедзел пред будинком на гарадичох свойого ухода. Бул сам и допито му було.

„Барз ме интересує дзе шицки скапали? Цо зоз тима людзми? Нігдзе живого духа!” – роздумовал, а нараз ше зявели Чарни и Киза.

„Шоне, брацику, цо робиш?”, пита ше Чарни?

„Ніч, традим час, преєм од допитосци. Маце ви дацо, даяку идею? Цо будземе?” – гварел Шоне.

„Идзме до школского двора видзиц цо ше случує” – предложеж Киза.

Одшпацировали ше до школи, але ані там не було нікого.

„Гайде франтуйме кушичко... войдзме на силу до школи и направме мали гаос нука” – вилеци зоз своїм предложом Чарни.

Шоне ше предумовал. Не бул прешвечени же жада teraz тото робиц.

„Га, не знам” поведол, „цо кед нас влапя вец наисце будземе у фрки. Може наисц и милиция, а вец зме готови...”

„Но, идзме Шоне, не влапя нас, цо ци, цо ши ше злекол, цо панічиш” – додал Киза самоуверено, „окрем того не будземе превешовац, лем кушичко пофрантуєме...”

„Но добре идзме,” – гварел Шоне недзечне. Не бул одушевени зоз идею, але сцел остац зоз компаньонами.

И док так „зредзовали” кабинет биології професорки Маркович, знімали грушочки, шпиртали по ормане и шмаргали по мурах графити, наишол домар. Такой поволал милицию, але и их родичох. Дзеци зоз своїма родичами одведзени до милиції. Кед ше родичи Шонетови питали прецо то поробел, одвитовал: „Вони ме нагварели!”

Штварти крочай:

Каждая група достава по єдну лістину питаньох хтори вязани за приповедку (прилог 1.). Важне же би ше цо вецей ужили до ситуації зоз тей приповедки, же би приповедали и одвитовали на питання. За роботу маю 10 минути. После того, каждая сообщує свойо думанє.

Пияти крочай:

Наставнік поволує групи же би у заєдніцкей дискусії зачерали свойо одвити. То робя так же, после каждого питання шицки групи обвисцю о своїм одвиту на тото питанє.

Важне же би наставнік повязовал одвити хтори дзеци начишлюю и попри того наглашел чежину пошлїдкох о хторих герос тей приповедки не роздумовали пред тим як ше упустили до авантури.

Кед ше обвисцованє закончи, наставнік ше пита цалей групи:

- Цо Шонета, нисце нагнало же би ше приключел гу компаньоном, гоч не бул одушевени з предложом? Прецо заш лем пристал? Цо сцел посцигнуц?
- Чи на його приставање уплївовало и дацо од чого ше бал? Од чого?

Дискусію треба водзиц у напярме приходзеня гу потребом и страхом гавного героя. Обчекуе ше же дзеци нагадню же чом Шоне вошол до авантури и же тото було прето же жадал указац товаришом же є не куриплах, а источашне ше бал най не будзе вишмеяни и преглашени за куриплаха.

Шести крочай:

Закончуюца дискусія:

Цо Шоне могол поробиц у тей ситудції же би не пристал на нагваряне товаришох, а же би и на далей остал у добрых адношеньох з німа?

Наставнік може поволац школярох же би ше здогадли на ситудції у хторих сце ше не зопарли кед вас парняки нагваряли. То лем тоти ситудції после хторих вам було неправо же сце пристали на нагваряне. Як сце ше чувствовали у тей ситудції?

Як могли иншак одреаговац?

Ту ше може зявиц проблем же дзеци не буду мотивовани, або же им будзе чежко приповедац о тих своїх искуствох. Наставнік их може порушац на тот спосаб же им виприповеда даяке свойо животне искуство”.

Прилог 1.

Як ше будзе чувстовац професорка кед войдзе до кабинета и найдзе гаос?

Цо думаце же професорка предвежне?

Цо думаце як ше Чарни, Киза и Шоне буду оправдовац пре тото цо поробели?

О чим Шоне роздумовал и як ше чувствовал после шицкого?

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би ше школяром прибіжело чувства поєдинца хторого група одруцує и указац им на иснованє розличних улогах и способох реагованя у ситуацийох кед дахто одруцени.

ЗАДАТКИ:

- же би школяре опробовали як ше чувствує тот цо одруцує и тот цо є одруцени;
- одгадованє активних и конструктивних приступох хтори можу применіц одруцени, одруцоваче у одношеньох, товаришстве...

Материял за роботу:

- цидулки за дзелєнє групом,
- три порихтани писма читательох (опать прилог 1.) хтори треба умножиц до двох прикладнікох,
- папери А-4 за одвити на писма читательох (даскельо каждой групи).

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Школярох ше подзелї до групох по пецero. Каждая мала група треба же би пренашла себе место у учальні, направела круг и стала. Групи треба же би були достаточнo оддалени єдни од других.

По єден доброволец зоз каждой групи треба же би перши станул до центра свойого круга, а потим ше шицки вименяю у тей улоги. Их задаток же би мирно стали у кругу, ніч не бешедує и лєм провадза цо ше коло нїх случує. Задаток шицких других же би ше помали ишли гу кругу коло того хтори у центре и же би го без слова шацовали як кед би му гледали даяки недостаток (хибу). Важне же би шицки були цихо док того робя. Треба же би мали повагу же як ше чувую. Кед każde у себе вичишлї до трицец треба же би обрацел хрибет особи у кругу и предлужи ше рушац. Тей хвильки кед особи у центре шицки обраца хрибет вона ше враца медзи других у своїм кругу и вибера шлїдуючого хтори стане до центра. Водзице рахунка же би шицки по раз були у штрeдку.

Кед шицки групи законча вежбу, врацаю ше до велького кругу.

Надпомнуце:

Наставнік муши водзиц рахунку же би шицки групи робели прибіжнo з истим темпом, же би не пришло до губеня процесa хтори ше одвива.

Други крочай:

Наставнік поставя шлїдуюци питаня:

- Як сце ше чувовали кед сце були у центру круга?
- Цо було чeжше, або неприємнейше: док вас шацовали, або кед вам обрацели хрибет?
- Як сце ше чувовали кед сце у кругу зоз другима шацовали того у центру?
- Цо вам було чeжше – док ви були у центру круга, чи кед сце зоз другима шацовали того хто у центру?

Треци крочай:

Формую ше нови групи зоз даскельо школярох. „Писма читательох” ше подзеля групом, так же по два групи достаню писма од дзецох хтори ше чувую одручени, два групи достаню писма од дзецох хтори одручую своїх парнякох, а два групи доставаю писма дзецох хтори ше ту нашли як патраче у ситуації у хторей група одручує свойого парняка, а вони не знали цо робиц.

Задаток школярох же би задумали же су „фаховци” за одношеня медзи парняками и же добре розумя проблеми хтори парняки маю и же як советніки робя у редакції єдного младежского часопису одвитујуци на писма читательох. Парняки ше явяю з рижними проблемами, а советніки даваю совети як их ришиц и як висц з нїма на конц.

Писма з хторима ше буду занїмац буду ше одношиц на исти случай, але кажди автор писма ма розлични проблем у вязи з тим.

Задаток школярох же би ведно у рамикох своєї групи здумали найлєпши совет за читателя хтори гледал помоц и же би написали одвит на писмо. За роботу маю коло 20 минути.

Штварти крочай:

Групи єдна за другу, обвисчую о советох хтори написали и то так же перше другим пречитаю змист писма на хторе одвитовали, а потим свой одвит. Групи хтори одвитовали на исти писма можу поровнац свойо одвити и прекоментаровац подобносци и розлики у советох.

Пияти крочай:

Бешеду после вежби унапрямовац з шлїдуюцима питаннями:

- Чи им таки ситуації блїзки?
- Кому було найлєгчейше дац совет, а кому найчежше?
- З якими проблемами ше стретали у школским живоце?
- Чи вони дакеди чувовали же су одручени?
- Як мож злєпшац атмосферу товаришства у оддзелєню...?

Прилог:1 ПЕРШЕ ПИСМО ЧИТАТЕЛЯ

Дороги совитніки,

Мено ми Марко, ходзим до першей класи стредней школы и барз добри сом школяр. Мам еден проблем хтори ме длуго прициска. Даскельо хлапци и дзивчата зоз мойого оддзеленя непрерывно ме малтретую. Кеди год прейду коло мне бию ми „чвогер“, беру ми окуляри, а кед их крашне замодлім же би ми их врацели, вони ме вишмеюю, бегаю з окулярами по учальні, так ми єдни уж и розбили. И то не шицко. Волаю ме Чора, Зрики и подобне. Я не видзим причину за таке их справоване, бо я шицким добри товариш. Даєдним з нїх сом помагал на писменим з математики. Але ниа, цо ме нагнало же би од вас погледал помоц: прешлого пондзелку, кед сом ше врацел з велького одпочивку, намесцели ми кабел зоз шмецом понад дзвери, и кед сом вошел до учальні, вон ми спаднул на главу. Шицки ше зомне шмеяли, а я лем цо не заплакал. Але то не бул конец малтретованю. Кед сом пришол на свойо место, двойо од спомнутей банди пришли гу мне и одняли ми броцак зоз кніжками. Почали ше оруцовац з нїм, аж и копали до ньго. Гу нїм ше приключел и остаток групи, а мой броцак лецел по цалей учальні, кніжки повипадали и було их вшадзи. Други зоз оддзеленя на шицко тото без слова патрели и не рушели ше з места. Я бул безпомощни. Вершина була кед Марина, єдна з нїх, вжала тото цо остало з броцака и руцела през облак. У тей хвильки вошел наставнік, и шицки ше врацели на свойо места як кед би ше ніч не случело. Я дзвигнул руку же бим ше поносовал наставнікови, медзитим пред тим як ме наставнік замерковал достал сом позауха зоз лавки за мну и грожене: „Лем пробуй увидзиш ти цо це знайдзе!“ Модлім вас, помогніце ми! Цо най робим, як видзем з тим проблемом на конец. Живот у школы не можем поднесц и боїм ше же цо ми ище поробя...

Марко

ДРУГЕ ПИСМО ЧИТАТЕЛЯ

Дороги совитніки,

Мено ми Никола, а волаю ме Кики. Ходзим до першей класи стредней школи и барз добри сом школяр. Мой проблем укор класного старшини хтори сом достал, а не знам прецо. Шицко то почало пондзелок кед зме ше по вельким одпочивку, пайташе и я прдлужели франтовац у учальні. Хтошка видзел же зоз голу сцигуе Марко, и понеже ше у тим дню ніч интересантне не случело, одлучели зме ше з нім кус пофрантовац. Положели зме празни кабел за шмеце понад дзвери и кед вошол спаднул му на главу. Бул барз шмишни, з тим ше и други зложели, бо квичали од шмиху и супер ше забавяли. Познейше зме доруцовали тениску лабдочку, а у єдней хвильки ю заменєла чияшик ташка з кніжками. Познейше зме видзели же то Маркова ташка. Вон ше почал надзерац лєм цо не заплакал. Не можем похопиц же дахто на 15 роки може буц таки сегинь же не зна прилапиц добру забаву. Наконцу, Марина вируцела тоту познату ташку през облак. Шицко у шицким не було ніч страшне, а потим цо? Кики достал укор. Ниа, тото уж страшне. Перше – чом лєм я кед зме ше шицки добре забавяли, а друге чом вообщє укор? Пробовал сом приповедац зоз класни старшином, але вон не жада о тим бешедовац. Цо робиц? Як най виправим цалу ствар?

Кики

ТРЕЦЕ ПИСМО ЧИТАТЕЛЯ

Дороги совитніки,

Мено ми Ирена, ходзим до першей класи стредней школи и одлична сом школярка. Уж одредзени час сом у дилеми цо сом требала поробиц у єдней ситуациї, модлїм вас же би сце ме посовитовали. Прешлого пондзелку врацела сом ше зоз велького одпочивку и предлужела сом приповедац з товаришку з лавки. Праве теди було чуц якешик врещанє, оглядли зме ше на дзвери, а там Марко хторому кабел спаднул на главу. Кабел бул так намєсцени над дверми, же спаднул Маркови на главу кед их отворел. З початку зме не могли ше не шмеяц, але познейше вон випатрал так жалосне же то вецей не було за шмих. Припатрала сом ше же цо ше далєй случи. Групочки хтора шицко видумала, випатра, тото не було достаточне. Одняли Марков броцак зоз кніжками и з нім ше почали оруцовац. Кніжки випадали зоз ташки, а Марко бул убити, а я, як и други не знала цо робиц, та сом остала на своїм месце у лавки, шедзиц и патриц. Чи сом ше, можебуц заш лєм требала умишац и пробовац застановиц тих школярох, або чи ніч не преберац. З єдного боку Марко на таке звикнул (йому ше часто случую таки незгоди з тоту групу). З другого боку бала сом ше же би и я не спадла до немилощи тей групи кед станєм на Марков бок. Цо требало най поробим и цо думає же треба робиц у подобних ситуациях? Модлїм, одвитуйце ми.

Ирена

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би ше школярох порушало на борбу против насилства у школи и даване помощи жертвом насилства.

ЗАДАТКИ:

- аналізувац типични файти насилства у школи;
- привесц школярох до сознания же и вони можу буц жертви насилства, можу буц насилніки або борци против насилства;
- аналізувац можливі причини насилства у школи.

Материял:

По два папери або еден подзелени на два часци каждому школярови, на хторим ше буду записовац чувства односно причини справованя и окрему лістину на хторей ше випише можливі причини реагованя у такой ситуації, зависно од розличних улогах

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:**Перши крочай:**

Школяре ше подзеля до трох групох: **А**, **Б**, и **В**. Група **А** ше заніма зоз насилством школярох справм наставніка/ци, група **Б** з насилством наставніка справм школярох, а **В** зоз насилством медзи школярами. Каждая група ма даскельо минути же би розпатрела типични приклади насилства у категорії з хтору ше заніма (наприклад, вербална агресия або уквильоване наставніка, омаловажоване або застрашоване школяра, бице медзи товаришами и под.), виберу єдну ситуацію и догваря ше двома, або вецей школяре же би „одбавели” (одглумели) wybranу ситуацію.

Надпомнуце: Наставнік треба же би провадзел дискусії у групох и вибор прикладох, або же би пременел инструкцию за тот крочай начишлюючи прилоги предкладох, односно же би их сам/а порихтал, кед же дума же вибрани приклади можу буц драстични, або теми пребарз чувствительни.

Други крочай:

Групи тєраз доставаю иншаки улоги. Док пара з групи **А** бави свою ситуацію насилства, други члени их групи ше кладу до улоги патрача, члени групи **Б** школяре зоз истей класи, односно товарише „насилніка”, а члени групи **В** – наставніки. Потим ше групи ротираю: у другой ситуації члени тей групи (**Б**) патраче, тоти з групи **В** школяре з истей класи/товарише, а зоз групи **А** – наставніки...

У цеку приказованя ситуації насилства и даскельо минутох после того, шицки школяре виноша свойо преценьованя чувства жертви, причини насилства и думаня о тим цо би вони поробели. **Наставнік наглашує же ше зоз можливими причинами насилства буду занімац и на шлїдуюцей годзини.** Шлїдзи кратка дискусия о тим чи даєдни групи: патраче, товарише и наставніки маю розлични реакції и думаня.

Треци крочай:

Закончуюца дискусия треба же би була унапрямена на питання як зопрец, зменшац, або одстранїц зявеня насилства у школи.

ЦИЛЬ:

Циль тей роботні же би школяре порозумели же насилство не уродzene у чловековой природы и же зоперане насилства и посциговане мира завиши од каждого з нас.

ЗАДАТКИ:

- упознаване з думаньом науковцох о причинах насилства;
- розуменє „позитивного” одредзєня мира;
- порушоване на активну улогу у напруженьох за ненасилство, посциговане и очуване мира.

Материял:

- копії виривокх зоз „Севильской вияви о насилстве”^{*Т},
- копії „Виява о миру зоз розличних културох”,
- лістини зоз зазначенима причинами насилного справованя з предходней години,
- лістина „Ключни поняца”

ОПИС АКТИВНОСЦОХ:

Перши крочай:

Бешєда на тему цо то, по думаню школярох, причини насилства и войны. Наставнік здогадує на предходну годину: цо школяре начишльовали як можліви причини насилного справованя и наглашує же треба розпатриц причини, а не поводи. Мож додац питанє – чом людзе вообщє воюю? Значне же би ше зявели думаня же агресия, прихильносц насилству и войны у людскей природы, або же би то наставнік предложел як можліву причину насилства. Потим ше школяре опредзелюю же чи ше з тим становиском складаю чи не, а на тот способ ше достава два групациї.

Други крочай:

Школяре хтори не веря же насилство у людскей природы доставаю копії даєдних виривокх „Севильской вияви“ же би их преучели, док други видумую „докази” за свойо прешвечєне (же насилство у людскей природы), а роби ше у групох. (наставнік предклада групованє у зависносци од ситуациї: кельо ше школяре опредзелели „за“ або „против“ того становиска).

Треци крочай:

Зочованє двох групох.

Штварти крочай:

Наставнік поставя питанє: „Кед же ані насилство, ані мир не исную на уродзєних капацитєтох, як зменшац/утаргнуц насилство, односно обезпечиц и очувац мир?”

^{*} Севильску вияву о насилстве направел Медзинародни комитет составени зоз 20 науковцох (антропологох, психологох, генетичарох, физиологох...), на VI медзинародним симпозиоме о мозгу и агресії, хтори отримани 1986. року у Севилі. УНЕСКО прилапел тоту вияву 1989. року на Генералней конференції у Паризу.

Пияти крочай

После бешеди, хтору порушує питанє наставніка, школяре доставаю копії Виявох о миру и дефиниції „Ключних поняцох”. Чи тераз маю лєпши идеї о способох на хтори мож зопрець насилство и посциговац и отримовац мир?

Шести крочай:

Школяре указую биографиї вибраних добитнікох Нобеловой награди за мир.

Надпомнуце: Тота роботня понукнута як можлива ориентация за планованє едней, або двох годзинох, або двох годзинох ведно. Рядошлїд крочайох мож меняц, алє и цалу структуру роботні/ох. Наставнік преценї чи, кеди и на хтори способ (шицким школяром да задаток же би пренашли и преучели биографиї добитнікох Нобеловой награди за мир.

Прилог: ВИРИВКИ ЗОЗ СЕВИЛЬСКОЙ ВИЯВИ О НАСИЛСТВЕ*

Виривок 1. <i>Науково неточне повесц же зме од своїх животиньских предкох нашлїдзели прихильносц гу войованю. Лєм мале число файтох ше бие медзи собу и анї єдна з нїх не хаснує оружиє. Лєм людзе водза войны.</i>	Виривок 2. <i>Нуково неточне кед ше пове же людски гени стварюя насилне справованє. Гени не стваряю, анї насилне, анї миролюбиве справованє при людзох. Вони даваю потенциял за справованє, а як ше дахто будзе справовац завиши од околїска и способу воспитаня.</i>
Виривок 3. <i>Науково неточне же людзе маю „насилни мозок”. Гоч ми маме систему неуронох, хтори нам оможлїваю же бизме ше справовали насилно, вони ше не активую автоматично з вонкашнїма, або нукашнїма порушованиями. При приматох, висши нервни функции филтрую таки порушования.</i>	Виривок 4. <i>Науково неточне же инстинкт, або нагон спричинюю войну. Насилне справованє людзох у цеку войны научене, а не уродзене. Насилне справованє пошлїдок, а не причина войны.</i>

* Ту дати резимеи дасдних виривкох Севильской вияви. Цали виривки и интегрални текст мож найсц у: С. Фонтејн, *Образовање за развој*, бок. 240–4

Прилог: ДУМКИ О МИРУ

<p>„Кед у души єст правди, у човекови будзе красоти, кед у човекови єст красоти у хижи будзе злагоди, кед у хижи єст злагоди у народзе будзе шора, кед у народзе єст шора у швеце будзе мир” Лао Це, Кина</p>	<p>„Нїгда не будзе подозриви же мала група роздуманих и пошвечених гражданох може пременїц швет. Насправди, лєм ше то и случовало” Маргарет Мид, антрополог, ЗАД.</p>
<p>„Без правди, мир лєм красне слово” Дом Гелдер Камара, Бразил</p>	<p>„Кед жадаш мир, порихтай ше за мир” Универзитет за мир, Коста Рика</p>
<p>„Кед же маме у тим швеце посцигнуц правдиви мир..., мушине почац зоз дзецми” Магатма Ганди, Индия</p>	<p>„Питал сом ше прецо дахто не зробел дацо за мир. Вец сом похопел же я тот дахто”. Анонимни автор</p>
<p>„Понеже войны починаю у совисци людзох, у совисци людзох треба мир бранїц”. Преамбула устава УНЕСКО–а</p>	<p>„Насилство знїщує тих хтори го робя тельо, кельо чкоди наробя жертвом” Бискуп Ц.Б. Дели, Сиверна Ирска</p>
<p>„Гу миру нєт драги, мир то драга” Магатма Ганди</p>	<p>„Мир то розвой, розвой то мир” Йоган Галтунг, Норвежска</p>
<p>„Хто найвекши од шицких геройох? Тот хтори од свойого неприятеля направи приятеля.” Авот Натан, Израїл</p>	<p>„Ошлєбодзена моц атома пременєла шицко, окрем нашого способа роздумованя.” Алберт Айнштайн</p>

Прилог: КЛЮЧНИ ПОНЯЦА*

Негативни мир: ше одноши на одсуство войны и зменшане числа насилних зраженьох.

Позитивни мир: облапюе одсуство войны, але идзе и далей же би облапел и зменшоване числа факторох хтори чкодза квалитету живота и так порушую климу зраженьох. Позитивни мир неможливи без економскей и дружтвеной правди, викореньованя худоби и дискриминації и екологийней равноваги.

Структуралне насилство: ше не одноши на физичне насилство, але на скрити форми насилства, як цо то худоба, расизем, сексизем и потупйоване людских правох. Кед институції, або дружтвена система приведу даяких людзох по положене моци, другим одбераю их основни людски права, та мож повесц же иснуе структуралне насилство.

* Превжате зоз: С. Фонтејн, **Образовање за развој**, бок. 197

ЦИЛЬ:

Циль тей остатней роботні же би ше школяром дало нагоду преценіц програму як целосц и же би зачерали свойо искусства вязани за провадзене тей прорами.

Материял за роботу:

- папери А-3 формату каждому учашнікови;
- печаци, фломастери;
- штири пак-папери;
- селотейп;
- питальнік.

ОПИС АКТИВНОСЦОК:

Перши крочай:

Кажди учашнік достава папер А-3 формата, на нїм нарисує вельки куфер. Каждэ до свойого куфра уписує, або рисує знаня и схопносци хтори му по його думаню буду хасновити звонка роботніох. За каждую, до куфра уписану ствар, зазнача (у форми етикети) за цо и кеди го думая похасновац. Водитель не обезхрабює, жубротанє, медзисобне коментарованє и патрене хто цо нарисовал. Наставнік учествує у тих активносцох.

Други крочай:

Даскельо учасніки укажу змист свойого куфра, подим други додаю нови елементи, кед же их у их куфрах єст. Начишлює ше же хтора за цо наменєна, од вжатих стварох, и приповеда ше о других можлівих наменох.

Треци крочай:

На жем положиме вецей вельки пак-папери, заліпени єден за други так же направиме єден длугоки по całej учальні.

У зависносци од велькосци групи, наставнік одредзує велькосц пак-папера, патраци же би шицки школяре могли источашне робиц на нїм.

Потим ше школярох поволує же би роздумали о тим цо би зохабели як шлїд, або запис, або графит, после шицкого цо пережили преходзаци през програму *гражданске воспитанє*. То може буц знак, слово, виреченє, рисунок, символ... Кед школяре роздумаю о тим приходза гу заєдніцкому паперу. Кажди школяр урисує свою розширену длань на папер и по ней, або коло ней напише, або нарисує тото цо видумал. Може ше подписац кед же жада, алє то не обовязне. Наставнік, тиж так учествує.

Кед шицки законча рисованє, наставнік поволує школярох же би шицки ведно прикрашели тоту плакату (водзаци рахунка же би шицки записи остали неочкодовани) и кед сцу можу дац мено. Потим ше плакату святочно обеши на мур (горизонтално, вертикално...).

Наставнік водзи рахунку же би шицки участвовали, же би за каждого було места, потримує же би було весело, франтовліво.

Штварти крочай:

На самим концу школярм мож дац барз кратки питальнік о програми:

- Цо ше Вам найбаржей пачело на годзинох *гражданского воспитания*?
- Чи бисце любели кед би дацо було иншаке и цо?
- Цо бисце визначели як свой найвекши хасен?
- Кед бисце мали нагоду предмет описац з єдним виреченьом цо бисце написали?